

Bu program Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir

Türkiye’de Tarım ve Gıda Etiğinin Geliştirilmesi ve Tarım Alanındaki Paydaşların Etik Karar Verme Kapasitelerinin Arttırılması Projesi (TARGET)

TARIM ve GIDA ETİĞİ EL KİTABI

Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM

Prof. Dr. Cemal TALUĞ

ISBN: 978-605-82698-1

TARGET

Tarım ve Gıda Etiği Projesi

Kültür Mahallesi Cemre Sokak 4/9

06420 Yenişehir • ANKARA

T: (0312) 430 10 15 target@target-prj.org

www.target-prj.org

ISBN: 978-605-82698-1

Bu eğitim materyali Avrupa Birliği'nin yardımıyla hazırlanmıştır. Bu materyalin içeriğinden yalnızca Türkiye Biyoetik Derneği ve TARGET Proje Grubu sorumlu olup, herhangi bir şekilde AB'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

İÇİNDEKİLER

ETİK ve ETİK YÖNTEMBİLGİSİ.....	5
<i>Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM</i>	
TARIM ve GIDA ETİĞİNE GİRİŞ.....	25
<i>Prof. Dr. Cemal TALUĞ</i>	
ETİK DEĞERLENDİRME.....	61
<i>Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM</i>	
TÜKETİM ETİĞİ	87
<i>Prof. Dr. Cemal TALUĞ</i>	

ETİK ve ETİK YÖNTEMBİLGİSİ

Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM

ETİK NEDİR?

Felsefe, insanın bilme arzusunun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır; onun evrene, varoluşa, bilgiye ve değerlere ilişkin sorulara yanıt arama çabasıdır. Etik felsefenin alt dallarından biridir ve ahlaki değerlerin incelendiği bir alandır. Etik, ahlaki değerlerle ilgili sorulara yanıt arar. Bu sorular “iyi ve kötü nedir?”, “ahlaki anlamda doğru ve yanlış nedir?”, “evrensel ve mutlak bir iyiden ya da kötüden söz edilebilir mi?”, “neler yapmalıyız? nasıl yaşamalıyız?” ve “insan aklı iyiyi ve kötüyü bilebilir mi? bilebilirse nasıl?” biçiminde özetlenebilir.

Tarih boyunca filozoflar bu sorulara yanıt vermeye çalışmışlardır. Bu yanıtlar temel olarak üç farklı kümede toplanmaktadır.

Öncülüğünü Aristoteles’in yaptığı Erdem Etiği, insanı toplum içindeki işlevi ile bir bütün olarak ele alır ve ondan bu bütünlük için uygun olan erdemleri bekler. Temel kural altın ortayı bulmaktır. Altın orta değere ilişkin iki uç arasındaki orta noktadır ve bu noktaya uygun davranmak ölçülülüktür. Örneğin kişi korkak ya da gözü kara olmamalı, her ikisinin ortasında yer alan cesarete sahip olmalıdır. Ancak bir askerin cesaretiyle bir hekimin cesareti de aynı eylemlerle dile gelmez. Benzer biçimde yalancılıkla patavatsızlık arasındaki altın orta doğru sözlülük, cimrilikle savurganlık arasındaki orta ise eli açıklıktır. Ancak bunlar da eylemde bulunanın kim olduğuna göre içerik değiştirirler.

Immanuel Kant’ın etik yaklaşımı olan Ödev Etiği’ne göre, kişinin toplum içindeki varlığından daha öncelikli olan, onun bir akıl varlığı oluşudur. İnsan aklı ile kendisine yasa koyabilen tek varlıktır. İstemesine sınırlar çizemediği ve seçim yapabildiği için değer yaratabilen, bu nedenle kendisi de bir değer olan varlıktır. Kant’a göre insan aklının dayandığı temel ahlak yasası “eylemin temel ilkesi bir yasa olsaydı, yine de onu isteyebilecek biçimde eylemektir”. Örneğin, kişi neden verdiği sözde durmalıdır? Çünkü verilen sözü tutmamak bir doğa yasası olsaydı, söz vermek diye bir kavram olamazdı. O halde verilen sözü tutmamak yanlıştır. Bu yanlışlık, verdiğimiz sözü tutmadığımızda insanlar bize güvenmeyecekleri için değil; verdiğimiz

sözü tutmamak söz verme kavramına zarar vereceği içindir. Benzer biçimde kırmızı ışıktaki durmak, durmadığımız zaman ceza göreceğimiz ya da kaza olabileceği için değil; durmayı gerektiren kırmızı ışık varlığını sürdürürebilsin dıyedir. Kant bunu yasadan dolayı değil; yasa için ödeve uygun davranmak olarak tanımlar.

Yaşamın temel amacının en çok sayıda kişiye, en düşük bedelle, en büyük mutluluğu sağlamak olduğunu savunan Yararcı Etik, Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından ortaya konulmuş bir etik yaklaşımdır. Sonuçsalcı yaklaşımlar olarak bilinen ve değerin eylem sonucunda elde edilenler üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunan felsefi akımlardan biridir. Bu yaklaşıma göre kişi bir eylemi değerlendirirken, onun tüm taraflar için ne ölçüde yarar sağladığını dikkate almalıdır; bu yarar ödenecek bedelle dengelenmelidir. Yararcı etikte kimsenin yararı bir diğerinden daha önemli görülmez. Bu bakımdan egoizm gibi öteki sonuçsalcı yaklaşımlardan farklıdır.

DEĞER NEDİR?

Değer; istenilen ya da ödüllendirilen bir ölçüt ya da niteliktir. Bir şeyin kendisiyle aynı cinsten olan öteki şeyler arasındaki özel yeridir (altın çok değerli bir madendir / sizin bu katkınız çok değerli). Değerler ya da daha açık bir söyleyişle insan değerleri ise, her ne kadar değer sözcüğünün çoğul eki almış hâli gibi görünse de tümüyle başka bir tanıma sahiptir. İnsan değerleri eserlerle veya kişilerin yaptıklarıyla, yaşamlarıyla gerçekleştirilen insan olgularıdır. İnsanın kişilerce gerçekleştirilen, ortaya konulan varlık yapısı olanaklarıdır. İnsanın cesur ya da korkak, eli açık ya da cimri, dürüst ya da yalancı olabildiğini, bu insan eylemlerini örnekleyen insanlar varolduğu için biliriz. İnsanların bu tür eylemlerinin temelinde yer alan cesaret, eli açıklık, dürüstlük gibi ilkelere insanın ahlaki değerleri deriz. İnsan değerlerinin taşıyıcısı eylemlerdir. Değerleri eylemlere bakarak anlarız.

ETİK-AHLAK AYRIMI

Etik ile ahlak arasında yakın bir ilişki vardır. Her ikisi de ahlaki değerlerle ilgilidir; ancak özdeş değildirler. Ahlak; bir kişinin belirli bir durumda dile getirmek istediği değerleri ortaya koyuş tarzıdır. İyi ve kötü insan davranışlarına ilişkin toplumsal uzlaşmalardır. Ahlaki değerler; belirli bir gereksinimi ya da pratik bir sonucu elde etmek ya da engellemek gibi somut bir etkisi olmayan; duygusal yatırımlar, inanç ve öncelikler gibi soyut unsurlar üzerinden etki gösteren değerlerdir. Ahlaki değerlerin dışında, estetik ve ekonomik değerlerden söz edilebilir.

Etik de ahlak da değerlere dayanır. Ancak ahlak açısından belirli bir yerde, belirli bir zamanda, belirli bir toplum için üzerinde uzlaşılmiş bir değerler hiyerarşisi söz konusu iken; etikte bir değerin ötekine mutlak bir biçimde tercih edilmesi gerektiğini söylemek her zaman mümkün değildir. Dolayısıyla etik açısından bakıldığında değerler, her tek durumda çatışabilir. Ahlak açısından ise değerlerin içeriklerinden ziyade, onları dile getiren eylemler önemlidir. Bu bağlamda ahlak belirli bir durumda ne yapmamız gerektiğini, hemen hemen kesin bir biçimde bize söyler. Bu ahlaki talep her zaman doğru olmasa da, o zaman, o yer ve o toplum için çoğu zaman geçerlidir. Ahlak açısından öncelikli olan, kurallar arasında hiyerarşiyeye dayalı bir tutarlılık olmasıdır. Böylece ahlak, genel kurallardan, olası her durumu öngörmeye çalışan ayrıntılı düzenlemeye kadar farklı düzeylerde yapılandırılabilir. Oysa etik bize ancak neyin ahlaki bir değer olduğunu ve bir eylemin temelinde hangi ahlaki değerin yattığını söyleyebilir; yani genel erevesel çizer. Ray Billington'un “ Etik doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün teorisidir; ahlâk ise onun pratiğidir” cümlesi etikle ahlak arasındaki ilişkiyi oldukça açık biçimde tanımlar. Etik, ahlak üzerine bir düşünmedir.

“DEğER ATIşMASI” YA DA “ETİK İKİLEM” NEDİR?

Değerlerin mutlak bir öncelik sırasına dizilememesi, “değer atışması” ya da “etik ikilem” adını verdiğimiz bir olguya neden olur. Bu durumda her ikisi de insan değerleri içinde sayılan iki veya daha çok ilkeyi aynı anda korumak mümkün olmaz; birinin ya da birilerinin, öteki ya da ötekiler için feda edilmesi gerekir. Değer atışmaları genelde iki şekilde ortaya çıkar.

İlkinde bir değeri korumak ya da gerçekleştirmek için belirli bir eylemde bulunurken, aynı derecede önemli başka bir değeri korumak ya da gerçekleştirmek için o eylemde bulunmamak gerekir. Kişi eylemi yapıp yapmamak konusunda ikilemde kalır. Örneğin; her ikisi de hastamız olan bir çiftten birinin AIDS hastalığına yakalandığını anlarsak ve hastamız bunu eşinden gizlemek isterse, böyle bir ikilemde kalmış oluruz. Bir yandan hastalarımızdan birine karşı sır saklama ödevimiz vardır ve ona ilişkin bilgiyi, izni olmadan kimseyle paylaşamayız. Öte yandan öteki hastamızın yaşamı tehlikededir ve ona karşı da yarar sağlamak, zarardan korumakla ykmlyzdr. Bu durumda bilgiyi açıklayıp aıklanamamak bir etik ikilem olarak ortaya çıkar.

İkinci durumda, bir değeri korumak ya da gerçekleştirmek için belirli bir eylemde bulunmak gerekirken, aynı derecede önemli başka bir değeri korumak ya da gerçekleştirmek için başka eylemde bulunmak gerekir. Her iki eylemin aynı anda gerçekleştirilmesi ve iki değerin aynı anda korunması mümkün değildir. Bu durumda değerlerden biri kaçınılmaz olarak harcanacaktır. Örneğin şiddetli ağrısı olan ve bu

nedenle artık yaşamak istemeyen bir hastanın ağrısını dindirmek için giderek artan dozda morfin verdiğimizde, hastanın solunumunun baskılanacağını ve yaşam süresinin kısılacığını biliriz. Ancak dayanılmaz ağrıları olan bir hastanın yaşamını sürdürmesinin başka bir yolu da yoktur. Bu durumda bir yandan yaşamı uzatmaya çalışırken, öte yandan kalitesi kabul edilebilir bir yaşam sağlamak için yaşamı kısaltıcı eylemi yapıyor olmamız bu tür bir ikilemdir.

ETİK İKİLEMLER ÜZERİNDE DÜŞÜNME YÖNTEMİ

Etik ikilemler söz konusu olduğunda karar vermek bazı özel düşünme tekniklerini kullanmayı gerektirir. Bu teknikler, problem çözme becerisi ile büyük benzerlikler gösterir.

- Öncelikle etik sorunun farkına varıp, onu öteki insanlararası ilişki sorunlarından ayırmak gerekir. Buna Etik Bilinç denir. İletişim sorunları, gereksinim çatışmaları etik ikilemleri taklit edebilir.
- Gündelik yaşamımızda, sürekli olarak değerlere dayalı kararlar veririz. Bu kararlarda değer çatışmaları olmadığı sürece ikileme düşmeyiz ve ahlaki bir seçim yaptığımızın çoğu zaman farkına bile varmayız. Ancak bir değer çatışması söz konusu olduğunda, eğer bunu etik bilincimizle ayırt etmişsek, önümüzde iki seçenek vardır. Ya sıradan veya sağduyuya dayalı bir eylemde bulunmaya ya da etik düşünme aşamalarından geçerek ulaşılmış bir seçime dayanan bir eylemde bulunmaya karar verebiliriz. Sıradan ya da sağduyuya dayalı bir eylem yerine, etik düşünme aşamalarından geçilerek ulaşılmış bir seçime dayanan eylemde bulunmayı seçmeye Etik Duyarlılık denir. Aşağıda göreceğimiz gibi etik duyarlılığın gelişmesi bireysel ahlaki gelişimin ve toplumsal ahlaki dönüşümün temel dinamiğidir.
- Bir kez etik düşünme aşamalarından geçerek seçim yapmaya karar verirsek soruna ilişkin ve karar için gerekli verileri toplamamız gerekir. Veri toplamak kritik bir aşamadır; çünkü bu aşamada kişi hem algısal yanlışlara düşebilir, hem de varolan değer yargıları bazı verilerin farklı değerlendirilmesine yol açabilir. Veriler ne kadar gerçeğe yakınsa sonuçta seçilecek eylem de o kadar eldeki duruma uygun olur.
- Verilerin gerçeğe en yakın biçimde toplandığını varsayarak, onlara, durumun ve kendimizin olanaklarına dayanarak eylem seçenekleri oluşturmak bir sonraki adımdır. Bu aşamada kişinin yaşam deneyimi önemli bir rol oynar. Kişi ne kadar geniş bir eylem repertuarına sahipse, “doğru” ve “iyi” eylemde bulunma

şansı o kadar fazla olur. Aşağıda belirtildiği gibi, kişinin değersel açıdan yaratıcı eylemlerde bulunabilmesi, bu aşamadaki donanımına bağlıdır. Etikte temel hedef eylem seçeneklerini olabildiğince çeşitlendirmektir.

- Kişinin etik bir eylemde bulunmadan önce gerçekleştireceği son aşama, seçenekler arasında amacına ulaşması en olanaklı görünen, “*en az değer harcayıp, en çok değer koruyan*” eyleme karar verip uygulamasıdır. Bu uygulama da her adımında yeni değerlendirmeleri gerektirir. Çünkü bir kez eylemde bulunmaya başladığımızda yeni etik ikilemler ortaya çıkabilir.
- Tüm bu sürecin sonunda sonuçları değerlendirmek şarttır. Bu değerlendirmenin iki önemli gerekçesi vardır. Birincisi, düşüncede kurgulanmış bir eylem, ki buna edim denilir, gerçek yaşama, yani olgular dünyası ile karşılaştığında, farklı ve beklenmeyen sonuçlara ulaşabilir. Türkçede bu durumu veciz biçimde açıklayan, “evdeki hesabın çarşıya uymaması” diye bir söz vardır. Eylemimizi bu açıdan gözden geçirmemiz gerekir. İkincisi, eğer eylemimiz bu durum için “iyi” ve “doğru” ise, onu benzer durumlar için eylem repertuarımıza katarak kendimizi geliştirebiliriz.

ETİK İKİLEMLERDE DEĞER HARCAMASININ HAKLI ÇIKARILMASI

Bir etik ikilemi değer harcamaksızın çözmek mümkün değildir. O halde değerlerden birinin harcanmasını haklı çıkaracak bir temellendirme yapmak zorunludur. Bunun için;

- Öncelikle değer harcanması gerçekçi bir nedene dayanmalıdır. Kimi zaman etik ikilem içermeyen durumlar, yalnızca bir değer harcamayı haklı çıkarabilmek için, değer çatışmasıymiş gibi ortaya konulabilir. Bu durumda daha baştan etikdışı, üstelik de kötü niyetle oluşturulmuş bir sorunun söz konusu olduğunu söylemek gerekir. Örneğin; çocuklarını aşılatmak istemeyen bir ailenin bu kararının ailenin özerkliği, yani çocuğu için karar verme hakkı ile çocuğun yararı arasında bir etik ikilem gibi gösterilmesi, aslında ailenin karar verme hakkı yalnızca çocuğun yararı için söz konusu olduğundan yalancı bir değer çatışmasıdır.
- Değer çatışmasının gerçekten var olmadığı durumlarda değer harcanmasının kaçınılmaz olduğu da iddia edilemez. Oysa bir etik ikilemde değer harcanması kaçınılmaz olmalıdır. Örneğin tüketicinin estetik kaygılarıyla dana etinin kırmızı yerine pembe olmasını yeğlemesi nedeniyle danaları demirden fakir besleyerek yaşam süreleri içinde demir eksikliğine bağlı kansızlığa mahkûm etmek, kaçınılmaz olmayan bir değer harcamasıdır ve temellendirilemez.

- Değerlerden birinin kaçınılmaz olarak harcanacağı açıkça ortaya konulduktan sonra da düşünce süreci sona ermez. Bu kez harcanan değerın mümkün olan en alt düzeyde harcanması için nasıl bir yol izleneceğine karar vermek gerekir. Örneğin; gezici tarım işçiliğinin kabul edildiği bir toplumda, iş güvencesiz çalışmanın nasıl olsa kabul edildiği düşünülerek, çalışma sırasında kazalara karşı sigortalama yapılmaması etik açıdan haklı çıkarılamaz.
- Yukarıdaki maddenin zorunlu tamamlayıcısı olarak, değerın harcanmasının etkilerini en alt düzeyde indirecek ek koruyucu önlemler alınmalıdır.
- Bir değerın harcanması, karar veren kişiyi, ki bu kişi ahlaki özne olarak adlandırılır, belirli bir etik sorumluluk altına sokar. Bu nedenle seçilen eylemin, korunması amaçlanan değeri en üst düzeyde koruması artık bu kişinin sorumluluğundadır. Eylemde bulunan kişi, yani fail, seçilen eylemin, korunması amaçlanan değeri en üst düzeyde koruması için her türlü çabayı harcamalıdır.

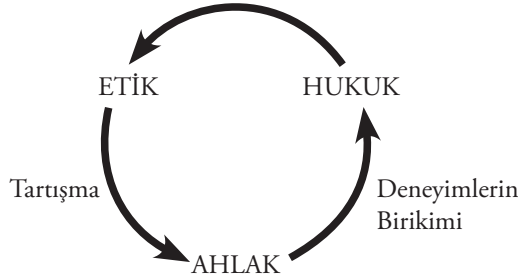
Etik ikilem karşısında karar almak, yani bir değeri bilinçli olarak harcamayı seçmek, kişide kaygı yaratan bir durumdur. Özellikle eylem sırasında, harcamaya karar verdiğimiz değerın zarar gördüğüne tanık olmak ve bu zararın sonuçlarını izlemek, baştan planlanmış olsa bile katlanılması zor bir süreçtir. Ancak eğer tüm etik karar verme süreci “doğru” biçimde gerçekleştirilirdiyse ve ahlaki öznenin bu bakımdan bir endişesi yoksa, bu direnci göstermek gerekir. Örneğin; pek çok ötanazi kararında, özellikle hastaya uygulanmakta olan tedavilerin sonlandırıldığı pasif ötanazide, hasta ölüm sürecine girdiğinde ortaya çıkan kaygı tedaviyi yeniden başlatmanın tartışılmasına neden olur. Oysa eğer verilen karar doğruysa seçilen eylem süreç boyunca yol göstericiliğini sürdürmelidir.

Etik ikilemlerde bir karar verilir eylemde bulunulduktan sonra dört durum söz konusu olabilir. Eğer değerın harcanmasına ilişkin bir sorgulama söz konusu ise, haklı çıkarma, gerekçelendirme ve temellendirme çabalarından birisine başvurulur. Bu süreç kişinin karar alma yöntemini söze ya da yazıya dökmesi biçiminde olur. Örneğin; iki çalışanından birine aynı süre içinde izin veren, ötekinin izin talebini reddeden bir amir, bu kararının nasıl bir düşünme sonucunda ortaya çıktığını ve neden “adil” bir karar olduğunu açıklamak durumundadır.

Genel olarak etik açıdan “iyi” ve “doğru” yaşanmış bir hayat ya da belirli bir durumda “iyi” ve “doğru” olarak değerlendirilen bir eylem ise, etiğın modelleme adı verilen gerçekleştirilme haline karşılık gelir. Örneğin yetişkinlerden “iyi” ve “doğru” davranışları modelleyerek çocuklarının ahlaki gelişimine katkıda bulunmaları, ya da bir meslekte eğitici durumunda olanların aynı yöntemle eğittikleri kişilerde etik açıdan “iyi” ve “doğru” davranışların gelişmesini sağlamaları beklenir.

ETİK-HUKUK AYRIMI

Etikte temel hedef eylem seçeneklerini olabildiğince çeşitlendirmekken, ahlak somut davranış kalıpları yerleştirmeye olanağı verir. Hukuk ise durumları ve davranışları ayrıntılarıyla tanımlayan, eylemlerin hukuka uygun olmaması durumunda yürürlüğe girecek yaptırımları kesinlikle belirleyen; değersel önceliklerin tartışmaya yer bırakmayan bir biçimde kabul edilmesi demek olan bir kurallar bütünüdür. Bu anlamda hukukla ahlak arasında doğrudan bir bağ vardır. Etik, ahlak üzerine düşündükçe, yeni eylem biçimleri ortaya çıktıkça ve ahlaki talepler tartışıldıkça ahlak dönüşür. Ahlakın değişmesi ve deneyimlerin birikmesi ise hukuku değiştirir. Böylece toplum değişmiş olur.

İnsanlık tarihi aynı zamanda bu değişimin tarihidir. Örneğin güçlü olanın hayatta kaldığı ve bunun ahlaken bir zorunluluk olarak tanımlandığı dönemden, mülkiyetin kabul edildiği döneme geçiş böyle bir gelişmenin sonucudur. Eğer ahlak bu şekilde değişmemiş olsaydı bugün hâlâ mağara dönemi insanının ahlaksal kodları ile yaşıyor olurduk. Kuşkusuz ahlakın değişmesinde bilimin ve teknolojinin gelişmesinin de önemli bir rolü vardır. İnsanlığın bilgi hazinesindeki genişleme, onun yeni değerler yaratmasına da neden olmaktadır.

ETİK-UYGULAMALI ETİK ve MESLEK ETİKLERİ

İnsanın ahlaki değerleri de alt kümelere ayrılır. Öncelikle doğumumuzdan başlayarak aile ve toplum tarafından aktarılan kültürel değerler bütününden söz etmek gerekir. Bu değerler başlangıçta herhangi bir sorgulamaya tabi tutulmasalar bile, zamanla kişi bu değerler üzerinden yaşam deneyimleri geliştirir. Bireyin yaşayarak kendisine ait hale getirdiği bu değersel yapıya kişisel değerler denir. Kültürel ve kişisel değerler bir örgü gibi iç içe geçtiğinden hangisinin nerede başlayıp nerede bittiğini saptamak kolay değildir.

Kişinin yaşamı boyunca üstlendiği roller dolayısıyla benimsediği bazı değer kümeleri de vardır. Bunların en önemlilerinden birisi mesleki değerlerdir. Mesleki değerler bir yönüyle mesleğin toplum içinde, hatta genel olarak insanlık tarafından oluşturulma biçimiyle, öteki taraftan kişinin aldığı meslek eğitimi ve mesleği uygulama biçimiyle ilgilidir. Örneğin bir hekim bir yandan tıbbın tarihsel gelişimi boyunca oluşmuş meslek algısı ve bunun üzerine inşa edilmiş meslek ahlakı ile bağlıdır. Öte yandan mesleki uygulamaları sırasında kişisel meslek ahlakını da geliştirir ve ortaya koyar. Kişinin ahlaki gelişimi yaşam boyu sürer ve meslek ahlakını da kapsar.

Meslek etiklerinin iki boyutu vardır. Bunlardan birincisi, kişinin o mesleği uygularken belirli davranış ilkelerini benimsemesi ve belirli kurallara uyması ile ortaya çıkan, profesyonelliğe ilişkin boyuttur. Bu boyut o mesleğin ne olduğu, neyi amaçladığı ve hangi yöntemleri kullandığı ile doğrudan ilişkilidir. İkincisi ise, kişinin o mesleğin mensubu olması nedeniyle karşılaştığı etik ikilemlerdir. Bu boyutta meslek bilgisinin yanında, etik bilgisi ve etik karar verme becerisi de gereklidir. Bir hekimin hastaları arasında ayırım yapmaması meslek etiğinin birinci boyutuna ilişkin bir konuyken, elindeki son doz hayat kurtarıcı ilacı hangi hastaya uygulayacağı ikinci boyuta ait bir sorudur. Tarım ve gıda alanında çalışan profesyonellerin de meslek etiği açısından bu iki boyutta önemli ikilemlerle karşı karşıya oldukları kuşkusuzdur. Bu konu aşağıda ayrı bir başlık altında, kapsamlı biçimde tartışılacaktır.

İNSANIN AHLAKİ GELİŞİMİ

Nasıl olup da değerlere sahip olduğumuz ve bir ahlak duygusu geliştirdiğimiz konusunda çok sayıda ve farklı açıklayıcı modeller bulunmaktadır. Bu modeller genellikle belirli felsefi yaklaşımlarla ve insan gelişimini açıklamayı amaçlayan teorilerle ilişkilidir. Bu modellerden en yaygın kullanılanlarından biri de Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Modelidir. Kohlberg'in modeli insanın ruhsal aygıtının gelişimini açıklayan Sigmund Freud'un kuramı üzerine Jean Piaget'in inşa ettiği öğrenme kuramına dayanmaktadır.

Kohlberg'e göre insanda ahlaki gelişim üç aşamada gerçekleşir. Her aşamanın iki evresi bulunur. Kohlberg'in kuramı iki boyutta gelişimsel bir kuramdır. Boyutlardan biri, zekâ ve algı sorunu olmayan, normal bir insanın büyümesi ile ilgilidir. İnsan büyüdükçe ahlaki evreleri geçer; yani gelişim bir ölçüde yaşa bağlıdır. Çocukluktan yetişkinliğe ilerledikçe insan ahlaki açıdan da gelişir. İkinci boyut ise her bir evrenin kendinden önceki evrenin üzerine inşa olmasıdır. Yani insan bu gelişim evrelerinden birini atlayarak bir sonrakine ulaşamaz. Ancak her bireyin tüm aşamaları geçmesi de beklenmez. İnsanların ancak %20 kadarı üçüncü aşamanın ilk evresine ulaşabilir. Genellikle ikinci aşamanın birinci ve ikinci evrelerinde bir kümelenme söz konusudur.

AŞAMALAR	EVRELER
<p>Pre-konvansiyonel Aşama (Gelenek öncesi düzey): Kişinin tüm ahlaki eylemleri haz ve ceza ile belirlenir. Eylemin temel motivasyonu kendi çıkarı, eylemden kaçınma davranışının nedeni ise ceza görme korkusudur. Otorite tamamen kişiye dışarıdan dayatılmaktadır.</p>	<p><u>1. evre: İtaat ve Ceza:</u> Burada cezanın temel bir önemi vardır. Kişi kendini ancak ceza görme olasılığı nedeniyle sınırlar. Aksi halde sonsuz arzularını tatmin etmek adına her türlü eylemde bulunmayı “doğru” olarak kabul eder.</p> <p><u>2. evre: Çıkar:</u> Bireyleşmenin başladığı dönemde kişi artık öteki insanların ve onların kendi üzerindeki etkisinin farkındadır. Dolayısıyla arzularını tatmin etmek için, onların bazı taleplerini yerine getirmesi gerektiğini bilir. Ahlaki eylemlerinin temelinde bu alışveriş vardır. Almak istediğine karşı ne vermesi gerektiğini hesaplar; davranışı bu hesaba dayanır. Ceza ise arzuların tatmin edilemeden kalmasıdır.</p>
<p>Konvansiyonel Aşama (Gelenek düzeyi): Kişinin ahlaki eylemleri toplumun kuralları tarafından belirlenir. Eylemin temel motivasyonu kurala uymak, eylemden kaçınma davranışının nedeni ise onaylanmama, beğenilmeme korkusudur. Otorite içselleştirilmiştir; ancak sorgulanmamaktadır.</p>	<p><u>3. evre: Kişilerarası Uyum:</u> Kişi, davranışlarının temelinde kendisi için önemli gördüğü toplumun kurallarına uymak ve beklentilerine cevap vermek ilkesini koyar. Böylece toplum tarafından beğenilecek ve benimsenecektir.</p> <p><u>4. evre: Otorite ve Sosyal Düzene İtaat:</u> Kişi, temel değer olarak içinde yaşadığı toplumun ve sosyal düzenin sürekliliğini benimser. Bu sürekliliğe zarar verecek davranışları ahlaken yanlış ve kaçınılması gereken davranışlar olarak tanımlar. Aksine sürekliliği sağlayacak davranışlar ise ahlaken doğru ve istenir olarak kodlanır. Bu aşamada toplum kuralları sorgulanmadan kabul edilir.</p>

<p>Post-konvansiyonel Aşama (Gelenek ötesi düzey): Kişinin ahlaki eylemleri, dışsal ya da içselleştirilmiş otoriteden bağımsız olarak, izlemeyi seçtiği ahlak ilkeleri ve kendi değer öncelikleri ile belirlenir. Eylemin temel motivasyonu “iyi bir yaşam nasıl olmalıdır?” sorusuna verilen kişisel yanıttır ve eylemlerin sınırları bu kişisel otorite tarafından çizilir.</p>	<p><u>5. evre: Sosyal Kontrat:</u> Kişi, toplumun üstünde bir bakış açısına sahiptir. Kanunlara toplumsal anlaşmanın birer sonucu oldukları için, akılcı bir yaklaşımla saygı duyulur. Ancak bu yasaların temel insan haklarını zedelememesi, bireysel farklılıkları koruması beklenir. Bunu sağlayamayan yasalara uymamak erdemli bir davranış olarak kabul edilir ve bu nedenle ortaya çıkabilecek cezadan kaçınılmaz.</p> <p><u>6. evre: Evrensel İnsan Değerleri:</u> Kişinin eylemleri yazılmış kural ve yasalardan bağımsızdır; bunlar üzerine temellendirilmez. Evrensel insan değerlerini davranışlarına yansıtıran rehberi aklı ve vicdanıdır. Ahlaki eylem başka bir amaca yönelik bir araç olarak değil; değerleri yansıtacak kendinde amaç olarak görülür.</p>
--	--

Bu Proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir

ETİK ve ETİK YÖNTEMBİLGİSİ

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

TARGET PROJESİ EĞİTİM ÇALIŞMALARI

FELSEFE

İnsanın bilme arzusunun bir yansıması olarak ortaya çıkan, onun evrene, varoluşa, bilgiye ve değerlere ilişkin sorulara yanıt arama çabasıdır.

FELSEFENİN ALT DALLARI

- **ONTOLOJİ:** Evrene ve varoluşa ilişkin sorulara yanıt arar.
- **EPİSTEMOLOJİ:** Bilginin ne olduğuna ve olanaklılığına ilişkin sorulara yanıt arar.
- **DEĞERLER FELSEFESİ:** Değerlerin ne'liğine ve değer varsayımlarının geçerliliğine ilişkin sorulara yanıt arar.
 - Estetik
 - Etik

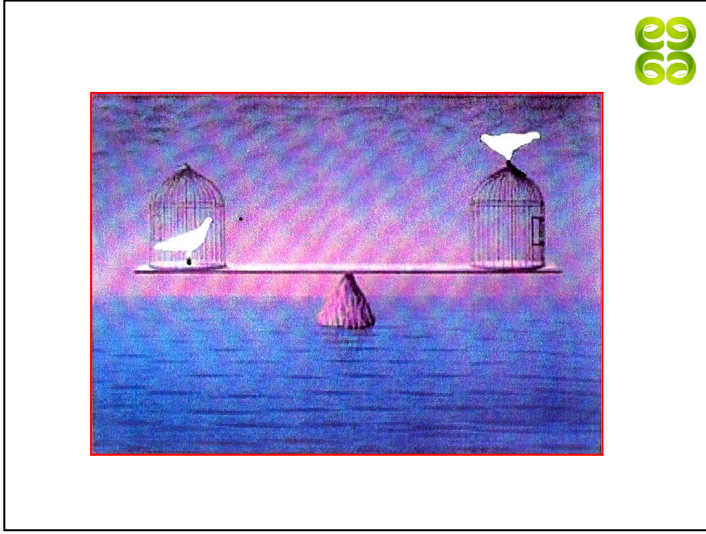
ETİK

Ahlaki değerlerle ilgili sorulara yanıt arar.

SORULARI;

- İyi ve kötü nedir? Nasıl olanaklıdır?
- Doğru ve yanlış nedir? Nasıl olanaklıdır?
- Evrensel ve mutlak bir iyiden ya da kötüden söz edilebilir mi?
- İnsan aklı iyiyi ve kötüyü bilebilir mi? Bilebilirse nasıl?

DEĞER - DEĞERLER

- **DEĞER:** İstenilen ya da ödüllendirilen bir ölçüt ya da niteliklerdir.

Bir şeyin kendisiyle aynı cinsten olan öteki şeyler arasındaki özel yeridir.

- **DEĞERLER:** Eserlerle veya kişilerin yaptıklarıyla, yaşamlarıyla gerçekleştirilen insan olgularıdır.

İnsanın kişilerce gerçekleştirilen varlık yapısı olanaklarıdır.

ETİK DEĞERLER

Belirli bir gereksinimi ya da pratik bir sonucu elde etmek ya da engellemek gibi somut bir etkisi olmayan; duygusal yatırımlar, inanç ve öncelikler gibi soyut unsurlar üzerinden etki gösteren değerlerdir.

AHLÂK

Bir kişinin belirli bir durumda dile getirmek istediği değerleri ortaya koyuş tarzıdır.

İyi ve kötü insan davranışlarına ilişkin toplumsal uzlaşmalardır.

HUKUK

Durumları ve davranışları ayrıntılarıyla tanımlayan, eylemlerin hukuka uygun olmaması durumunda yürürlüğe girecek yaptırımları kesinlikle belirleyen; değersel önceliklerin tartışmaya yer bırakmayan bir biçimde kabul edilmesi demek olan bir kurallar bütünüdür.

ETİK İLKELER – AHLÂK KURALLARI

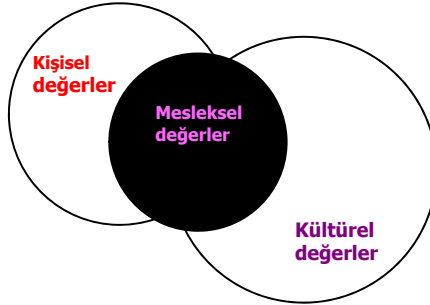
• Değerlere dayanır. • Bir değerler hiyerarşisi içermez. • Dayandıkları değerler her tek durumda çatışabilir. • Genel çerçeveler çizer. • Somut gereksinimleri karşılama özelliği yoktur. • Uygulaması etik uslamlamaya dayanır.	• Değerlere ve onları ifade eden eylemlere dayanır. • Kesin bir değerler hiyerarşisi ortaya koyar. • Kurallar arasında hiyerarşiye dayalı tutarlılık esastır. • Genel kurallardan, olası her durumu öngörmeye çalışan ayrıntılı düzenlemeye kadar farklı düzeylerde yapılandırılabilir. • Somut davranış kalıpları yerleştirme olanağı verir. • Uygulaması deontik analize dayanır.

*“ Etik doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün **teorisidir**;
ahlâk ise onun **pratiğidir**.”*

Ray Billington
(Felsefeyi Yaşamak)

ETİK (AHLAKİ) DEĞERLERİN ALT KÜMELERİ

DEĞER ÇATIŞMASI

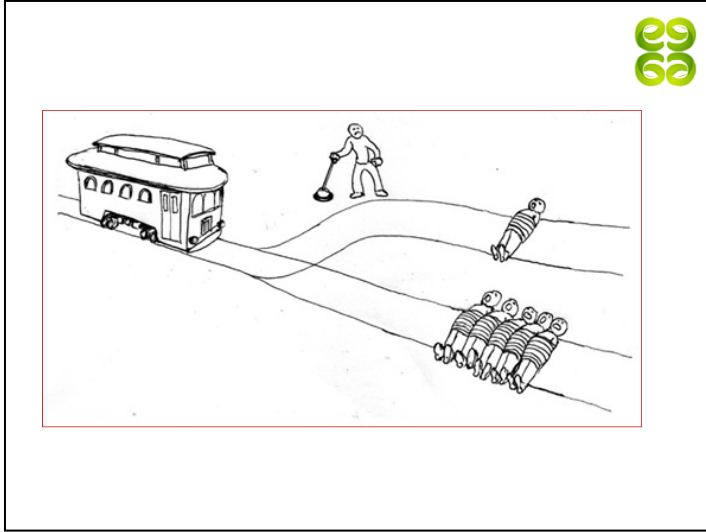

Geçerli Değersel Nedenler → **A**

Geçerli Değersel Nedenler → **-A**

Geçerli Değersel Nedenler → **A**

Geçerli Değersel Nedenler → **B**

DEĞER ÇATIŞMALARININ İNCELEME AŞAMALARI - I

- Etik sorunun farkına varıp, onu öteki insanlar arası ilişki sorunlarından ayırmak, **(Etik Bilinç)**
- Sıradan ya da sağduyuya dayalı bir eylem yerine, etik usullama aşamalarından geçilerek ulaşılmış bir karara dayanan eylemde bulunmayı seçmek, **(Etik Duyarlılık)**
- Soruna ilişkin ve karar için gerekli **verileri toplamak**,
- Bu verilere, durumun ve kendimizin olanaklarına dayanarak **eylem seçenekleri oluşturmak**,

DEĞER ÇATIŞMALARININ İNCELEME AŞAMALARI - II

- Bu seçenekler arasında amacına ulaşması en olanaklı görünen, **“EN AZ DEĞER HARCAYIP, EN ÇOK DEĞER KORUYAN”** eyleme karar verip uygulamak,
- Sonuçları değerlendirmek.

AHLÂKİ OLGUNLAŞMA (KOHLBERG KURAMI)

- Pre-konvansiyonel aşama
- Konvansiyonel aşama
- Post-konvansiyonel aşama
(Ahlâki Olgunluk) \cong Değerli Davranış

TARIM ve GIDA ETİĞİNE GİRİŞ

Prof. Dr. Cemal TALUĞ

TARIMI ve GIDAYI ARTIK DAHA ÇOK KONUŞUYORUZ...

Tarım ve gıda konuları 1970'lerin ortalarından son yıllara kadar toplum gündeminde çok az yer alıyordu. Son yıllarda ise, dünyada olduğu gibi ülkemizde de tarım ve gıda konularıyla daha çok karşılaşılıyor, daha çok konuşuyoruz. Bugün Türkiye'de televizyon kanallarında gıdaya ve tarıma ilişkin programlar, haberler artık eskisinden daha fazla yer alıyor; basında daha çok yazı ve raflarda daha çok kitap görüyoruz. İnsan sağlığı bakımından, ekonomik açıdan, teknolojik gelişmeler bağlamında, hukuk dilinde, insan hakları alanında, doğaya etkileri kapsamında ve diğer açılardan tarım ve gıda sistemini ele alıyor; ona farklı pencerelerden bakıyoruz ve tartışıyoruz.

Bir konunun karikatürlerde yer bulması, o konunun toplumun ilgi gündeminin üst sıralarında olduğunu gösterir. Behiç Ak tarafında çizilen iki karikatüre bakalım. İlk karikatür (slayt 2) bazı bilim insanlarının “yeni beslenmecilik” dediği durumu konu alıyor. Kimilerinin yemek yemeği bir kalori değeri tasarımına indirgediğini ve bu konudaki takıntının nerelere kadar gidebildiğini yansıtıyor. Sadece haplarla beslenme distopyasına doğru mu yol alıyoruz acaba?

Toplumda yükselen her ilgiyi “paraya tahvil etmek” günümüzde egemen ekonomik sistemin temel özelliğidir. Behiç Ak'ın ikinci karikatüründe (slayt 3) anlatıldığı gibi serbest gezen tavuklar bundan kaçamaz. Tıpkı organik tarımın içine itildiği kaotik durum gibi...

Bugün, tarım ve gıdanın televizyon kanallarında yeni kahramanları var. CNN Türk kanalında Cem Seymen büyük işler yapıyor. Takipçi kitesinin büyüklüğü ve onun hakkında yapılan yorumlar için “instagram” hesabına girerseniz şaşırırsınız. İzleyicilerinin sık görülen bir yorumu var; “sizi Tarım Bakanı olarak görmek istiyoruz.” Bloomberg TV'de İrfan Donat'ın düzenli olarak yayınlanan “tarım analiz” başlıklı bir programı var.

Günümüzde beslenme tavsiyeleri (ve talimatları) bombardımanı altında yaşıyoruz. Durmadan bize bunları mutlaka ye, şunları zinhar yeme deniyor. Canan Karatay, her yerde ve her kanalda karşımızda. Bazen bilgilendiriyor, bazen kafamızı karıştırıyor;

galiba bazen de yanılıyor. NTV’de Vedat Milor iyi yemek ve lezzet peşinde koşuyor, “Tadı Damağımda” programıyla bizlerle buluşuyor (slayt 4).

Büyük şefler artık bizde ve dünyada birer popstar muamelesi görüyorlar. Nusret’in, Mehmet Gürs’ün ve hatta Jamie Oliver’in adını duymayan azalıyor aramızda.

Bugün artık sadece tarım-gıda alanında yayın yapan tematik kanallar var. Hiçbir kanalı atlamadığımı umarak isimlerini veriyorum. Bereket TV, Bereket Hayvancılık TV, Toprak TV, Çiftçi TV, Köy TV, TarımTürk, Ziraat TV ve Tarım Su TV (slayt 5). Bunların en eskisinin (Köy TV) kuruluş tarihi sadece 2010.

Son olarak 2012 yılında Tarım Gıda Yazarları ve Gazetecileri Derneğinin kurulduğunu da önemli ve sevindirici bir gelişme olarak belirtmek isterim. Derneğin Başkanlığını İsmail Uğural yapıyor (slayt 6).

AMA TARIM ve GIDA ETİĞİNİ NEDENSE KONUŞMUYORUZ...

Tarım ve gıda konusunu ele alan geniş ilgi alanları ve farklı bakış açıları yelpazesinde en eksik ve en yetersiz kalan ise kuşkusuz etik değerlendirmelerdir. TARGET Projesini hazırlarken önce tarım ve gıda etiğinin ülkemizdeki mevcut durumuna bakmak istedik. Özlü bir çalışma yaptık ve şu görüntüyle karşılaştık: bu konuda hiç bir akademik birim, sivil toplum kuruluşu, yayınlanan popüler ya da bilimsel dergi ve düzenlenmiş kongre bulunmamaktadır (slayt 7).

Biliyoruz ki tarım ve gıda alanında üzerinde konuştuğlarımızın, sorguladıklarımızın, gözümüze batanların çok önemli bir bölümü etik sorunlarla ilişkilidir ama adı yok...

Oysa tarım ve gıda etiği batı ülkelerinde epeyce yol almış durumda. Projemiz için Avrupa’dan iştirakçi (assosiyeye) üye belirlerken hiç zorlanmadık. Dünyanın en önemli tarım ve gıda üniversiteleri arasında daima ilk üçte yer alan ve çoğu kez en iyisi olarak nitelendirilen Wageningen Üniversitesi’nde (Hollanda) bir Felsefe Anabilim Dalı (onlar çalışma grubu diyor, bizim üniversitelerde eskiden kullandığımız “kursü” dilimize en doğru çevirisidir diye düşünüyorum) olduğunu gördük. Hemen onlarla ilişki kurduk. Projemize katılmayı tereddüt etmeden kabul ettiler.

İkinci iştirakçimiz olan Avrupa Tarım ve Gıda Etiği Derneği, kısa adıyla EurSafe (European Association for Agricultural and Food Ethics), 1999 yılında tarım ve gıda etiği akademisyenleri tarafından kurulmuş bir uzmanlık derneği. Bugüne değin 13 kongre düzenleyen dernek, bilimsel dergilere de hakem, yayın yönetmeni ve yayıncı olarak katkı veriyor. EurSafe’ın Porto da yapılan son kongresine proje ekibimizin hazırladığı bir sözel bildiriyle katıldık. Kongrede bildirimizi Prof. Dr. N. Yasemin Yalım sundu.

Üçüncü ve son Avrupalı proje iştirakçimiz Londra merkezli bir vakıf olan Food Ethics Council. 1998 yılında kurulan Gıda Etiği Konseyinin düzenli yayınları ve raporları bulunuyor (slayt 8).

Bu noktada projemize katılmayı kabul ederek projeyi zenginleştiren bir de yurt içi iştirakçimiz olduğunu belirtmeliyim. Bu saygın sivil toplum kuruluşu, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'nin kurduğu ve başkanlığını yürüttüğü Türkiye Felsefe Kurumu Derneği.

Evet, tarım ve gıda etiğini biz konuşmuyoruz ya da çok az konuşuyoruz, ama başka ülkelerde konuşuluyor. TARGET Projesi bu eksikimizin giderilmesine katkıda bulunsun istiyoruz, bunu umut ediyoruz.

TARIM ve GIDA ETİĞİNİN ÖNCÜLERİ VE DOĞUŞU

Tarım ve gıda etiği uygulamalı etik dallarından birisi olarak dünyada da oldukça yeni bir disiplin. Bu disiplin iki kaynaktan beslenmektedir: “çevre etiği” ve “biyoetik”.

Çevre etiği alanındaki çalışmalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunlaşmıştır. Wisconsin Üniversitesi'nden filozof ve yazar Aldo Leopold (1887-1948) çevre etiğinin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Ünlü kitabı “A Sand County Almanac” (1949) ölümünden sonra yayınlanmıştır. Aldo Leopold, etiğin insanlararası ilişkiler yanında, insanın doğa ile ilişkisini de kapsamı için çağrı yapar ve doğaya insan merkezli bakışın terk edilip, yaşam merkezli bir anlayışın egemen kılınmasını önerir.

Aldo Leopold'un görüşlerini ondan yaptığım iki alıntı ile özetleyebilirim: “İnsanlar doğaya hükmetmek ve doğayı sömürmek yerine kendilerini biyotik topluluğun sade bir üyesi olarak görmelidirler. Toprağa karşı ahlaki bir yükümlülük duymalıdır. Toprağın kullanım (araşsal) değeri değil, içsel (kendinde) bir değeri vardır.” Toprak, birçok işlevi yanında, canlılara yaşabilecekleri bir mekân, bir ortam sağlar, suyu temizler, karbon yutağı görevi görür. Leopold'un bir başka unutulmaz ifadesi ise şöyledir: “Bir eylem biyotik topluluğun bütünlüğünü, dengesini ve güzelliğini koruduğunda doğru, aksi takdirde yanlış bir eylemdir.” (slayt 9)

Çağdaş çevre akımlarını en fazla biçimlendiren ve tetikleyen olaylardan birisi araştırmacı, yazar Rachel Carson'un (1907-1964) “Silent Spring (Sessiz Bahar)” adlı kitabının 1962 yılında yayınlanmasıdır. Rachel Carson, ölen kuşların yumurtalarını incelemiş ve yumurtaların kabuğunda DDT kalıntısı saptamıştır. Sessiz Bahar, DDT ve diğer pestisitlerin (böcek ilaçlarının) etkileri üzerinedir. Bu kimyasallara yazar “ölüm iksiri” diyor ve bunların neden olduğu ölüm ve zehirlenmelerin baharın sesinin kesilmesine yol açacağını öne sürüyor. Bu kitap, çevrenin korunması konusunda kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Sessiz Bahar, böcek ilaçlarının kısa dönemde

verimlilik üzerindeki etkilerinin yanında, o zamana kadar hiç akla gelmeyen ve söz konusu edilmeyen bazı başka etkileri hakkında bir sorunun doğmasına yol açtı. Bu soru, kimyasal ilaçların insan sağlığı bir yana, çevre üzerinde uzun erimli etkileri nedir, sorusudur (slayt 10). Sessiz Bahar, 1992 yılında son elli yılın en önemli kitabı seçilir. Kitabın ileri baskılarına önsöz yazan Al Gore, şöyle demektedir; “bu eser vahada bir çığlık gibi yankılandı, tarihin akışını değiştirdi.”

Tarım ve gıda etiğinin beslendiği öteki kaynak olan “biyoetik” tıp kökenlidir. Tarihsel olarak Hammurabi Kanunları’na (MÖ 1754) kadar götürülebilir. Orijinali halen Paris Louvre Müzesi’nde bulunan Babil Kralı Hammurabi’nin 282 maddeli kanunu, dünyanın en eski ve en iyi korunmuş yazılı belgelerinden birisidir. Yaşamın birçok alanını kapsayan kanunun bir maddesinde “Ameliyatta hastanın ölümüne neden olan doktorun ve hastanın gözünü kör eden doktorun parmakları kesilsin” denilmektedir (slayt 11).

Tıbbın babası sayılan İstanköy’lü (Kos) Hipokrat (MÖ 450-380) ana ilkesi olan “önce zarar verme” özlü sözü ile tıbbı felsefi bir yaklaşım getiriyor. Bugün de her tıp mezununun içmek zorunda olduğu “Hipokrat Andı” profesyonel etiğin ilk belgelerinden birisi olarak doktorları büyücülerden, şarlatanlardan ayırmak için yazılmıştı (slayt 12).

Onkolog ve biyokimyacı Van Rensselaer Potter (1911- 2001) “biyoetik” kavramını ilk kullanan insandır. Aldo Leopold gibi Wisconsin Üniversitesi’nden olan ve onun çalışmalarından çok etkilenen Potter, 1970 yılında “Bioethics: The Science of Survival” ve 1971 yılında “Bioethics: A Bridge to the Future” kitaplarını yayınlamakla biyoetiği tanımlar ve tanıtır. Potter’e göre biyoetiğin dört bileşeni vardır. Bunlar; biyoloji, ekoloji, tıp (sağlık) bilimi ve insan değerleridir (slayt 13).

Çevre etiğinin ve biyoetiğin öncülerinden sonra artık tarım ve gıda etiğine gelebiliriz. Halen, Michigan Eyalet Üniversitesi, W.K. Kellogg Tarım, Gıda ve Toplum Etiği Kürsüsü Başkanı olan Paul B. Thompson (d.1951) tarım etiğinin öncüsü sayılmaktadır. Thompson 1995 yılında yayınlanan “The Spirit of the Soil (Toprağın Ruhu)” isimli kitabında çevre felsefesi topluluğunun tarım sorunlarına eğilmeyi ihmal etmelerine karşın, tarım etiğini çevre etiğinin bir alt dalı olarak nitelendirdi. Daha sonra Gıda Etiği kitapları da yazan P.B.Thompson’un, D. Kaplan ile birlikte editörlüğünü yaptığı, Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics (2014), tarım ve gıda akademisyenlerinin başlıca başvuru kaynağıdır. Giriş kısımları dışında 1860 sayfa olan bu ansiklopedi, özel olarak hazırlanmış 287 makaleden oluşmaktadır (slayt 14).

Gıda etiği kavramını ilk kullanan bilim insanı olan Ben Mepham (d.1940) ise, Nottingham ve Lincoln Üniversitelerinde biyoetik profesörüdür. G.A. Tucker ve Julian

Wiseman ile birlikte editörlüğünü yaptığı “Issues in Agricultural Bioethics” 1995 yılında yayınlanmıştır. Bu yayından bir yıl sonra Routledge yayınevinin yayınladığı “Food Ethics” kitabının editörü de Ben Mepham’dır. Gıda etiği kavramı bu kitapla ilk kez genişliğine çıkmıştır. Bu kitabın yayınlanmasının ardından Mepham 1999 yılında, TARGET Projesi’nin iştirakçilerinden olan, Food Ethics Council’in kurucu direktörü olarak görev yapmıştır (slayt 15).

Buraya kadar tarım ve gıda etiğinin köklerine ve ortaya çıkışına kısaca bakmış olduk. Bugün Avrupa’da önemli mesafe almış bir disiplin olduğuna ise daha önce değinmiştik. Peki, bir tarım ülkesi ve gıda cenneti olan ülkemizde tarım ve gıda etiği neden gelişmedi? Bu soruyu etraflıca yanıtlamak için daha bir fırın ekmek yememiz gerektiğini açıkça söylemem gerekiyor. Yine de bir iki ipucunu paylaşabiliriz. Öncelikle, sanayileşme ve kentleşmenin, bu anlamda kırdan kopuş ve tarıma yabancılaşmanın ülkemizde batı dünyasına göre daha geç gerçekleştiğini belirtmeliyiz. Batıda, gerek tarım etiği gerekse gıda etiği kent kökenli kaygıların ürünü olarak gündeme gelmiştir ve gelişmiştir. Bizde geç kalmasının bir nedeni bu olabilir. İkinci olarak, bizde tarıma piyasa ekonomisinin girişinin batıya göre çok geç olduğunu belirtebiliriz. Piyasa ekonomisinin, etiğin odağında yer alan “değerlerimiz”i büyük ölçüde etkilediği ve dönüştürdüğü açık bir gerçektir.

TARIM ve GIDA ETİĞİ NEDİR?

Etiğin değerlerle ilgili olduğuna ve değerler kavramından ne anlamamız gerektiğine benden önceki bölümde değinildi. Şimdi ben aynı düşünme çizgisini özel bir alana taşıyarak tarım ve gıda etiği nedir konusuna bir giriş yapmaya çalışayım ve bu amaçla önce, gıda alanında öncü bir girişimcinin 1950’li yıllardan bir anısını onun ağzından sizlerle paylaşayım (slayt 16).

“Muş ve civarındaki pek çok köyde süt satın almada zorlukla karşılaştık. Anadolu’nun yardımsever, cömert, kanaatkâr insanları sütü bir nimet olarak görüyorlar, *“bunu üretmek için bizim [özel bir] emek vermemiz gerekmiyor, öyleyse satıp para kazanmamız doğru olmaz”* diye düşünüyorlardı. M. Bahçıvan (2008) Rahva Krallığından Peynir Krallığına. Timaş Yayınları (s.124)

Geldiğimiz yere bir bakın. Sütün para ile satılmayacak kadar kutsal görüldüğü zamanlardan başladık, giderek suyun satıldığı zamanlara geldik. Kısa sürede bunu da aşarak “süte su karıştırarak” güzel güzel satmaya başladık.

Şimdi değerlerle ilgili başka bir konuya geçelim. Anadolu insanına at eti nasıl edilirilir? Anadolu Ajansı’nın 26 Şubat 2016 tarihli, birçok basın-yayın organında yer

bulmuş olan bir haberini birlikte okuyalım. “Umurbey Mahallesi İşçiler Caddesinde bulunan bir depoda at kesimi ihbarını alan İzmir Konak İlçe Emniyet Müdürlüğü ekipleri harekete geçti. Baskın yapılan depoda kesilmiş halde toplam 14 at buldu... Parçalanarak kasaplara ve restoranlara gönderilmeye hazır hale getirilmiş at etlerine el konulurken, suçüstü yakalanan sekiz kişi ise ifadeleri alınmak üzere polis merkezine götürüldü” (slayt 17).

İçinizden bir kişi bile ben hiç at eti (eşek eti) yemedim derse ben inanmam. Eğer büyük bir şehirde yaşıyorsak, et yiyebilecek bir ekonomik konumumuz varsa ve vejetaryen değilseniz, ne zaman ve nasıl yediğimizi bilmeden at eti de, belki bilesek yemeyi düşünmeyeceğimiz başka şeyleri de yiyoruz.

Peki, bir Avrupalı at etini nasıl yer? Avrupalı için at eti yemek bir tercihtir. İsteddiği zaman, seçerek ve bilerek yer. At eti satan kasaplar vardır. Kimi restoranların menülerinde at eti yemekleri yer almaktadır (slayt 18).

Evet, bu noktada tarım ve gıda etiği nedir sorusuna bir yanıt verelim:

- Tarım ve Gıda Etiği uygulamalı etik alanlarından biridir.
- Uygulamalı etik insan faaliyetleri üzerinde yoğunlaşır.
- Tarım ve gıda etiği; çeşitli katmanlardan ve süreçlerden oluşan tarım ve gıda sisteminin değer sorunlarını inceler.
- Etik bakış açısı, tarım ve gıda sisteminin, insanın, toplumun ve doğanın esenliği ekseninde geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için bize ışık tutar; bu yöndeki politikalara yol gösterir (slayt 19).

Peki, etik farkındalığın gelişmesi ve yaygınlaşmasının sonuçları neler olur? Tarım ve gıda etiği etik değerlendirmeye dayanan, daha anlamlı ve daha doğru sorular sormamızı ve sorgulamalar yapmamızı sağlayan bir disiplindir. Etik değerlendirmeler insanları hem “duyarlı tüketici” hem de “duyarlı yurttaş” olmaya yönlendirir. Meslek insanları için ise etik değerlendirme mesleki yetkinliğin olmazsa olmazıdır.

Tarım ve gıda etiği; insanların tarım ve gıda sisteminde bulunan mevcut ve muhtemel etik sorunlar üzerinde daha özenli, daha kapsamlı ve daha sistemli düşüncelerini sağlar. Böylece İnsanlar “nasıl yaşamalıyım, ne yapmalıyım ve nasıl davranmalıyım” sorusunu yanıtlamaya ve gereğini yapmaya çalışırlar. Düşünen, değerlendiren, sorgulayan ve değerlerini davranışlarına yansıtma kaygısı güden insanlar kamu politikalarının oluşumuna katkıda bulunma yollarını aramaya başlarlar (slayt 20).

Etik değerlendirme sırasında zaman zaman iki iyiden birini seçip ötekinden vazgeçmek ya da iki kötünden birine razı olmak zorunda kalınır. Bu durum değerlendirme yapan kişinin hangi eylemde bulunacağı konusunda ikileme düşmesine neden olur. Örneğin gıda ihtiyacını karşılamaya çok elverişsiz, küçücük ve ıssız bir adada mahsur kalmış, iyice zayıflamış, neredeyse açlıktan ölmek üzere olan bir vejetaryen ya da bir Müslüman, adaya gelen domuz yavrusunu yemeli mi yememeli mi? (slayt 21)

Bir başka soruyla kapatalım tarım ve gıda etiğinde etik ikilem konusunu. Yoksul bir aile Şeker Bayramında merdiven altında üretilmiş çikolata aldığı anda etikdışı mı davranmıştır?

Gıdaların üretimiyle başlayıp, taşınması, işlenmesi, saklanması, ticareti, hazırlanması gibi katmanlardan ve süreçlerden oluşan tarım ve gıda sistemi insanın yarattığı en büyük ve en yaşamsal sistemdir. Bu sistem aynı zamanda, insan faaliyetlerinin doğayla en fazla etkileşim içinde olunan kısmını kapsıyor. Tarım ve gıda etiği bu büyük sistemdeki etik sorunlara odaklanıyor. Elinizdeki metin ve ona dayanarak yapılan sunum bu sorunların ancak bir bölümünün başlıklarını ve etik boyutlarını içeriyor. Ne demişler; “büyük başın derdi büyük olur!” (slayt 22)

TARIM ve GIDA ETİĞİNİN TEMEL SORUNU OLARAK “AÇLIK”

Tarım ve gıda alanının etik sorunlarının hepsini ne bugün ne de bu eğitim programı içinde ele alma olanağı yok. Öncelikle tarım ve gıda etiğinin temel sorunu olarak “açlık” ele alınacak ve açlıkla ilgili kimi kavramlara yer verilecektir.

İnsanlığın tarih içinde kronik açlıktan kurtulma çabası hep oldu. Daha önce yerel-bölgesel ölçekte yaşanan açlık sorununun ilk olarak 1929 ekonomik buhranı ile küresel düzeyde gündeme geldiği söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise hem savaşın tahribatı hem de hızla artan nüfus açlığın daha ciddi boyutta ortaya çıkmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletlerin (BM) kurulması da açlıkla ilgili uluslararası farkındalığı geliştirmiştir.

Dünyada 800 milyon insan, toplam nüfusun %10’undan fazlası açlık içinde yaşıyor. Bunların %70’e yakını kırsal kesimdedir ve aç insanlar içinde kadınlar ve çocuklar ağırlıklı olarak yer alır.

John F. Kennedy’nin 4 Haziran 1963 günü yaptığı Dünya Gıda Kongresi açılış konuşması açlık karşısında insanlığın değersel konumunun altını çizmesi açısından önemlidir. Ama açlıkla mücadelenin kazanılmasını yalnızca teknolojik gelişmeye bağlaması açısından hazin bir yanılığın içermektedir.

“Bu kongrede açlığın bir insanlık suçu sayılması ve artık dünyadan kovulması konusunda verdiğimiz sözü güçlendiriyoruz. İçinde yaşadığımız dönemde açlığın hâlâ var olması hem ahlaki hem sosyal boyutuyla kabul edilemez bir olgudur. İnsanlarının yarısı tok, diğer yarısı aç olduğu bir dünyada ne barış yaşayabilir ne uygarlık ilerleyebilir.

Bugün ABD’de ortalama bir çiftçi 1945 yılında ürettiğinin üç katını üretebiliyor. Artık, İnsan uygarlığı olarak dünya tarihinde ilk kez dünyada açlığı kendi yaşam süremiz içinde yok edebilecek yetkinliğe ve kapasiteye ulaşmış bulunuyoruz. Dünyadaki her erkeğe, kadına ve çocuğa yetecek kadar, yani açlığı yok edecek kadar gıdanın nasıl üretilebileceğini biliyoruz. İlk defa sorunu çözecek gücümüz var ve yine de dünyada açlık devam ederse bu bizim kuşağın yüz karası olacak.”

Ne yazık ki John F. Kennedy bu konuşmasının üzerinden daha altı ay bile geçmeden 23 Kasım 1963 günü Dallas’ta öldürüldü. Özlemi olan “dünyadan açlığın defedilmesini” kendisi göremedi, hatta ne onun kuşağı ne de onu izleyenler dünyayı bu ayıptan kurtarabildiler. Uluslararası kuruluşlar açlığı hafifletmek ve yok etmek konusunda çeşitli dönemlerde çeşitli hedefler koydular, ancak hiç birisinde başarı sağlayamadılar. BM son olarak Dünya’da 2030 yılı itibarıyla açlığı sıfıra indirmeyi hedeflediğini açıklamıştır (slayt 23).

Biyoetik alanında önemli filozof ve yazarlardan biri olan Peter Singer’in Doğu Bengal’de yaşanmakta olan kıtlığı ele alarak, açlık konusunu etik açıdan tartıştığı makalesi “*Famine, Affluence, and Morality*” (Philosophy and Public Affairs. Princeton University Press. (Spring 1972) 1 (3): 229–243) büyük yankılar yaratmış ve uluslararası gıda yardımlarını tetiklemiştir. Singer’in açlıkla ilgili tartışmasının dört boyutu vardır.

< Açlık insana acı veren hatta ölüme götüren “kötü” bir şeydir.

<Eğer acı çeken bir insanın acısını yok edebilecek bir şeyi, ahlaki açıdan karşılaştırılabilir bir bedel ödemededen yapabiliyorsanız; bunu yapmanız ahlaki sorumluluğunuzdur.

<Yardım etmeniz gereken kişinin hemen yakınınızda yaşayan komşunun çocuğu olması ile Bengal’de yaşayan ve adını hiçbir zaman bilmeyeceğiniz bir çocuk olması arasında ahlaki açıdan bir fark yoktur (eşitlik üst ilkesi).

<Açlara yardım eden tek kişi olsa da, milyonlarca insandan birisi olsa da bu ilke açısından aralarında bir fark yoktur (slayt 24).

Burada bir öyküyü paylaşayım sizlerle. Bir gün yangın çıkmış bir ormanda. Hayvanlar kaçışmaya başlamışlar. Aslanlar, kurtlar, ayılar, yılanlar hepsi... Tabii kuşlar da... Kuş sürüsü ormandan uzaklaşırken ormana doğru uçan bir kuş görmüşler. Gagasında da bir damla su. Hemen durdurmışlar, “ne yapıyorsun ormanda yangın var” demişler. Kuş

cevap vermiş. “Biliyorum, ben de yangını söndürmeye gidiyorum”. Hepsi şaşırmişlar ve bir ağızdan sormuşlar; “bir damla su ile orman yangını söner mi?” Bizim kuşun yanıtı şöyle olmuş; “bilmiyorum doğrusu, ama benim elimden gelen bu; görevimi yapmaya, sorumluluğumu yerine getirmeye gidiyorum.”

Singer’in açlara yardımı ahlaki bir sorumluluk olarak nitelendirmesi bana Toprak Dede Hayrettin Karaca’nın sık tekrarladığı bilge sözünü anımsattı: “Olanın olmayana, bilenin bilmeyene borcu var.”

Açlık karşısında ne yapmalı sorusunu Singer’den yaklaşık on yıl sonra ve ondan farklı bir yaklaşımla ele alan bir başka yayın da dünyada büyük ilgi uyandırıyor.

Amartya Sen (1981) “Poverty and Famines: An Essay On Entitlement and Deprivation” Clarendon Press, Oxford.

Batı Bengal kökenli, Hintli bilim insanı Amartya Sen (d. 1933) bu eserinde özetle; “İnsanların gıda güvenliği kurumsal olarak karşılanmalıdır. Kişinin kendi gıda gereksinmesini karşılayacak kapasiteye ulaştırılması temel hedef olmalıdır. Kalkınma eşitsizlikler yaratmamalıdır” demektedir. Doyuran doyurulan ilişkisinin sürgit devamının her açıdan yanlış olduğunu vurgulayan Sen’in yaklaşımı çok bilinen bir Çin özdeyişini akla getiriyor: “Birisine bir balık verersen bir gün doyar, balık tutmasını öğretirsen her gün...”

Amartya Sen 1998 yılında iktisat biliminde etik boyutun vazgeçilmezliğini vurgulayan eserleriyle Nobel Ekonomi Ödülü’ne layık görülmüştür. Eserlerinin tüm dünyada gördüğü yakın ilginin sonucu olarak farklı ülkelerdeki 100’e yakın üniversite tarafından fahri doktora derecesi ile ödüllendirilmiştir (slayt 25).

Sen’in Nobel Ekonomi Ödülü almasını sağlayan başlıca eseri Türkçe olarak da yayınlanmıştır.

Amartya Sen (2004) “Özgürlükle Kalkınma” (Çev. Yavuz Alogan) Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

Dilimize kazandırılan bir başka eseri için bkz: Amartya Sen (2010) “Kimlik ve Şiddet: Kader Yanılsaması” (Çev. Ahmet Kardam) Optimist Yayınları, İstanbul.

Bu noktadan sonra küresel açlık ile doğrudan ilgili bazı konuları ele alacağız. Bunlardan ilki “**yoksulluk ve eşitsizlik**” olacak (slayt 26). İnsanlığın en büyük ayıbı olan açlığın, yalnızca tarımsal üretim artışı ile ortadan kaldırılamayacağını yaşayarak öğrenmiş bulunuyoruz. 1960’lardan bu yana gıda arzının artışı, nüfus artışından fazla olmasına karşın açlık yok olmadı. Açlığı yenmek için önce yoksulluğu ve eşitsizlikleri yenmek gerekiyor.

Yoksulluk uzun yıllardır BM ve ilgili kuruluşların gündeminde bulunuyor. Yoksulluk sınırı son yıllarda daha çok günde 1.25 USD altında gelire sahip olmak olarak belirleniyor. Bu sınır “ tam yoksulluk (extreme poverty)” olarak da tanımlanıyor. Dünyada bu durumda 1,3 milyar insan bulunduğu hesaplanıyor. 2.50 USD günlük gelir ise “orta derecede yoksulluk (moderate poverty)” olarak nitelendiriliyor. Orta derecede yoksul olanların sayısının ise dünya nüfusunun hemen yarısı kadar olduğu belirtiliyor.

Birey insanın gelirinin 1.25 USD üzerine çıkarılmasının yoksulluğun giderilmesi anlamına gelemeyeceği eleştirileri üzerine son zamanlarda BM bir başka göstergesi ele almaya başladı. Refahın toplum içinde ne ölçüde adil paylaşıldığına dayalı “refah paylaşımı (shared prosperity)” adı verilen bu gösterge toplumdaki yüzdelere ayrılmış katmanların ulusal gelirden aldığı payı temel alıyor. Yoksulluğu yenmek için bir toplumda en alttaki %40’ın ulusal gelir içindeki payını yükseltmek gerektiği belirtiliyor. Eşitlik içinde kalkınmayı anlatmak üzere ortaya konan kucaklayıcı, kaynaştırıcı toplum “inclusive society” son yıllarda kullanılan terimler arasında bulunuyor.

Ancak egemen olan ekonomik politikalar zengini daha zengin yaparken, fakirliğin sür-git kalıcılığından besleniyor. Adeta, yoksulluğu yok etmeyi amaçlamıyor, yoksulluğu yönetmeye çalışıyor. Yoksullukla mücadele konusunda çalışan uluslararası sivil toplum kuruluşu OXFAM International her yıl yayınladığı yıllık raporların sonuncusunda (2015), dünyanın en zengin 62 kişinin toplam varlığının, en yoksul 3,5 milyar insanın mal varlıkları toplamı kadar olduğunu açıkladı. Bu sayı, neredeyse insanların yarısına denk geliyor.

“Gıda hakkı” temel insan haklarından birisidir. İnsan hakları bireysel haklardır. Eğitim hakkı, adil yargılanma hakkı, işkenceye maruz kalmama hakkı, yasa karşısında eşitlik hakkı ve benzerleri insan hakları örnekleri arasındadır. Açlık konusundaki duyarlılıkların artması ve insan hakları konusundaki gelişmeler “gıda hakkı” kavramını ortaya çıkarmıştır.

Bu noktada insan haklarının etik bir yaşam için gereken ortamı tanımladığı, dolayısıyla insanın değerlerini yaşama geçirme olanağının önkoşulu olduğunu vurgulayan İnsan ve Değerleri kitabının yazarı İoanna Kuçuradi’nin sözlerine başvurmak gerekiyor. Bir de “eğer bir toplumda ahlaklı olabilmek için kahraman olmak gerekiyorsa o toplum “kötü” bir toplumdur” diyen Platon’u hatırlamakta yarar var. Bu yaklaşımları gıda hakkı açısından okursak kendisi ya da ailesi aç bir insanın gıdanın israf edilebileceği bir toplumda yiyecek çalmasının etik açıdan haklı çıkarılabileceği sonucuna ulaşabiliriz.

Çağdaş insan hakları hareketi 1948 yılında BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin onayı ile başladı. Burada gıda konusu da yer almaktadır (Madde: 25.1.). Ekonomik,

Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinde (1966): “Açlık yaşamama her insanın için temel hak” olarak belirlenmiştir (madde 11).

Ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki insan haklarının izlenmesi için kurulan BM komitesi 1999 yılında Gıda Hakkı ile ilgili açıklayıcı bir belge olarak yayınladığı “General Comment 12” de yer alan başlıca başlıklar şunlardır.

Gıda hakkı; her erkek, kadın ve çocuğun tek başına ya da topluluk olarak, yeterli gıdaya her zaman için ekonomik ve fiziki olarak erişmelerini ya da erişimlerini sağlayacak araçlara sahip olmalarını kapsar. Erişilen gıda (a) miktar ve kalite açısından bireylerin beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasına yeterli, (b) besin değeri ve güvenilirlik açısından uygun (sağlıklı) ve (c) kültürel açıdan kabul edilebilir olmalıdır.

Gıdaya erişimin bir insan hakkı olarak kabul edilmesi kuşkusuz çok önemlidir. Ancak bu hakka erişimin gerçek hayat koşullarında sağlanması için uygun politikalara ve araçlara ihtiyaç vardır. Bu noktada duayen kültür ve sanat insanı Doğan Kuban’ın bir önerisini sizinle paylaşmak isterim: “Anayasamızın İlk Maddesi Olmalı: Kimse Aç Bırakılamaz.” Herkese Bilim ve Teknoloji, 23 Eylül 2016, sayı:26. (slayt 27)

Dünya ortalaması olarak, 1960’lardan bu yana nüfus artış hızından daha yüksek oranda gıda arzı artış hızı sağlandı. Artık, açlığın ana nedeninin yetersiz üretim olmadığını, sadece tarlaya odaklanarak sorunu çözemeyeceğimizi biliyoruz. Ama aynı zamanda sıfır açlığa erişebilmek için sorunun üretim boyutunu ihmal edemeyeceğimizi de görüyoruz. BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) “**küresel gıda güvenliğinin**” sağlanması için tarımsal üretimin 2050 yılına kadar %60 artması gerektiğini belirtiyor. Küresel nüfus artışı ve gıda tüketiminde gözlenen ve beklenen değişimler FAO’nun bu projeksiyonunun temel gerekçeleri olarak gösteriliyor.

Dünya nüfusu ilk kez 1800 yılında bir milyar oldu; 1900 yılında 1,7 milyara ulaştı. 1950’de 2,5 milyar oldu; 2000 yılında ise altı milyarı aştı. Bugünlerde ise 7,5 milyara yaklaştı. Dünyada kadın başına doğurganlık oranı düşmekle birlikte (örneğin 1960 yılında 4.92 iken 2014 yılında 2.41) yüzyılın ortalarına kadar nüfus artışının devam etmesi bekleniyor. Yüzyılın ortalarında dünya nüfusunun 9,5 milyarı bulacağı hesaplanıyor. Bunun yeryüzünün taşıma kapasitesinin üstünde bir nüfus büyüklüğü olduğu tartışılıyor.

Küresel gıda güvenliği açısından, nüfusun sayısal büyüklüğü yanında tüketim davranışı da önemli bir etmeni oluşturuyor. Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin yükselmesine koşut olarak gıda tüketimi artmakta ve aynı zamanda tabaktaki yiyeceklerin niteliği de önemli ölçüde değişmektedir. Bu değişimin en önemli göstergesi et tüketimidir. Dünya et talebi 1950’den bu yana tam beş kat artmıştır. 2013-2022

döneminde gelişmekte olan ülkelerde et tüketiminin yılda %2,4 oranında artacağı öngörülmektedir. Büyükbaş hayvan etinin kilogramı başına 9-13 kg yem ile 13.500 litre su kullanıldığı düşünülürse, bu talep artışının tarıma ve doğal kaynaklara yüklediği faturanın büyüklüğü kolayca kavranacaktır (slayt 28).

Kimilerimiz insanın teknoloji ve yenilik yaratma yeteneğine güvenerek, tarımsal üretimi ne kadar arttırmak istersek o kadar arttırabiliriz diye düşünüyor. Tarım uzmanlarının önemli bir bölümüne göre ise **“küresel gıda arzını arttırmak giderek zorlaşıyor.”** Peki; neden zorlaşıyor, “küresel gıda güvenliğinin önündeki başlıca riskler nelerdir”, sorusunun en az üç yanıtı var.

Birincisi, küresel ısınma ve iklim değişikliği olgusu. Doğa ile en fazla etkileşim içindeki sektör olan tarımın hem iklim değişikliğinde payı olması (sera gazı emisyonlarının %20 kadarı) hem de iklim değişiminden büyük ölçüde etkilenmesi kaçınılmazdır. FAO, iklim değişikliği ile mücadelede küresel ölçekte başarı sağlanamazsa, 2100 yılı itibarıyla mısırdaki %20-45, buğdayda %5-50, pirinçte %20-30, soyada ise %30-60 arasında verim düşüşleri yaşanabileceğini belirtmektedir. “İklim duyarlı tarım” kavramı ile giderek daha fazla karşılaşacağımız açık olarak gözüküyor.

İkincisi, toprak ve su kaynaklarında yarattığımız tahribatlardır. 2008 yılından bu yana kentlerde yaşayanların kırsal alanlarda yaşayanlardan daha fazla olduğu bir dünyamız var. Kentleşme eğiliminin hızla artacağı ve 2050 yılında kentte yaşayanların oranının gelişmekte olan ülkelerde %64,1'e, gelişmiş ülkelerde ise %85,9'a ulaşacağı hesaplanıyor. Kentleşme ve onun destekleyen sektörler nedeniyle tarım toprakları hızla tarım dışına çıkmakta ve betonlaşmaktadır. Bilinçsiz ve yanlış tarım uygulamaları toprakların bozulmasını, verimsizleşmesini ve erozyonu hızlandırmaktadır. Endüstriyel tarım uygulamaları toprak ve su kirliliği yaratmaktadır. Bugün, tarım topraklarının önemli bir bölümünün hayvan yemi ve biyoyakıt üretimine ayrılmış olmasını özenle tartışmak gerekmektedir.

Üçüncüsü, siyasi etmenlerdir. Günümüzde ve ne yazık ki özellikle bizim coğrafyamızda neredeyse hiç sona ermeyen iç savaşlar insanları yok ediyor, iş görmez halde bırakıyor, en azından onları evlerinden ve topraklarından koparıp, mülteci yapıyor. Dünyanın dört bir yanında terörizm canlar alıyor, korku salıyor. Batı ülkelerinde bile yabancı düşmanı, ötekileştirici akımlar giderek yükseliyor. Öte yandan zengin ülkeler ve şirketleri yoksul ülkelerin tarım topraklarından önemli bir bölümünü satın alıyor ya da kiralyor. Toprak gaspı adı verilen bu uygulama ile hem yerel halk topraklarından oluyor, hem de bu topraklarda gıdadan çok hayvan yemi ve biyoyakıt üretiliyor; hatta bazıları doğrudan madencilik ve kaya gazı gibi üretim alanlarında kullanılıyor (slayt 29).

Açlık olgusuna ayırdığımız bu bölümde son olarak “**gıda israfı ve gıda kayıpları**” konusunu ele alıyoruz (slayt 30). FAO’ya göre dünyada bir yılda israf edilen ve kaybedilen gıda maddesi 1,3 milyar metrik ton olup, bu miktar yine bir yılda üretilen gıda maddelerinin üçte birine yakındır. Bunun küresel maliyetinin yıllık yaklaşık 2,6 trilyon dolar olduğu hesaplanmaktadır. Bir başka hesaba göre küresel gıda israf ve kayıpları yıllık toplam sera gazı emisyonlarının %8’ini oluşturmaktadır.

Dünya’da hâlâ açlık ve yetersiz beslenme varken ve gıda üretiminin, işlenmesinin ve dağıtımının önemli ölçüde doğaya yük olduğu bilinirken; gıdanın israf edilmesi hem akılsızlık, hem de sorumsuzluktur. John Locke (1632-1704), bir insan ihtiyacından fazla gıda satın alıyor ve bunun bir kısmının çöpe gitmesine aldırmıyorsa, başkalarının gıdasını çalmakta olduğunu öne sürmektedir.

Bugünkü anlamıyla gıda israfının, insanlığın tarihinde yakın bir zaman diliminde ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Kentleşme ve zenginleşme israfın ana kaynağıdır. Kuşkusuz yoksul kentlerde ya da kentlerin yoksul mahallelerinde gıda israfı oldukça düşüktür. Evlerde meydana gelen gıda kayıplarının Avrupa ve ABD’de kişi başına yılda 95-115 kg iken, Afrika ve Güney Asya’da ortalama 6-11 kg olduğu belirtilmektedir.

1986-89 yıllarında yaşadığım Pakistan’ın Quetta şehrindeki ilk birkaç günün sonunda Kanada’lı iş arkadaşım ve komşuma “burada çöpleri nasıl topluyorlar ya da biz nereye atıyoruz” diye sorduğumda, onun verdiği “ne çöpü, burada bizim gibiler dışındaki insanların çöpü olmaz!” yanıtını hiç unutmuyorum. O yıllarda “tüketim toplumu” türü yaşam tarzı daha oralara gelmemişti.

İnsanların ihtiyaçtan fazla gıda satın almaları sadece duyarsızlık ve sorumsuzlukla açıklanamaz. Başka etmenler de rol oynar. Üç etmenden söz edelim. (1) Kültürel etmenlerle başlayalım. Bir Gaziantep sözü: “Artmazsa yetmez!” Benzer biçimde Çin’in bazı yörelerinde konuklar ağırlandırken yemek masasının üstü yemeleri tahayyül bile edilemeyecek kadar tepeleme yiyeceklerle doldurulur. Yine birçok yerde tören ve şölenlerde gıda sunumu bolluk gösterisine dönüşür. (2) Çekici ve bazen yanıltıcı gıda reklamları tüketicileri gereksiz alışverişe yönlendirmektedir. Süpermarketlerde “iki al bir öde” türü kampanyalar gıda satın alımında tahrik edici rol oynamaktadır. (3) Y. N. Harari, zengin mahallerdeki konutların ortak özelliği olan tıklım tıklım dolu buzdolaplarının, bizim avcı-toplayıcı dönemimizden genlerimizde yer bulmuş bir alışkanlık olup olmadığını sorgulamaktadır. Avcı ve toplayıcı bir topluluk ne kadar çok yiyecek toplarsa, bu onlara aynı yerde daha fazla kalma ve gün içinde başka türlü zaman kullanma olanağı sağlardı.

Eskiden insanların evlerinde ve bahçelerinde gıda atığı hiç olmazdı. Yenmeyen ve satılmayan gıdalar varsa ya hayvanlara yedirilir ya da organik gübre halinde toprağa

verilirdi. Batı dünyasında Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında gıda israfı hakkında çok yazıldı, çok konuşuldu. Ekmeğini karne ile almış bir kuşağın gıda savurganlığı yapması düşünülebilir mi? Biz “yemeğini bitirsene, dünyada nice çocuk yiyecek bir lokma bulamıyor” sözleriyle büyüdük! Araştırmalar yaşlılarda gıda israfının gençlere göre daha az olduğunu gösteriyor. Batıda artık yoksulların da hizmetçiler için tabakta biraz yemek bırakmayı zarafet sayan eski zenginler gibi davranmaya başladıkları, yine araştırmalarda ortaya çıkıyor. Bir başka olgu da gıda üretim süreçlerinde yer alanların, çiftçilerin ve tarım işçilerinin, gıda israfından uzak durdukları.

Gıda israfının etik açıdan olumsuz bir davranış olduğunun giderek daha çok altı çizilmektedir. Bu eğilimin göstergesi olarak, tabakta bırakılan yemeği tartarak ekstra ödeme ile cezalandıran restoranlar, tabağındaki yemeği tümüyle bitirenleri belirli sistemlerle (örneğin yemek kuponu vererek) ödüllendiren işyerleri, her gün bir gün öncesinin atık gıda miktarını topluma ilan eden kuruluşlar sayılabilir. Gıda israfının önlenmesinin üretimin artmasından sonra, açlığın önlenmesinde en önemli konulardan biri olduğu düşünülmektedir.

Gıda kaybı, gıda israfından farklı bir kavramdır. Gıdaların tarım ve gıda sistemi içinde tüketim öncesi süreçlerde (yani, daha son tüketici tarafından satın alınmadan önce) çürümesini, bozulmasını, kaybolmasını ve benzeri nedenlerle ziyan olmasını anlatır. Hasat kayıpları, yanlış depolama, depo zararlıları, uygun olmayan taşıma ve hatalı ambalajlar gıda kayıplarına yol açan etmenlerden bazılarıdır. Ana nedeni teknolojik yetersizlikler ve bilgi eksikliği olan gıda kayıpları, gıda israfının tersine olarak daha çok gelişmekte olan ülkelerde yaşanmaktadır.

HAYVAN DOSTLARIMIZ ve HAYVAN ETİĞİ

Bu bölümde hayvan dostlarımızla ilişkilerimizden söz edeceğim. Son yıllarda çok sık karşılaştığım “hayvan dostlarımız” sözcüğünü bu sunuşum için ben de benimsedim, ama doğrusu bu seçimim nedeniyle içim pek rahat değil. Bu sözcük, ister istemez; insanlar hayvanları gerçekten dostları olarak mı gördü, onlara nasıl bir dostluk ilişkisi kurdu, onlardan ne aldı, onlara ne verdi gibi sorular getiriyor aklıma. Gelin birlikte değerlendirelim bu soruları.

Etçil türler yeryüzünde var olduktan sonra “öldür, ye, yaşa” yasası, canlının kendi hayatını idame ettirmesi, türün varlığını sürdürmesi ve doğada dengenin korunması açısından zorunluluk haline gelmiştir. İnsan hayvan ilişkilerinin 10-12 bin yıl öncesine kadarki en uzun döneminin bu zorunluluk çerçevesinde değerlendirilmesi kaçınılmazdır. İnsanların hayvanlarla ilişkilerinde en önemli dönüşüm kuşkusuz tarım devrimiyle gerçekleşmiştir. Tarım devrimi, göçer avcı-toplayıcı insanın yerleşik yaşama geçerek

çiftçiliğin başlaması ve tarım topluluklarının doğuşudur. Tarım devrimiyle yeryüzü ilk kez çiftçi insanlar tarafından evcilleştirilen hayvanlara tanık olmaktadır. İnsanlar tarafından evcilleştirilen memeli ve kanatlı hayvan türünün 20'den az olduğu, diğer hayvan türlerinin ise yüzbinleri aştığı düşünüldüğünde bu sürecin doğayı fazla etkilemediği sonucuna ulaşılabilir. Oysa hiç öyle olmamıştır. İlk çiftçi insanlardan bugüne aradan geçen 10-12 bin yılın sonunda, günümüzde dünyadaki büyük hayvanların %90'nı “yaban hayvanı” değil, “evcilleştirilmiş” hayvandır. Kanatlılara bakarsak, 10 bin yıl önce tavuk sadece Güney Asya'da yaşayan ve nadir görülen bir türken, bugün, belli sayıda insanın yaşadığı her yeryüzü parçasında bulunan ve sayıları milyarları aşan bir hayvandır. Bu bağlamda düşünüldüğünde ve yeryüzündeki sayıları ve dağılımları bakımından ele alındığında hiç kuşkusuz en başarılı (!) hayvanlar; tavuklar, inekler ve domuzlardır.

Evcilleştirilmiş hayvanların bu orantısız başarısının bedeli, bu canlıların türlerinin doğal yaşam biçiminden kopması olmuştur. Türünün öteki üyeleri ile iletişim kurma, işbirliği yapma ve yarışma evcilleştirilmiş hayvanlar için çoğunlukla söz konusu değildir. Özellikle endüstriyel üretimine geçilmiş hayvanlarda yaşam süresi belirli, genetik özellikler kontrol altında ve yürüme, beslenme, çiftleşme gibi temel yaşam fonksiyonları ya hiç yok ya da sınırları belirlenmiş biçimdedir.

Elbette bu evcilleştirmenin bedelinin ağır olduğunu söyleyenlere “peki hiç ödülü yok mu?” diye karşı çıkanlar da vardır. Evcilleştirilmiş çiftlik hayvanlarının yaban hayatı içindeki kuzenlerinden ve atalarından daha zorlu bir hayat sürdürmekte oldukları birçoğumuza inandırıcı gelmeyebilir. Nasıl gelsin ki; bir ineğin yaban hayatındaki kuzeni gününü su, yiyecek ve korunak arayarak; aslanların, parazitlerin, sellerin, kuraklığın tehdidi altında geçiren; kendisinin başta su ve beslenme olmak üzere tüm ihtiyaçları insanlar tarafından karşılanmakta, yırtıcı hayvanlardan korunmakta, hastalıklarında veteriner hizmeti almakta, hatta yavrularının bakımında bile ona yardım edilmektedir. Tabii ki onun yaşamı bir kesimhanede son bulmaktadır; ama bu yırtıcı bir hayvanın dişleri ve pençeleri altındaki bir sondan daha mı kötüdür?

Bu tartışmanın farklı taraflarından birinde yer alabiliriz. Ama sanıyorum bir gerçekten kaçamayız. Dört milyar yıl boyunca yeryüzündeki yaşam doğal seçim yoluyla yönlendi. Günümüzde ise giderek artan bir biçimde insan eliyle yönlendiriliyor. Doğal seçilimin etki oranı azalırken insanın etki oranı katlanarak artıyor. Tasarım gücünü destekleyen biyoteknoloji, nanoteknoloji ve yapay zekâ gibi alanlarda yetkinliklerinin artmasıyla insanlar, canlıları daha radikal biçimde yeniden yapılandırabilecekler. Hatta canlılığın anlamını değiştirebileceklerdir. Bunun anlamı insanın ahlaki sorumluluğunun artmasıdır. İnsanlar başka canlıların yaşamı üzerindeki müdahaleleriyle ahlaki açıdan

giderek daha büyük bir sorumluluk altına girdiğinin bilincinde olmalı; eylemlerini ona göre düzenlemelidir (slayt 31).

“Hayvanlar acı duyan ve duyguları olan varlıklardır: onlara karşı davranışlarımızda bu gerçeği unutmamalıyım” sözü oldukça yeni, ama bunun yaşamda karşılığı oldukça eski ve köklüdür. İyi çalışmayan traktörüne kızıp tekme atan çiftçiye kimse bir şey demez; ama işini iyi yapamayan çift hayvanına kızıp tekme atan çiftçiye “yapma yahu, yazıktır!” diyen çok insan çıkar. Çiftlik hayvanlarının “acı duyan, duyarlı varlıklar olduğu” günümüzde genel kabul görüyor. Onlara hayvansal üretim süreçlerinde de iyi davranılması, hayvan refahına özen gösterilmesi gereği dile getiriliyor.

Hayvan refahı kavramının doğuşunda Ruth Harrison’un (1920 – 2000) endüstriyel hayvancılığın yükseliş döneminde, 1964 yılında İngiltere’de yayınlanan “Animal Machines: The New Factory Farming Industry (Hayvan Makineleri: Yeni Endüstriyel Tarım Fabrikaları)” kitabının önemli ve öncü bir rolü olmuştur. Bu kitabın etkisiyle ve yayınından kısa süre sonra kurulan Brambell Komitesi, hayvansal üretim ortamlarında hayvanların karşılanması gereken ihtiyaçlarını ortaya koymuştur. Sonradan bunlar “beş özgürlük” olarak tanımlanmış ve 1986 yılında kabul edilen “European Convention for the Protection of Animals Kept for Farming Purposes – Hayvan Ürünleri Üretimi için Yetiştirilen Hayvanların Korunması Hakkında Avrupa Sözleşmesi”ni biçimlendirmiştir. Bu ihtiyaçlar: (1) Aç ve susuz kalmamaları, (2) barınak ve dinlenme alanlarının uygunluğu, (3) acıdan, ağrıdan ve hastalıklardan korunmaları ve tedavi görmeleri, (4) kendi türünden hayvanlarla birlikte olma, gezebilmeye gibi doğal davranışlarını gerçekleştirebilme olanaklarına sahip olmaları ve (5) korku ve stres yaşamamalarıdır.

Ruth Harrison’dan etkilenen yazarların başında Avustralyalı filozof Peter Singer (d. 1946) gelir. Peter Singer’in hayvanlar ve ahlakla ilgili bir derleme kitabı hakkında yazdığı “Animal Liberation – Hayvanlara Özgürlük” başlıklı makale 1973 yılında New York Review of Books’ta yayınlanır ve çok ses getirir. Singer bu makalesinin başlığını 1975’te yazdığı ve defalarca tekrar basımı yapılan ünlü kitabının da başlığı olarak kullanır. Singer hayvanların, “acı duyma” açısından insanlara benzediğini ve bu nedenle onlarda gereksiz acıya yol açmama yönünde ahlaki bir sorumluluğumuz olduğunu belirtmektedir. Hayvana “insanca muamele ilkesi” bugün artık bütünüyle benimsenmiştir.

İnsanca muamele ilkesi deyince aklıma George Orwell aslında eski ama son birkaç yıldır yeniden ilgi odağı olan ve çok satan ünlü “1984” romanı geliyor. Orwell, “insan insana ancak acı çektirerek hükmeder” diyor!

Bugün hayvan refahı, başta veteriner hekimliği alanında olmak üzere bir bilimsel disiplin haline gelmiştir; daha 1981 yılında kurulan World Animal Protection gibi

hayvan refahını savunan uluslararası sivil toplum kuruluşları oluşmuştur. Hayvan refahı konusu sadece hayvansal üretimle sınırlı kalmamış, hayvan deneylerine dayalı bilimsel araştırmalar da hayvan refahı açısından sorgulanır olmuştur (slayt 32).

HAYVAN HAKLARI

Batı dünyasında hayvan refahı konusunda duyarlılıklar yükselirken, bu duyarlılıkların yetersizliğini dile getirenler de olmaktadır. Ortaya konan itirazlar arasında şu soru da bulunur: Bir hayvana eziyet edildiğinde “yapma, günahtır!” diyen insanlar, o hayvan kesilirken neden hiç ses çıkarmıyorlar?

Amerikalı filozof Tom Regan (d. 1938) University of California Press tarafından 1983 yılında yayınlanan “The Case for Animal Rights” isimli kitabıyla **hayvan hakları** konusunda öncülük yapmıştır. Hayvan refahı konusunda insanların sadece içlerini rahatlattıklarını, ama hayvanların çıkarları doğrultusunda bunun bir yararı olmadığını savunan Regan’a göre; hayvanlar acı duyan duyarlı varlıklar olmanın ötesinde “bir yaşam öznesi” olan varlıklardır; bu nedenle insanlar onların yaşamlarına saygı göstermek durumundadırlar. Bir yaşam öznesi olmak demek, bir “içsel değere” sahip olmak demektir. Bu da, başka birinin çıkarlarından, gereksinmelerinden ya da yararlarından bağımsız bir değere sahip olmaktır.

Hukuk alanında çalışan tanınmış bir Amerikalı akademisyen olan Gary L. Francione (d. 1954) hayvan haklarını hukuk fakültelerine taşıyan ve bu konuda dersler veren ilk akademisyen olarak tanınmaktadır. Francione, insan – hayvan ilişkilerinde temel sorunun hayvanlara iyi davranmakla ilgili olmadığını, onların insanlar için bir “mal” olmaları ve kullanılmaları olduğunu öne sürmektedir. Hayvan refahı düzenleme ve uygulamalarının anlamı olmadığını, hayvanlar için tek bir hakkın yeterli olacağını belirtmektedir. Bu da hayvanların insanın mülkü olmaması hakkıdır. Francione hayvan hakları hareketlerinin etik temelli bir veganlığa dayalı olarak yürütülmesini savunur (slayt 33).

Sunuşumun son bölümünde hayvan dostlarımızdan ve hayvanlarla ilişkilerimizden söz ettim. Bunu yaparken hep yabancı bilim adamlarına atıflarda bulundum. Sözlerimi bitirirken, bizim topraklarımızda yetişmiş bir değerli hukuk bilimcisi ve hayvan dostu Prof. Dr. İsmet Sungurbey’i (1928 -2006) saygıyla anmak isterim.

Bu Proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir

TARIM VE GIDA ETİĞİNE GİRİŞ

Prof. Dr. Cemal TALUĞ

TARGET PROJESİ EĞİTİM ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

TARIM ARTIK DAHA ÇOK KONUŞULUYOR

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

**TARIM ARTIK DAHA ÇOK
KONUŞULUYOR**

Prof. Dr. Cemal Tahaç Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

**TARIM ARTIK DAHA ÇOK
KONUŞULUYOR**

Prof. Dr. Cemal Tahaç Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

GIDA ARTIK ÇOOOOK KONUŞULUYOR

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

GIDA ARTIK ÇOOOOK KONUŞULUYOR

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

GIDA ARTIK ÇOOOOK KONUŞULUYOR

Prof. Dr. Cemal Tabak | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

TÜRKİYE'DE TARIM VE GIDA ETİĞİ ALANINDA NE VAR NE YOK!

	VAR	YOK
ÜNİVERSİTELERDE AKADEMİK BİRİM	☐	☒
SİVİL TOPLUM KURULUŞU	☐	☒
BİLİMSEL YA DA POPÜLER DERGI	☐	☒
DÜZENLENMİŞ KONGRELER	☐	☒

Prof. Dr. Cemal Tabak | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

TARGET PROJESİ İŞTİRAKÇİLERİ

WU Philosophy Chair Group

Food Ethics Council

European Society for Agricultural and Food Ethics

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

ALDO LEOPOLD (1887-1948)

Yazar ve filozof, Wisconsin Üniversitesi, A Sand County Almanac (1949)

İnsanlar doğaya hükmetmek ve doğayı sömürmek yerine kendilerini biyotik topluluğun sade bir üyesi olarak görmelidirler. Toprağa karşı ahlaki bir yükümlülük duymalıdır.

Toprağın kullanım (araçsal) değeri değil, içsel (kendinde) bir değeri vardır.

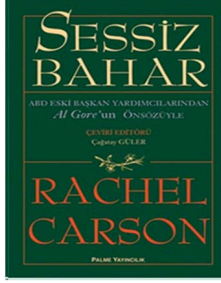
Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

RACHEL CARSON (1907-1964)

ABD'li araştırmacı ve yazar, 1962 yılında yayınladığı Sessiz Bahar isimli kitabıyla dűnyada evre hareketlerini tetiklediği kabul edilir.

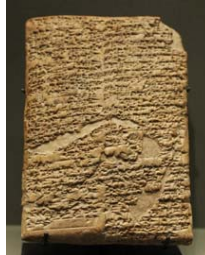
Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarnm ve Gıda Etiğine Giriş

HAMMURABİ KANUNLARI (M.Ö. 1754)

Babil Kralı Hammurabı'nın 282 maddelik yasağı dűnyanın en eski ve en iyi korunan yazılı belgelerindedir.

"Ameliyatta hastanın lűműne neden olan doktorun ve hastanın gűzűnű kűr eden doktorun parmakları kesilsin."

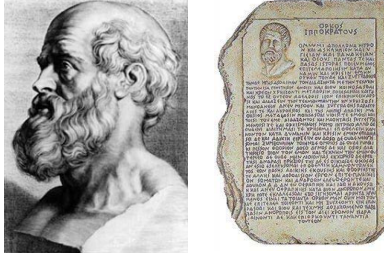
Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarnm ve Gıda Etiğine Giriş

HİPOKRAT (M.Ö. 450-380)

Tıbbi felsefi bir yaklaşım getiren Hipokrat'ın temel ilkesi:
"Önce zarar verme."

Meslek etiği belgelerinin ilklerinden biridir.

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

VAN RENNELAER POTTER (1911-2001)

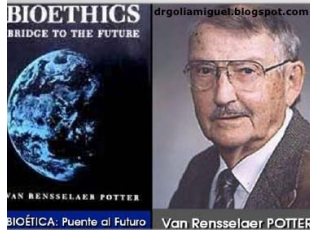

Biyokimyacı ve onkolog, Wisconsin Üniversitesi

Bioethics: The Science of Survival (1970)

Bioethics: A Bridge to the Future (1971)

Biyoloji + Ekoloji + Sağlık Bilimleri + İnsan Değerleri = Biyoetik

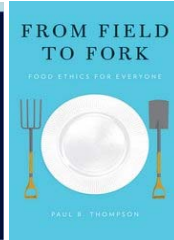
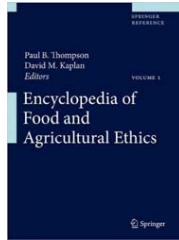
Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

PAUL B. THOMPSON (d.1951)

Felsefeci, Michigan State Üniversitesi

The Spirit of the Soil (1995) isimli eserinde çevre felsefesi topluluğunun tarım sorunlarına eğilmeyi ihmal etmelerine karşın, tarım etiğini çevre etiğinin bir alt dalı olarak nitelendirir.

Prof. Dr. Cemal Tabak | Taram ve Gıda Etiğine Giriş

BEN MEPHAM (d.1940)

Nottingham Üniversitesi'nin Biyoetik Merkezi'nin 1993'te yöneticisi olmuştur. Nottingham University Press tarafından 1995 yılında basılan Issues in Agricultural Bioethics adlı kitabın yardımcı editörlerinden biridir.

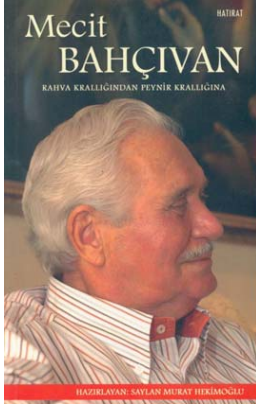
İngiltere'de Routledge Yayınevi tarafından basılan Food Ethics (1996) adlı kitabın editörüdür. Food Ethics terimi ilk kez bu kitapta kullanılmıştır.

1998 yılında Food Ethics Council'in kurucu başkanı olmuştur.

Modified ethical matrix (Translation of the ethical principles for the corresponding interest group)			
	WELLBEING	AUTONOMY	FARNESS
DOGS (dog, bitch and puppies)	Welfare (DW)	Behavioral freedom (DA)	Intrinsic value (DF)
BREEDERS	Satisfactory income and working conditions (BW)	Managerial freedom (BA)	Fair regulations and trade (BF)
OWNERS	Safety and quality of life (OW)	Choice (OA)	Affordability of products (OF)
VETERINARIANS	Satisfactory income and working conditions (VW)	Professional freedom (VA)	Equitable standards of practice (VF)
SOCIETY	Safety and social harmony (SW)	Democratic choice (SA)	Fair resource allocation (SF)

Prof. Dr. Cemal Tabak | Taram ve Gıda Etiğine Giriş

GIDA ve İNSAN DEĞERLERİ

Muş ve civarındaki pek çok köyde süt satın almada zorlukla karşılaştık. Anadolu'nun yardımsever, cömert, kanaatkâr insanları sütü bir nimet olarak görüyorlardı.

“Bunu üretmek için bizim emek vermemiz gerekmiyor, öyleyse satıp para kazanmamız doğru olmaz” diye düşünüyorlardı.

Mecit BAHÇIVAN: Rahva Krallığından Peynir Krallığına (TİMAŞ Yayınları, 2008, s. 124)

Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarım ve Gıda Etüjine Giriş

ANADOLU İNSANINA AT ETİ NASIL YEDİRİLİR!

Umurbey Mahallesi İşçiler Caddesi'nde bulunan bir depoda at kesimi ihbarı alan İzmir Konak İlçe Emniyet Müdürlüğü ekipleri harekete geçti. Baskın yapılan depoda kesilmiş halde toplam 14 at bulundu.... Parçalanarak kasaplara ve restoranlara gönderilmeye hazır hale getirilmiş at etlerine el konulurken suçüstü yakalanan sekiz kişi ifadeleri alınmak üzere polis merkezine götürüldü.

(AA. 26 Şubat 2016).

Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarım ve Gıda Etüjine Giriş

AVRUPALI AT ETİNİ NASIL YER!

Avrupalı için at eti yemek bir tercihtir.
İsteddiği zaman, seçerek ve bilerek yer.

At eti satan kasaplar vardır. Kimi restoranların
menülerinde yer alan at eti yemekleri yer almaktadır.

Prof. Dr. Cemal Talu Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

TARIM ve GIDA ETİĞİ NEDİR?

- Tarım ve Gıda Etiği uygulamalı etik alanlarından biridir.
- Uygulamalı etik insan faaliyetleri üzerinde yoğunlaşır.
- Çeşitli katmanlardan ve süreçlerden oluşan tarım ve gıda sisteminin değer sorunlarını inceler. Bunlarla ilgili kavramlar ve düşünceler üretir; sorgulamalar yapar.
- Tarım ve gıda sisteminin, insanın, toplumun ve doğanın esenliği ekseninde geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için bize ışık tutar; bu yöndeki politikalara yol gösterir.

Prof. Dr. Cemal Talu Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

ETİK DEĞERLENDİRME

Etik değerlendirmeler insanları hem “duyarlı tüketici” hem de “duyarlı yurttaş” olmaya yöneltir. Meslek insanları için ise etik değerlendirme, mesleki yetkinliğin olmazsa olmazıdır.

- ✓ İnsanların tarım ve gıda sisteminde bulunan mevcut ve muhtemel etik sorunlar üzerinde daha özenli, daha kapsamlı ve daha sistemli düşüncelerini sağlar.
- ✓ İnsanlar “nasıl yaşamalıyım, ne yapmalıyım ve nasıl davranmalıyım” sorusunu yanıtlamaya ve gereğini yapmaya çalışırlar.
- ✓ Kamu politikalarının oluşumuna katkıda bulunma yollarını aramaya başlarlar.

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

ETİK İKİLEM

Etik değerlendirme sırasında zaman zaman iki iyiden biri seçip ötekinden vazgeçmek ya da iki kötüden birine razı olmak zorunda kalınır.

Bu durum değerlendirme yapan kişinin hangi eylemde bulunacağı konusunda ikileme düşmesine neden olur.

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

AÇLIK

Dünya Gıda Kongresi Açış Konuşması
4 Haziran 1963

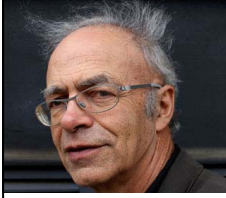

“İçinde yaşadığımız dönemde açlığın hâlâ varolması hem ahlaki hem sosyal boyutuyla kabul edilemez bir olgudur. İnsanlarının yarısı tok, diğer yarısı aç olduğu bir dünyada ne barış yaşayabilir ne de uygarlık ilerleyebilir.”

“Açlık bir insanlık suçudur ve artık dünyadan kovulmalıdır. İlk defa sorunu çözecek gücümüz var ve yine de dünyada açlık devam ederse bu bizim kuşağın yüzkarası olacak.”

Bugün dünyada toplam nüfusun %10'undan fazlası açlık içinde yaşıyor. Aç insanların %70'e yakını kırsal kesimde ve bunlar içinde kadınlar ve çocuklar ağırlıklı olarak yer alıyor.

Prof. Dr. Cemal Taluğ / Tarım ve Gıda Etijine Giriş

AÇLIK

Peter SINGER

Famine, Affluence and Morality. Philosophy and Public Affairs, Princeton University Press. Spring 1972; 1(3): 229-243.

- ✓ Açlık insana acı veren, hatta ölüme götüren “kötü” bir şeydir.
- ✓ Eğer acı çeken bir insanın acısını yok edebilecek bir şeyi, ahlaki açıdan karşılaştırılabilir bir bedel ödmeden yapabiliyorsanız; bunu yapmanız ahlaki sorumluluğunuzdur.
- ✓ Yardım etmeniz gereken kişinin hemen yakınınızda yaşayan komşunun çocuğu olması ile Bengal’de yaşayan, adını hiçbir zaman bilemeyeceğiniz bir çocuk olması arasında ahlaki açıdan hiçbir fark yoktur.
- ✓ Açlara yardım eden tek kişi olsa da, milyonlarca insandan birisi olsa da, bu ilke açısından aralarında bir fark yoktur.

“Olanın olmayana, bilenin bilmeyene borcu vardır.”

Prof. Dr. Cemal Tahiroğlu Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

AÇLIK

Amartya SEN

Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation, 1981.

İktisat bilminde etik boyutun vazgeçilmezliğini vurgulayan eserleriyle 1998 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi

- ✓ Doyuran insan – doyurulan insan ilişkisi sürgit devam etmemelidir.
- ✓ İnsanların gıda güvenliği kurumsal olarak karşılanmalıdır.
- ✓ Kişinin kendi gıda gereksinmesini karşılayacak kapasiteye ulaştırılması temel hedef olmalıdır.
- ✓ Kalkınma eşitsizlikler yaratmamalıdır.

**“Birisine bir balık verisen bir gün doyar,
balık tutmasını öğretirsen her gün.”** Çin Atasözü

Prof. Dr. Cemal Tahiroğlu Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

YOKSULLUK ve EŞİTSİZLİK

Dünyada günlük geliri 1.25 USD aşmayan 1 milyarı aşkın insan var.

Birey başına gelirin artırılması yanında, kucaklayıcı bir toplum ve paylaşılan bir refah için en alttaki %40'lık dilimin ulusal gelir içindeki payını artırmak gerekiyor.

OXFAM International 2016 raporuna göre; dünyada en zengin 62 kişinin toplam varlığı, dünyadaki insanların yaklaşık yarısının (3,5 milyar) toplam varlığına eşit.

Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarım ve Gıda Etüjine Giriş

GIDA HAKKI

İnsan hakları insan değerlerinin yaşama geçirilebilmesi için önkoşuldur.

İoanna Kuçuradi

- 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanname
- 1966 Ekonomik, Kültürel, Sosyal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
- 1999 İzleme Komitesi (General Comment 12)

- (a) Yeterli gıda
- (b) Sağlıklı ve güvenilir gıda
- (c) Kültüre uygun gıda

Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarım ve Gıda Etüjine Giriş

KÜRESEL GIDA GÜVENLİĞİ

Tarımsal üretim 2050 yılına kadar %60 arttırılmalıdır. (FAO)

NÜFUS ARTIŞI

Yıl	Dünya Nüfusu
1800	1,0 milyar
1900	1,7 milyar
1950	2,5 milyar
2000	6,0 milyar
2014	7,2 milyar

TÜKETİM ARTIŞI

Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin yükselmesine koşut olarak gıda tüketimi artmakta ve aynı zamanda tabaktaki yiyeceklerin niteliği de önemli ölçüde değişmektedir.

Bu değişimin en önemli göstergesi et tüketimidir. Dünya et talebi 1950'den bu yana tam beş kat artmıştır.

Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

GIDA ARZINI ARTTIRMAK ZORLAŞIYOR

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

DOĞAL KAYNAKLARDA TAHRİBAT

SIYASİ ETMENLER

Prof. Dr. Cemal Taluğ Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

GIDA İSRAFI ve GIDA KAYIPLARI

Dünyada bir yılda israf edilen ve kaybedilen gıda maddesi 1,3 milyar metrik tondur. Bu miktar yine bir yılda üretilen gıda maddelerinin 1/3'üne yakındır. Bunun küresel maliyetinin yıllık yaklaşık 2,6 trilyon dolar olduğu hesaplanmaktadır.

Dünya'da hâlâ açlık varken ve gıda üretiminin, işlemenin ve dağıtımının önemli ölçüde doğaya yük olduğu bilinirken; gıdanın israf edilmesi hem akılsızlık, hem de sorumsuzluktur.

John Locke: "Bir insan ihtiyacından fazla gıda satın alıyor ve bunun bir kısmının çöpe gitmesine aldırmıyorsa, başkalarının gıdasını çalmaktadır."

Prof. Dr. Cemal Tahaoğlu | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

İNSAN – HAYVAN İLİŞKİLERİ

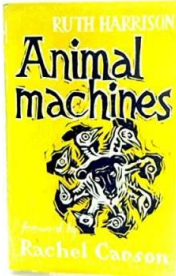

Etçil türler yeryüzünde var olduktan sonra "öldür, ye, yaşa" yasası, canlının kendi hayatını idame ettirmesi, türün varlığını sürdürmesi ve doğada dengenin korunması açısından zorunluluk haline geldi. İnsan hayvan ilişkilerinin dönüm noktası tarım devrimiyle hayvanların evcilleştirilmeye başlanmasıdır.

Dört milyar yıl boyunca yeryüzündeki yaşam doğal seçim yoluyla yönlendi. Günümüzde ise giderek artan bir biçimde insan eliyle yönlendiriliyor. İnsanlar başka canlıların yaşamı üzerindeki müdahaleleriyle ahlaki açıdan giderek daha büyük bir sorumluluk altına girmektedirler.

Prof. Dr. Cemal Tahaoğlu | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

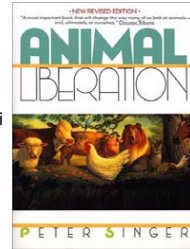
HAYVAN REFAHI

(1) Aç ve susuz kalmamaları, (2) barınak ve dinlenme alanlarının uygunluğu, (3) acıdan, ağrılardan ve hastalıklardan korunmaları ve tedavi görmeleri, (4) kendi türünden hayvanlarla birlikte olma, gezebilme gibi doğal davranışlarını gerçekleştirebilme olanaklarına sahip olmaları ve (5) korku ve stres yaşamamaları.

Hayvanlar, “acı duyma” açısından insanlara benzer ve bu nedenle onlarda gereksiz acıya yol açmama yönünde ahlaki bir sorumluluğumuz vardır. Hayvana “insanca muamele ilkesi” bugün artık bütünüyle benimsemiştir.

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

Tom REGAN (d.1938)

Hayvanlar acı duyan duyarlı varlıklar olmanın ötesinde “bir yaşam öznesi” olan varlıklardır; bu nedenle yaşamlarına saygı göstermek gerekir. Bir yaşam öznesi olmak demek, başka birinin çıkarlarından, gereksinmelerinden ya da yararlarından bağımsız olarak bir “içsel değere” sahip olmak demektir.

Gary L. FRANCIONE (d.1954)

İnsan – hayvan ilişkilerinde temel sorun, onların insanlar için bir “mal” olmaları ve kullanılmalarıdır. Hayvan refahı düzenleme ve uygulamalarının anlamı yoktur; hayvanlar için tek bir hak yeterlidir. Bu da hayvanların insanın mülkü olmaması hakkıdır.

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tarım ve Gıda Etiğine Giriş

ETİK DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Neyyire Yasemin YALIM

ETİK KARAR VERME

Değerlerin mutlak bir öncelik sırasına dizilememesi nedeniyle “değer çatışması” ya da “etik ikilem” adını verdiğimiz bir olgunun ortaya çıktığını biliyoruz. Böyle bir durumda, kaçınılmaz olarak değerlerden birini harcamak durumunda kalacağımızı ve kararımızın başka bir durumda koruyacağımız bir değer harcanmasına yol açacağını da daha önce dile getirmiştik. İki iyiden ya da iki kötünden birini seçmemiz gereken zorlu durumlarda “doğru” karara nasıl varacağız; eylemimizin “iyi” olması için hangi düşünce süreçlerini gerçekleştirmemiz gerekir.

Etik sorunun farkına varıp, onu öteki insanlararası ilişki sorunlarından ayırmamızı sağlayan etik bilincimizin, bize önümüzde duran sorunun bir etik sorun olduğunu söylediğini; etik duyarlılığımızın ise bizi sıradan bir eylemde bulunmaktan alıkoymak yerine düşünmemize yol açtığını kabul edelim.

Bir kez etik düşünme aşamalarından geçerek seçim yapmaya karar verirsek soruna ilişkin ve karar için gerekli verileri toplamamız gerekir. Daha önce de belirttiğimiz gibi veri toplamak kritik bir aşamadır; çünkü bu aşamada kişi hem algısal yanıtlara düşebilir, hem de varolan değer yargıları bazı verilerin farklı değerlendirilmesine yol açabilir. Veriler ne kadar gerçeğe yakınsa sonuçta seçilecek eylem de o kadar eldeki duruma uygun olur. O halde öncelikle etik sorunlar için veri toplamanın, bir diğer deyişle “etik çözümleme”nin üç aşamasından ve değerlendirme yapmanın üç biçiminden söz etmeliyiz.

1- Tanımsal Boyut: Etik sorunun dilsel analizini içerir. Sorun olarak ortaya konulan durumun nasıl dile getirildiği, hangi kavram ve terimlerle ilişkilendirildiği çözümlemenin ilk adımıdır. Bu boyutta etik sorunun nasıl öyküleştirildiği önemlidir. Sorunu bize birisi anlatıyor da olabilir; kendimiz de zihnimize onu öyküleştiriyor olabiliriz. Her iki durumda da hangi olguları hangi sözcüklerle dile getirdiğimize dikkat etmemiz gerekir.

Örneğin öykümüz; “28 yaşında, başarılı bir futbol kariyerine sahip olan AG, havuza balıklama atlayış yaparken başını havuz tabanına vuruyor ve boyun omurları kırılıyor. Boynundan aşağısı felç olan AG, altı yıllık tedavinin ardından durumunda bir değişiklik olmadığından bakımevine

naklediliyor. Son iki gündür yüksek ateş ve bilinç bulanıklığı ile ortaya çıkan yeni bir yakınma sonucu yapılan muayenesinde atipik pnömoni (zatürree) tanısı alıyor. Hasta tedaviyi kabul etmiyor.” olsun.

Bu öyküde AG'nin başarılı bir futbol kariyerine sahip olduğunun vurgulanması hangi amaca hizmet ediyor? Kariyeri başarısız olsaydı, ya da futbolcu değil de güreşçi olsaydı değerlendirmemiz farklı mı olurdu? Neden altı yıllık tedavide durumunun değişmediği özellikle söyleniyor? Bu süre boyunca hayatta kalması neden yeterince önemli bir başarı olarak dile getirilmemiş? Örneğin neden şöyle bir cümle kurulmamış: “AG, kendisine sağlanan bakımla altı yıl boyunca yaşamını sürdürmeyi başardı.” AG'nin evde değil de bakımevinde bulunmasının özel bir önemi var mı? Acaba anlatıcı mümkün olan en iyi biçimde, profesyonelce bakılırken bu sorunun ortaya çıktığını, dolayısıyla bu kez hastayı tedavi etsek bile aynı durumla yine karşılaşmamızın kuvvetle muhtemel olduğunu mu ima etmeye çalışıyor? Ya da AG'nin bakacak kimesesi olmadığını veya yakınlarının ona bakmak istemediklerini mi dile getiriyor?

Ayrıca boyun omurlarının kırılması ile ortaya çıkan felç nasıl bir şeydir? Nasıl seyredir? “Atipik pnömoni” ne demektir? Nasıl bir hastalıktır; nasıl tedavi edilir; nasıl sonlanır; 28 yaşındaki genç ve elit sporculuk yaşamı olmuş birinde bu seyir ve sonlanım farklı mıdır?

Elimizdeki vakanın doğru analizini yapabilmek için, doğru soruları sormalı, doğru yanıtları aramalıyız. Aşağıda insan aklının değerlendirme yaparken düşebileceği yanlışlardan söz ettiğimizde, bu düşünsel performansın çok da kolay bir iş olmadığını, zihnin belirli bir biçimde eğitilmesi gerektiğini daha açık bir biçimde göreceğiz.

2- Olgusal Boyut: Zaman içinde benzer biçimde kurgulanmış etik sorunlar olgusal kümeler oluştururlar. Bu kümeler sorunları algılamakta ve anlamlandırmakta temel varsayımlar ve ön kabuller doğururlar. Yukarıdaki örnek ülkemizde de zaman zaman tartışma konusu olan ötanazi, hastanın tedaviyi reddi gibi sorun kümeleriyle ilişkilidir. Bu konuda bildiklerimiz, benzer başka olguların tartışılmasından kalan tortular ve bu örnekle onlar arasındaki ilişki karar verme sürecimizde etkili olacaktır.

Aynı kümeye dâhil edilebilecek sorunların elimizdeki olguda nasıl bir etki yaratabileceğini örneklemek için eğitim programımızın ilk oturumunda tartıştığımız “Bal Vakası”nı hatırlayalım. (Ekler Bölümünde Vaka 1) Şimdi de elimizde şöyle bir vaka olduğunu düşünelim.

“Bir tavuk çiftliğinde görevli sorumlu mühendis (gıda/ziraat/kimya) veya veteriner hekimiz. Yasal olarak ürünün insan sağlığı açısından sorunsuz

üretmesinden siz sorumlusunuz. Yeni mezunsunuz, verilen ücreti deneyimli kişiler az bulduğu için siz görevi kabul ettiniz.

Tesiste yıllardır rendering yemler kullanılıyor; ancak yeni bir kuralla bu yemler yasaklandı. İşletmeci yasağın birkaç yıl daha yürürlüğe girmeyeceğini düşünerek çok miktarda yem stoklamıştı. Siz kendisini artık bu yemlerin kullanılmaması gerektiği konusunda uyardınız. O da yemlere başka bir alıcı bulana dek depolamakta olduğunu; bu yemlerin artık tesiste kullanılmadığını söyledi. O günden beridir yem stokunu izliyorsunuz. İzin verilen türde yem alımı yapılıyor, ama sizce tesisin normalde aldığı miktarın altında; bu arada mevcut rendering yem stokunun da saptanabilir oranda azaldığını fark ediyorsunuz. İşletmeci yasağı nedeniyle bu yemlerin kolay alıcı bulamadığını, o nedenle çok yavaş satıldığını söylüyor.

Bu örnek olayla ilgili karar verme sürecinde zihnimiz kaçınılmaz olarak balla ilgili tartışmaları çağıracaktır. Burada söz konusu olan hatırlayışın kararlarımızı olumlu ya da olumsuz yönde biçimlendirmesi olasıdır. Önemli olan bu olasılığı akılda tutmak, farkında olmak ve doğru karar verme yönünde yararlanmaktır.

3- Bağlamsal Boyut: Öykünün dilsel analizini kusursuz yapsak da, o güne dek aynı kümeye konulabilecek, benzer onlarca örnek olayı analiz etmiş olsak da her etik çözümlene, sorunun ardalanına ve bağlamına yönelik olarak yeniden yapılandırılmak zorundadır. Bu bir anlamda da tüm etik düşünce ve kuramların geçerliliklerinin denetlenmesidir.

AG örneğine dönecek olursak;

- AG ailesinden, kariyerini sürdürmekte olduğu futbol kulübünden, hayranlarından yeterli ya da bir ölçüde maddi ve manevi destek almakta mıdır?
- AG'nin altı yıllık tedavi sırasında tedaviye tepkileri nasıl olmuştur? Psikolojik destek almış mıdır? Yaşam beklentileri nelerdir?
- **Öngörülen tedaviden nasıl bir sonuç bekleniyor?** Tedavi olumlu sonuçlanırsa AG'yi nasıl bir yaşam bekliyor? Tedavi sırasında AG'nin katlanması gereken sıkıntılar var mı? Varsa neler?

Bu sorulara verdiğimiz cevaplar AG'nin özelinde, onun tablosundaki fonu ortaya koyacak verileri içermektedir. Bu bağlamda yine ilk eğitim oturumunda üzerinde durduğumuz ve özgürlük sorununu işaret eden çizimi hatırlayınız. (Bkz. Sunum Dinleyici Notları-1) Tüm bu soruların yanıtları denize ve yüzmeye tutkuyla bağlı genç

bir adamken geçirdiği bir kaza sonucu 28 yıl boyunca boyundan aşağısı felçli olarak yatağa mahkûm bir yaşam sürdüren Ramon Sampedro'nun vakasında söz konusu olanlardan çok farklıdır. İçimdeki Deniz adıyla bir sinema filmi olarak da anlatılan öyküde Sampedro kendisine sağlanan tüm olanaklara karşın ölüm hakkı talep etmiş olan, karar verme yeterliliği tam bir hastadır. Onun öyküsünün bağlamında ötanazinin yasak olduğu bir ülkede yaşıyor olması, tüm etik çözümlenmeyi ve sonunda gerçekleştirilen eylemi belirleyen unsur olmuştur.

Her ne kadar hastanın ölme talebine olumlu yanıt verip vermemekle ilgili olaylar kümesinde bir arada bulunsalar da trafik kazası sonrası kalıcı bitkisel yaşama giren ve ailesinin talebi ve mahkeme kararı ile beslenme tüpü çekilen Nancy Beth Cruzan vakası ile kalp krizi sonucunda aynı durumda olan ve eşinin talebi ile, anne ve babasının karşı çıkmasına karşın beslenme tüpü çekilen Terri Schiavo'nun durumu bambaşka bağlamsal özelliklere sahiptir.

Her öyküde analizi birincil olarak etkileyen, ikincil olarak etkileyen, daha az ya da daha çok etkileyen bağlamsal öğeler vardır. Bunların çözümlenmede ne ölçüde dikkate alınacağı ve son aşamada verilecek kararı nasıl etkileyeceği değerlendirmeyi yapanın yetkinliği ile doğrudan ilgilidir ve doğru kararın verilmesinde temel bir öneme sahiptir.

İster tanımsal, ister olgusal, isterse bağlamsal olsun düşünmelerimiz bir değerlendirme eylemidir. Bu nedenle insanın nasıl değerlendirme yaptığı ve bu sırada düşebileceği hataları kısaca gözden geçirmek yararlıdır. Değerlendirme, bir şeye **değer atfetme** yoluyla değerlendirme olarak gerçekleştirildiğinde, örneğin bir fikir yalnızca onu dile getiren kişiyi önemsediyiniz için "sizce" değerli ise, yani ona kendi dışında, değerlendiren olarak size özgü bir nedenden dolayı değer veriyorsanız; onun kendisine özgü değerini değerlendiremiyor ve bir hata yapıyorsunuz demektir.

Eğer değerlendirmeniz söz konusu olan şeyin kendi değerini göstermek yerine, onu bazı geçerli kabul ettiğiniz normlar açısından, onlara göre belirli bir yere yerleştirmek teyşe bu, o şeye **değer biçmektir**, başka bir deyişle değer atfetmede de olduğu gibi onu ezberle değerlendirme. Bu tür değerlendirmeler de hatalıdır, çünkü değerlendirilmesi söz konusu olan şeyin kendisini hesaba katmadan yapılır.

Doğru değerlendirme ise, ilişki kurduğumuz herşeyle ilgili, onun değeri konusunda şu veya bu şekilde ortaya koyduğumuz veya sadece düşündüğümüz; ancak yöneldiğimiz şeyin değerini gerçeğe en yakın biçimde kavrayan, bilgidir. Şunu da hatırd tutmak gerekir ki doğru değerlendirme düşünsel bir edimdir; kişi yaptığı değerlendirme her ne kadar doğru olsa da bir çıkardan dolayı ya da başka bir gerekçeyle değerlendirmesinin

gerektirdiğini yapmayabilir. (Ioanna Kuçuradi, İnsan ve Değerleri, Yankı Yayınları, 1971)

Etik sorunlarla ilgili karar verme sürecinde doğru değerlendirme bize bir değeri, bir diğerini korumak adına kaçınılmaz biçimde harcayacağımızı gösterir. Kimi zaman kişiler yanlış değerlendirmeleri nedeniyle bir değer harcanmasının zorunlu olduğunu zannedebilirler; yani var olmadığı yerde bir değer çatışması görebilirler. Kişinin bu bakımdan doğru değerlendirme yapıp yapmadığını anlaması için gerçekleştirdiği etik analizi haklı çıkaracak, gerekçelendirecek ve temellendirecek bir düşünsel edimde bulunması gerekir, ki buna **“değer kaybının haklı çıkarılması”** diyoruz.

Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi değer kaybının haklı çıkarılması; ancak gerçekten bir değer çatışması olmasına, kaçınılmaz olarak harcanan değerın olabilecek en az düzeyde harcanması için en uygun eylemin belirlenmesine; ancak aynı eylemin, uğruna değer harcanan değerın korunmasını da olabilecek en üst düzeyde sağlamasına bağlıdır. Burada yine daha önce vurguladığımız bir noktayı hatırlatmak önemli görünüyor. Etik karar verme sürecinde, son çözümlenmede verdiğimiz karara uygun eylemi benimseyip, onu gerçekleştirmeye başladığımızda, en alt düzeyde de olsa harcamaya karar verdiğimiz eylemin harcanmasının sonuçlarına tanık oluruz. Bu noktada eğer değerlendirmemizin doğru olduğundan eminsek, yeni bir pozisyon almamız gerekir.

Yukarıdaki AG örneğinde varsayalım ki hastanın tedaviyi reddetme talebini değerlendirdiniz ve tedavi vermemeyi doğru buldunuz. Bu durumda hasta, değerlendirme sırasında göz önünde tuttuğunuz gibi, giderek kötüleşecek ve sonunda ölecektir. Eğer çözümlenmez doğru ise, bu aşamaya gelindiğinde hastaya müdahale etmemek gerekir.

Çok benzer olmamakla birlikte bir başka örnek de şöyledir. Çok sayıda kişinin aynı anda acil sağlık hizmetine ihtiyaç duyduğu ve bu hizmetin sağlanamadığı depresyon, büyük kazalar, salgınlar, yangın gibi durumlarda hastaların hizmet alma önceliklerinin belirlendiği, triaj adı verilen bir yöntemle başvurulur. Diyelim ki böyle bir durumda kaldınız ve yöntemle uygun bir gruplama yaptınız. Hastaları uygun biçimde kodladınız. Yani hepsi acil tıbbi müdahaleye gerek duymakla birlikte; birinci derecede önceliği olan ve hemen girişimde bulunulmaması halinde hayatta kalamayacak olanları KIRMIZI; ikinci derecede önceliği olanları ve bir saat içinde tıbbi girişime başlamanız gerekenleri SARI; üçüncü derecede önceliği olup tıbbi müdahale için üç saate kadar bekleyebilecek olanları YEŞİL; ve dördüncü derece ve ölü olanları SİYAH kart ile işaretlediniz.

Kırmızı kartla işaretlediğiniz bir hastaya müdahale ederken, Yeşil kartla işaretlenmiş bir hastanın aniden fenalaşıp örneğin kırmızı düzeye gelmesi; sizin sürdürmekte olduğunuz girişimi yarıda bırakıp ona yönelmenizi haklı çıkaramaz. Ancak bu olay sonrasında sizden

etik kararınızı temellendirmeniz istenebilir. Neden böyle bir kodlama sistemi yapmak gereği duyduğunuz ve mesleki olarak doğru bir kodlama yapıp yapmadığınız konusunda gerekçelerinizi ortaya koymanız beklenebilir. İşte bu durumda değer kaybının haklı çıkarılmasının bir başka boyutu olan temellendirme sürecine girmiş oluruz.

Temellendirme de üç boyutlu bir düşünsel çabadır.

1- Kuramsal Temellendirme: Etik kuramların benimsenmesi aynı zamanda bir ontoloji ve epistemoloji kuramının benimsenmesi demektir. Bu da bir yaşam tarzının değerlendiren açısından zorunlu olduğu anlamına gelir. Bu bakımdan kuramsal temellendirme asaldır. Eklektisizm, yani her kuramdan kararınızı haklı çıkaracak bir bölümü, birbirleriyle ne kadar tutarsız olduklarına bakmaksızın alarak, değerlendirmelerinizi temellendirmeye çalışmak, etik değerlendirme yapmayı bilmemenin, yanlış etik değerlendirme yapmanın ya da kötü niyetin göstergesidir. Eklektisizmle temellendirilemeyecek bir etik sav yoktur.

2- Tutumsal Temellendirme: Kuramsal temellendirmenin yanında ikincil olmakla birlikte, ahlâki olgunluğun düzeyine göre farklı etik tutumların benimsenmiş olması etik temellendirmede anlamlıdır. Bu bağlamda tutarlılık, ahlâki olgunluğun ve özgünlüğün [otantikliğin] göstergesidir. Bir kişi olarak benzer durumlarda benzer öncelikleri benimsemek, değer çatışmalarının çok boyutlu yapısı içinde benzer özellikleri etkili öge olarak görmek, başkalarında gözlediğimiz eylemlerle, kendimizinkileri aynı ilkelerle değerlendirmek bu bağlamda hemen akla geliveren tutumlardır.

3- Mantıksal/Yargısal Temellendirme: Etik temellendirmede mantıksal ya da yargısal geçerlilik düşünceye içkin olmaktan çok, teknik bir konudur. Yine de temellendirmenin geçerliliği ya da geçersizliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan üzerinde durulmalıdır. Mantıksal tutarlılık kuramsal temellendirmenin içyapısı ile ilgiliyken, yargısal tutarlılık duruma ilişkin verilerle çözümlenmeye temel olan kabuller arasındaki tutarlılıkla ilgilidir.

Şöyle bir örnek üzerinden uygulayacak olursak;

İhbar üzerine yakalanan GH, bağlı bulunduğu terör örgütünün emriyle kentteki metro istasyonlarından birine saat 17:40'da patlamaya programlanmış bir bomba koyduğunu itiraf etti. Ancak tüm çabalarınıza karşın bombanın hangi istasyonda olduğunu söylemiyor.

Yardımcınız yeni bulunan X ilacının damardan verilmesi durumunda GH'nin trans benzeri bir duruma girerek istenen bilgileri vereceğini bildiriyor. GH, bu maddenin varlığından örgütün de haberdar olduğunu ve kendisine madde verilmesi durumunda ölmesine neden olacak bir başka

maddenin verildiğini söylüyor. Bu madde istediğiniz bilgiyi almanıza engel olmayacak, ama GH'yı öldürecek.

Bombanın patlayacağı saat, tam iş çıkışı ve metronun en kalabalık olacağı zaman. Bu da çok sayıda insanın yaşamının tehdit altında olduğunu düşünmemize neden oluyor. İlk oturumdaki görsellerden tren rayına bağlı kurbanlar çizimini hatırlayınız. Bu olayla önemli benzerlikler gösteriyor. Eylemi yapan kişi GH; bu durumda bir insan yaşamı, önemli bir değer, harcanacaksa bunun GH'nın yaşamı olması makul görünüyor. Öte yandan bu seçim, her zaman çok sayıda insana karşı, az sayıda insanı seçeceğimiz anlamına da gelmiyor. Daha çok GH'nın içinde bulunduğumuz durumdaki sorumluluğu ile ilişkili bir usamlamanın sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Yukarıdaki örneklerde de gördüğümüz gibi, etik karar verme sürecinde değerlendirme ile eylem arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Verileri gerçeğe en yakın biçimde toplamak ve onları doğru değerlendirmede kullanmak, etik karar verme sürecimizin bir sonraki adımı olan eylem seçeneklerini oluşturmak açısından temel bir öneme sahiptir. Daha önce de bu aşamada kişinin yaşam deneyiminin önemli bir rol oynadığını vurgulamıştık. Kişi ne kadar geniş bir eylem repertuarına sahipse, “doğru” ve “iyi” eylemde bulunma şansının o kadar fazla olacağından söz etmiştik. Burada eylemden ne kastettiğimizi vurgulamak gerekiyor.

Eylem çözümlenme ve temellendirme etkinliklerinin ardından gelen ve soyut usamlama sürecinin somutlandığı aşamadır. Eylemi, yapmak ve yapmamak biçiminde anlamak gerekir. İnsanın yaptıklarından dolayı sorumluluğu oldukça açıkken, yapmadıklarından (burada yapamadıklarından değil; yapabilecekken yapmadıklarından söz edilmektedir) doğan sorumluluğu genellikle fazla düşünülmemektedir. Oysa belki de kişinin yapmadıkları, yaptıkları kadar, hatta ondan da önemlidir. Bu yapıda dikkat edilmesi gereken bir konu da bilmekle yapmak arasındaki geçiş ve düzlem farkıdır. Düşüncenin eyleme aktarılması, fiziksel dünyanın koşulları başta olmak üzere, pek çok belirleyen tarafından etkilenir. Bu nedenle etik bir eylemin düşüncüyü birebir yansıtması her zaman mümkün olmaz. O zaman etik bir eylemi düşünceden bağımsız olmayan, ancak başka özelliklerine de dikkat edilmesi gereken farklı bir yapı olarak tasarlamamız gerekir.

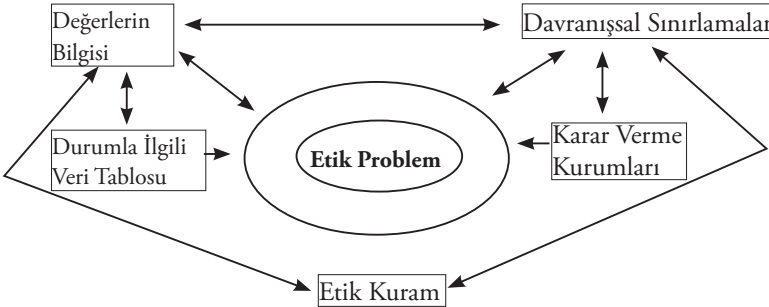
Etik bir eylemin üç temel özelliği değerlendirilmelidir. Bunlar olanaklılık, amaca yönelik oluş ve yasallıktır. Olanaklılık hem fiziksel dünyanın koşullarında hem de eylemi gerçekleştirecek olanın koşullarında söz konusudur. Örneğin bir etik eylemin gerçekleşmesi insandan su altında 24 saat nefesini tutmasını talep etmemelidir; çünkü bu insanın varoluş yapısı olanaklarına aykırıdır. Benzer biçimde bir etik eylem yüzme

bilmeyen birisinin suya atlayıp boğulmakta olan birini kurtarmasını da talep etmemelidir; çünkü bu da o kişinin varoluş yapısı olanaklarıyla bağdaşmamaktadır.

Amaca yönelik oluş, tasarlanan eylemin gerçekleştirilmek istenen kararlar ilintili olmasının gerektiğini vurgular. Örneğin etkili dozu 200 mg olan bir ilacı, sırf adil dağıtmak için her talep edene 50 mg düşecek biçimde dağıtmak, eylemin amaca yönelik (ilacın etkisi ne ise onu amaçlayarak) gerçekleşmesini engeller. Yasallık ise, genellikle eylemin gerçekleştirileceği ülke bağlamında yasalara uygun davranmak anlamına gelir.

Etik bir eyleme karar verirken etik ilkelerin göz önünde tutulması yararlı olur. Etik ilkeler olgu kümeleri göz önünde tutularak ulaşılmış, sağduyuyu yansıtan çerçevelerdir. Tanımsal ve bağlamsal katkıları azdır. Doğrudan etik temellendirmeye dayanak oluşturamazlar; ancak yol gösterici olabilirler. Eylem önerileri oluşturmak bakımından yararlıdırlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi kişinin seçenekler arasında amacına ulaşması en olanaklı görünen, “*en az değer harcıyıp, en çok değer koruyan*” eyleme karar vermede etik ilkeleri dikkate almak, güvenilir bir yol haritasına sahip olmak demektir. Kuşkusuz çevredeki herşey yanlış bir yolda ya da yanlış bir haritayla olduğunuzu işaret ediyorsa; gözlerinize ve aklınıza güvenmek daha doğru bir seçim olur.

Etik kararları somut eylemlerle yaşama geçirirken her adımında yeni değerlendirmeler yapmak gerekir. Çünkü bir kez eylemde bulunmaya başladığımızda yeni etik ikilemler ortaya çıkabilir.

Etik ikilemlerde karar verme sürecini yukarıdaki şema ile özetlemek mümkündür. Etik soruna değerlerimizle ve duruma ilişkin bilgilerimizle yaklaşıyoruz. Kişisel olanaklarımız ya da olanaklı gördüğümüz eylemler davranışlarımızın sınırlarını belirler. Ancak çözümlendiğimiz (burada çözdüğümüz sözcüğünün kullanılmadığına dikkatinizi çekmek

isterim) her etik ikilem de değerlere ilişkin bilgimizi, davranış sınırlarımızı, karar verme yetimizi geliştirerek ahlaki olgunluğumuza katkıda bulunur.

ÖRNEK OLAY

Batan gemiden son anda kurtulanlarla birlikte geminin cankurtaran sandalının içindediniz. Birlikte olduğunuz kişiler ve siz boğulan yüzlerce yolcudan geriye kalan bir avuç insansınız. Siz başarılı bir hekim ve virologsunuz, yolculuk sırasında AIDS hastalığının tedavisini keşfetmiş bulunuyorsunuz.

Sizi kurtararak sandala binmenizi sağlayan, alkol bağımlısı olduğu ve karaciğer sirozuna yakalandığı her halinden belli olan bir gemi görevlisi. Ancak sandalda elektronik cihazlar, küçük motorlar ve gemicilik konusunda bilgisi olan tek kişi de o. Şu anda da sandalın henüz çalışmaya başlamamış motoruyla uğraşiyor. Onun yanında geminin bağlı bulunduğu firmanın milyarder sahibi oturuyor. Bu kişi yer altı dünyasıyla olan ilişkileri ve küçük erkek çocuklara olan düşkünlüğü ile tanınıyor. Onun yanında ilaç bağımlısı olan 37 haftalık gebe kızı yatıyor. Siz onun doğumuna yardım ediyorsunuz ve doğan bebeğin Down Sendromlu olduğunu anlıyorsunuz. Ancak bebeğin başkaca bir sağlık sorunu bulunmuyor.

Sandalda ayrıca battaniyesine sarılmış, kan kanserinin son döneminde olan bir kız çocuğu ile köpeği bulunuyor. Kız ve tüm ailesi, onun son dileğini yerine getirmek için bu geziye çıkmışlar ve gemi işletmesi onlara bu yolculuğu bedava yapma şansı tanımış. Şu anda küçük kızın ailesindeki herkes ölmüş bulunuyor. Küçük köpekse gemi patlayıp batmadan önce havlayarak yolcuları uyarılmış, sandaldakiler bir anlamda yaşamlarını onun bu erken uyarısına borçlular.

Sandalın bir başka yolcusu dünyaca ünlü bir tenor. Bir gece önce tüm yolcuları sesiyle büyüleyen tenor ne yazık ki hastalık derecesinde şişman; bu nedenle sandal onun bulunduğu tarafa yatıyor. Son olarak da sandalda dünyaca ünlü bir misyoner hanım var. Tüm insanlık onun fakir ve kötü durumdaki insanlar için yaptığı fedakarlıkları takdir ediyor.

Her ne kadar sandal çok yüklüyse de yeterince gıda ve su var. Gemi görevlisi birazdan motoru çalıştırabileceğini, radyonun da yarına kadar tamir edilebileceğini bildiriyor. Tam bu sırada kolunuzda, iki gün önce üzerinde çalışmakta olduğunuz, çok bulaşıcı, öldürücü ve yumurtlama süresi çok kısa olan bir virüsle bulaştığınızı gösteren bir deri belirtisi fark ediyorsunuz. Sandaldakilerin tümüne hastalığın bulaştığını anlıyorsunuz. Uygun tedavisi yapılmazsa bu hastalık kısa sürede tüm sandaldakileri öldürebilir. Siz de basit bir tedavi yöntemi keşfetmiş durumdasınız. Bu yöntem o kadar basit ki onu

bu sandalda bile uygulayabilirsiniz. Ancak serumu hazırlayabilmek için birinin feda edilmesi gerekiyor; çünkü serum için kan almadan önce, kanı alınacak memeli canlıya öldürücü bir madde vermeniz gerekiyor. Üstelik elinizdeki malzeme yalnızca dört kişiye yetecek kadar serum hazırlamanıza olanak veriyor.

Bu kötü haberi sandaldaki arkadaşlarınıza verdiğinizde, gemi görevlisi bir Yehova Şahidi olduğunu, kurban olarak seçilmeyi kabul ettiğini ve serumdan da istemediğini bildiriyor. Ancak ötekiler bunun iyi bir fikir olmadığı kanısında, çünkü onun bilgisi olmaksızın içinde buldukları durumdan kurtulma şanslarının olmayacağını düşünüyorlar. Hatta istemese bile, onun ilk tedavi edilmesi gereken kişi olduğunu ve zorla tedavi edilmesi gerektiğini savunuyorlar. Gemi görevlisi ise, böyle bir durumda kendisini sandaldan atacağını, çünkü inancına göre eğer serumu alırsa ilahi bağışlanmadan yararlanamayacağını söylüyor. Bu arada giderek alkol çekilme belirtileri (terleme, titreme, korkulu hayal görme) göstermeye başlıyor.

Misyoner hanım kendisini kurban olarak sunuyor, ancak siz bu önerinin de tartışmaya açık olduğunu düşünüyorsunuz. Kanserli kızın ya da küçük köpeğin seçilmesi konusunda da öneriler var. Bu arada anne uyuşturucu krizine giriyor; bebeği ise benzer bir krizin eşiğinde. Gemi işletmesinin sahibi size, kendisini ve kızını kurtardığınız takdirde tüm araştırmalarınıza yetecek mali desteği sağlayacağını, aksi takdirde adamlarını sizi öldürmeleri için göndereceğini bildiriyor. Ayrıca sandalın, yiyeceğin ve tıbbi malzemenin sahibinin de kendisi olduğunu vurguluyor. Siz kendinizi kurban olarak seçmenizin akılcı olup olmayacağı konusunda kaygılısınız. Eğer serumu kendinize vermezseniz veya öldürülürseniz dünyada milyonlarca insan AIDS hastalığına yakalanmaya ve ölmeye devam edecek.

Tenor pek sesini çıkarmıyor ve kimin seçileceğini düşünüyor. Küçük köpek kızın elinden kurtuluyor ve gelip ellerinizi yalıyor. Hava bir fırtınanın yaklaştığını gösterir biçimde kararıyor ve yağmur başlıyor. Denizde iki köpek balığı sandala doğru yaklaşıyor. Tenor, Lucia di Lammermoor' un mezarlık sahnesinden Edgar' ın "Tu che a Dio" aryasına başlıyor.

Serum için kimi kullandınız ve kıyıya hangi dört kişi ulaştı? Seçiminizi etkileyen etik gerekçeler nelerdir?

Bu Proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir

ETİK KARAR VERME

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

TARGET PROJESİ EĞİTİM ÇALIŞMALARI

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

1

ETİK ÇÖZÜMLEME AŞAMALARI - I

- Etik sorunun farkına varıp, onu öteki insanlar arası ilişki sorunlarından ayırmak, **(Etik Bilinç)**
- Sıradan ya da sağduyuya dayalı bir eylem yerine, etik usullama aşamalarından geçilerek ulaşılmış bir karara dayanan eylemde bulunmayı seçmek, **(Etik Duyarlılık)**
- Soruna ilişkin ve karar için gerekli **verileri toplamak**,
- Bu verilere, durumun ve kendimizin olanaklarına dayanarak **eylem seçenekleri oluşturmak**,

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

2

ETİK ÇÖZÜMLEME AŞAMALARI - II

- Bu seçenekler arasında amacına ulaşması en olanaklı görünen, **“EN AZ DEĞER HARCAYIP, EN ÇOK DEĞER KORUYAN”** eyleme karar verip uygulamak,
- Sonuçları değerlendirmek.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

3

ETİK ÇÖZÜMLEMENİN BASAMAKLARI

- Tanımsal
- Olgusal
- Bağlamsal

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

4

TANIMSAL BOYUT

Etik sorunun dilsel analizini içerir. Sorun olarak ortaya konulan durumun nasıl dile getirildiği, hangi kavram ve terimlerle ilişkilendirildiği çözümlemenin ilk adımdır.

28 yaşında, başarılı bir futbol kariyerine sahip olan AG, havuza balıklama atlayış yaparken başını havuz tabanına vuruyor ve boyun omurları kırılıyor. Boynundan aşağısı felç olan AG, 6 yıllık tedavinin ardından durumunda bir değişiklik olmadığından bakımevine naklediliyor.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

5

1995

1998

2004

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

6

OLGUSAL BOYUT

Zaman içinde benzer biçimde kurgulanmış etik sorunlar olgusal kümeler oluştururlar. Bu kümeler sorunları algılamakta ve anlamlandırmakta temel varsayımlar ve ön kabuller doğururlar.

Doğru bir etik çözümlenme olgusal bağlantılara duyarlı ve bunların farkında olmak durumundadır.

Son iki gündür yüksek ateş ve bilinç bulanıklığı ile ortaya çıkan yeni bir yakınma sonucu yapılan muayenesinde atipik pnömoni (zatürre) tanısı alıyor. Hasta tedaviyi kabul etmiyor.

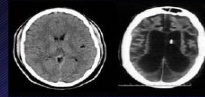
30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

7

A Life Changed Forever

- Due to the potassium deficiency, Terri had tremendous brain damage. This brain damage was permanent and made Terri go into a vegetative state for the last fifteen years of her life. Doctors said that there was no chance that she would return to normal someday, and the controversy to keep her on life support would begin...

30.03.2017

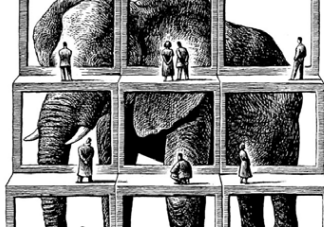
Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

8

BAĞLAMSAL BOYUT

Her etik çözümlenme sorunun ardalanına ve bağlamına yönelik olarak yeniden yapılandırılmak zorundadır. Bu bir anlamda da tüm etik düşünce ve kuramların geçerliliklerinin denetlenmesidir.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

9

- 28 yaşında, başarılı bir futbol kariyerine sahip olan AG, [AG'nin ailesinden, kariyerini sürdürmekte olduğu futbol kulübünden, hayranlarından maddi ve manevi desteği bulunmakta mı?]
- Boynundan aşağısı felç olan AG, 6 yıllık tedavinin ardından durumunda bir değişiklik olmadığından bakımevine naklediliyor. [AG'nin altı yıllık tedavi sırasında tedaviye tepkileri nasıl olmuş? Psikolojik destek almış mı? Yaşam beklentileri nelermiş?]
- Son iki gündür yüksek ateş ve bilinç bulanıklığı ile ortaya çıkan yeni bir yakınma sonucu yapılan muayenesinde atipik pnömoni tanısı alıyor. [Öngörülen tedaviden nasıl bir sonuç bekleniyor?]

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

10

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

11

DEĞER ÇATIŞMALARININ ÇÖZÜMÜ

- Haklı çıkarma
- Gerekçeleştirme
- Temellendirme
- Modelleme

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

12

DEĞER KAYBININ HAKLI ÇIKARILMASI

- Değerin harcanması **gerçekçi bir nedene** dayanmalıdır.
- Değerin harcanması kaçınılmaz olmalıdır.
- Harcanan değer mümkün olan **en alt düzeyde** harcanmalıdır.
- Değerin harcanmasının etkilerini en alt düzeye indirecek ek **koruyucu önlemler** alınmalıdır.
- Seçilen eylem, korunması amaçlanan değeri **en üst düzeyde korumalıdır**.
- Seçilen eylem süreç boyunca **yol göstericiliğini sürdürmelidir**.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

13

ETİK TEMELLENDİRMEİNİN AŞAMALARI

- Kuramsal
- Tutumsal
- Mantıksal / Yargısal

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

14

KURAMSAL TEMELLENDİRME

Etik kuramların benimsenmesi aynı zamanda bir ontoloji ve epistemoloji kuramının benimsenmesi demektir. Bu da bir yaşam tarzının değerlendiren açısından zorunlu olduğu anlamına gelir. Bu bakımdan kuramsal temellendirme asaldır.

Eklektisizm etik değerlendirme yapmayı bilmemenin, yanlış etik değerlendirme yapmanın ya da kötü niyetin göstergesidir. Eklektisizmle temellendirilemeyecek etik sav yoktur.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

15

TUTUMSAL TEMELLENDİRME

Kuramsal temellendirmenin yanında ikincil olmakla birlikte, ahlâki olgunluğun düzeyine göre farklı etik tutumların benimsenmiş olması etik temellendirmede anlamlıdır. Bu bağlamda tutarlılık ahlâki olgunluğun ve özgünlüğün [otantikliğin] göstergesidir.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

16

MANTIKSAL / YARGISAL TEMELLENDİRME

Etik temellendirmede mantıksal ya da yargısal geçerlilik düşünceye içkin olmaktan çok teknik bir konudur. Yine de temellendirmenin geçerliliği ya da geçersizliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan üzerinde durulmalıdır.

Mantıksal tutarlılık kuramsal temellendirmenin iç yapısı ile ilgiliyken, yargısal tutarlılık duruma ilişkin verilerle çözümlenmeye temel olan kabuller arasındaki tutarlılıkla ilgilidir.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

17

MANTIKSAL / YARGISAL TEMELLENDİRME

İhbar üzerine yakalanan GH, bağlı bulunduğu terör örgütünün emriyle kentteki metro istasyonlarından birine saat 17:40'da patlamaya programlanmış bir bomba koyduğunu itiraf etti. Ancak tüm çabalarınıza karşın bombanın hangi istasyonda olduğunu söylemiyor.

Yardımcınız yeni bulunan X ilacının damardan verilmesi durumunda GH'nin trans benzeri bir duruma girerek istenen bilgileri vereceğini bildiriyor. GH, bu maddenin varlığından örgütün de haberdar olduğunu ve kendisine madde verilmesi durumunda ölmesine neden olacak bir başka maddenin verildiğini söylüyor. Bu madde istediğiniz bilgiyi almanıza engel olmayacak, ama GH'yi öldürecek.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

18

ETİK EYLEM

Eylem çözümlene ve temellendirme etkinliklerinin ardından gelen ve soyut usullama sürecinin somutlandığı aşamadır.

Eylemi, yapmak ve yapmamak biçiminde anlamak gerekir.

Bu yapıda bilmekle yapmak arasındaki geçiş ve düzlem farkı önemlidir.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

19

ETİK EYLEMİN ÖZELLİKLERİ

- Olanaklılık
- Amaca yönelik oluş
- Yasallık

Bireyin eylem repertuarı ve bu anlamdaki yaratıcılığı ne kadar üst düzeydeyse etik eylemde bulunma olasılığı da o kadar artar.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

20

ETİK İLKELER

Etik ilkeler olgu kümeleri göz önünde tutularak ulaşılmış, sağduyuyu yansıtan çerçevelerdir.

Tanımsal ve bağlamsal katkıları azdır.

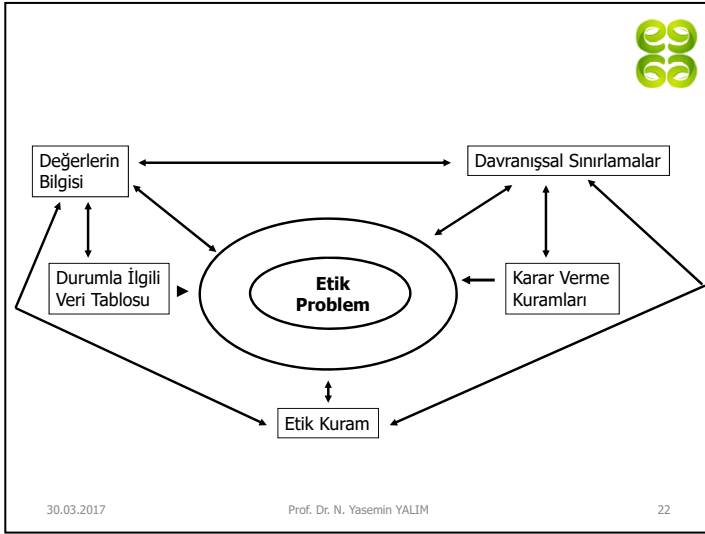
Kendilerine için olarak etik temellendirmeye dayanak oluşturamazlar; ancak yol gösterici olabilirler.

Eylem önerileri oluşturmak bakımından yararlıdırlar.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

21

CANKURTARAN SANDALI

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

23

Batan gemiden son anda kurtulanlarla birlikte geminin cankurtaran sandalının içindesiniz. Birlikte olduğunuz kişiler ve siz boğulan yüzlerce yolcudan geriye kalan bir avuç insansınız. Siz başarılı bir hekim ve virologsunuz, yolculuk sırasında AIDS hastalığının tedavisini keşfetmiş bulunuyorsunuz.

- Sizi kurtararak sandala binmenizi sağlayan, alkol bağımlısı olduğu ve karaciğer sirozuna yakalandığı her halinden belli olan bir gemi görevlisi. Ancak sandalda elektronik cihazlar, küçük motorlar ve gemicilik konusunda bilgisi olan tek kişi de o. Şu anda da sandalın henüz çalışmaya başlamamış motoruyla uğraşiyor.
- Onun yanında geminin bağlı bulunduğu firmanın milyarder sahibi oturuyor. Bu kişi yer altı dünyasıyla olan ilişkileri ve küçük erkek çocuklara olan düşkünlüğü ile tanınıyor. Onun yanında ilaç bağımlısı olan 37 haftalık gebe kızı yatıyor. Siz onun doğumuna yardım ediyorsunuz ve doğan bebeğin Down Sendromlu olduğunu anlıyorsunuz. Ancak bebeğin başkaca bir sağlık sorunu bulunmuyor.

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

24

- Sandalda ayrıca battaniyesine sarılmış, kan kanserinin son döneminde olan bir kız çocuğu ile köpeği bulunuyor. Kız ve tüm ailesi, onun son dileğini yerine getirmek için bu geziye çıkmışlar ve gemi işletmesi onlara bu yolculuğu bedava yapma şansı tanımış. Şu anda küçük kızın ailesindeki herkes ölmüş bulunuyor. Küçük köpeğe gemi patlayıp batmadan önce havlayarak yolcuları uyarılmış, sandaldakiler bir anlamda yaşamlarını onun bu erken uyarısına borçlular.
- Sandalın bir başka yolcusu dünyaca ünlü bir tenor. Bir gece önce tüm yolcuları sesiyle büyüleyen tenor ne yazık ki hastalık derecesinde şişman; bu nedenle sandal onun bulunduğu tarafa yatıyor. Son olarak da sandalda dünyaca ünlü bir misyoner hanım var. Tüm insanlık onun fakir ve kötü durumdaki insanlar için yaptığı fedakarlıkları takdir ediyor.

30.03.2017 Prof. Dr. N. Yasemin YALIM 25

- Her ne kadar sandal çok yüklüyse de yeterince gıda ve su var. Gemi görevlisi birazdan motoru çalıştırabileceğini, radyonun da yarına kadar tamir edilebileceğini bildiriyor.
- Tam bu sırada kolunuzda, iki gün önce üzerinde çalışmakta olduğunuz, çok bulaşıcı, öldürücü ve yumurtlama süresi çok kısa olan bir virüsle bulaştığınızı gösteren bir deri belirtisi fark ediyorsunuz. Sandaldakilerin tümüne hastalığın bulaştığını anlıyorsunuz. Uygun tedavisi yapılmazsa bu hastalık kısa sürede tüm sandaldakileri öldürebilir. Siz de basit bir tedavi yöntemi keşfetmiş durumdasınız. Bu yöntem o kadar basit ki onu bu sandalda bile uygulayabilirsiniz. Ancak serumu hazırlayabilmek için birinin feda edilmesi gerekiyor; çünkü serum için kan almadan önce, kanı alınacak memeli canlıya öldürücü bir madde vermeniz gerekiyor. Üstelik elinizdeki malzeme yalnızca dört kişiye yetecek kadar serum hazırlamanıza olanak veriyor.

30.03.2017 Prof. Dr. N. Yasemin YALIM 26

- Bu kötü haberi sandaldaki arkadaşlarınıza verdiğinizde, gemi görevlisi bir Yehova Şahidi olduğunu, kurban olarak seçilmeyi kabul ettiğini ve serumdan da istemediğini bildiriyor. Ancak ötekiler bunun iyi bir fikir olmadığı kanısında, çünkü onun bilgisi olmaksızın içinde buldukları durumdan kurtulma şanslarının olmayacağını düşünüyorlar. Hatta istemese bile, onun ilk tedavi edilmesi gereken kişi olduğunu ve zorla tedavi edilmesi gerektiğini savunuyorlar. Gemi görevlisi ise, böyle bir durumda kendisini sandaldan atacağını, çünkü inancına göre eğer serumu alırsa ilahi bağışlanmadan yararlanamayacağını söylüyor. Bu arada giderek alkol çekilme belirtileri (terleme, titreme, korkulu hayal görme) göstermeye başlıyor.
- Misyoner hanım kendisini kurban olarak sunuyor, ancak siz bu önerinin de tartışmaya açık olduğunu düşünüyorsunuz. Kanserli kızın ya da küçük köpeğin seçilmesi konusunda da öneriler var. Bu arada anne uyuşturucu krizine giriyor; bebeği ise benzer bir krizin eşliğinde. Gemi işletmesinin sahibi size, kendisini ve kızını kurtardığınız takdirde tüm araştırmalarınıza yetecek mali desteği sağlayacağını, aksi takdirde adamlarını sizi öldürmeleri için göndereceğini bildiriyor. Ayrıca sandalın, yiyeceğin ve tıbbi malzemenin sahibinin de kendisi olduğunu vurguluyor.

30.03.2017 Prof. Dr. N. Yasemin YALIM 27

- Siz kendinizi kurban olarak seçmenizin akılcı olup olmayacağı konusunda kaygılısınız. Eğer serumu kendinize vermezseniz veya öldürülürseniz dünyada milyonlarca insan AIDS hastalığına yakalanmaya ve ölmeye devam edecek.
- Tenor pek sesini çıkarmıyor ve kimin seçileceğini düşünüyor. Küçük köpek kızın elinden kurtuluyor ve gelip ellerinizi yalıyor. Hava bir fırtınanın yaklaştığını gösterir biçimde kararıyor ve yağmur başlıyor. Denizde iki köpek balığı sandala doğru yaklaşıyor. Tenor, Lucia di Lammermoor'un mezarlık sahnesinden Edgar'ın "Tu che a Dio" aryasına başlıyor.
- **Serum için kimi kullandınız ve kıyıya hangi dört kişi ulaştı? Seçiminizi etkileyen etik gerekçeler nelerdir?**

30.03.2017 Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti
İzmir'de Ortak Proje Platformu Çalışmalarında

30.03.2017

Prof. Dr. N. Yasemin YALIM

29

TÜKETİM ETİĞİ

Prof. Dr. Cemal TALUĞ

GİRİŞ

Tarım ve gıda etiği, 2000’li yıllar yaklaşırken ortaya çıkan genç bir disiplindir. Bu disiplinin doğuşu tarım ve gıda sisteminde yaşanan değişimlerin neden olduğu derin ve yoğun “değer” sorunlarıyla bağlantılı olmuştur. Günümüzde, bir taraftan tarım ve gıda düzenine yönelik soru işaretleri ve sorgulamalar giderek çoğalmakta, diğer taraftan sorunları çözümlenme, azaltma ya da onlardan kaçınma amaçlı oluşumlar gelişmektedir.

Bu sunuşta önce, tarımsal üretimde ve gıdaya erişim ile gıda tüketiminde yaşanan başlıca değişimler kısa olarak tanımlanacaktır. Daha sonra, bu ana-akım gelişmelere tepki olarak ortaya çıkan ve alternatif arayışlarının ürünü olan tüketici kaynaklı oluşumlar üzerinde durulacaktır.

BİLDİĞİMİZ TARIMIN SONU

İletişim Yayınları 2015 yılında Çağlar Keyder ve Zafer Yenal’ın değerli bir eserini yayınladı: Bildiğimiz tarımın sonu. Tarımın ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri gerçekten büyük ölçüde değişmiş ve adeta artık bildiğimiz tarım sona ermiştir. Tarımda 1980 sonrası başlayan değişimlerin başlıcaları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Tarım küreselleşiyor, sayıları bir elin parmaklarından az olan ulusötesi dev firmalar özellikle tohumluk ve girdilerde pazara egemen oluyorlar ve üretimle tüketimi yönlendiriyorlar,
- Girdilerin ve gıdanın dünya yüzeyindeki hareketi hızlanıyor, toprak gaspları yaygınlaşıyor,
- Tarım giderek daha fazla endüstrileşiyor, şirketleşiyor ve bütünüyle kâr ve verimlilik odaklı bir faaliyete dönüşmeye başlıyor, küçük aile işletmelerinin tasfiyesi hızlanıyor,
- Mekanizasyon ve otomasyon gelişiyor, robotlar işe alınıyor, hayvansal üretim fabrikalaşiyor,

- e. Tohumlar patentleniyor, kimyasalların kullanımı artıyor,
- f. Biyoteknoloji yükseliyor, biyoçeşitlilik kayboluyor,
- g. Doğal kaynaklar hızla tahrip oluyor.

GIDAYA ERİŞİMDE ve GIDA TÜKETİMİNDE DEĞİŞİM

Dünyada kent nüfusu, kır nüfusunu ilk kez 2008 yılında aştı. Kent yaşamı gıda açısından, üretimle tüketimin birbirinden uzaklaşması ve insanların giderek ürünlere yabancılaşması anlamına geliyor.

Kentlerde gıda alışverişi ve gıda tüketiminde büyük değişimler yaşanıyor. Küresel dev süpermarketler bugün dünyanın tüm büyük şehirlerinde gıdaya erişimin ana istasyonları olmuş; mahalle kasabında ve manavında sohbet eşliğinde, sorarak-bilerek yapılan gıda alışverişi artık geride kalmıştır. Süpermarketler dünyanın her yerinde; hem tüketicilere sunulan gıdalar açısından, hem de tüketiciye sunulan manzara ile doğada var olan gerçekliğin birbirinden kopuk oluşu açısından, büyük benzerlikler gösterirler. Et reyonlarında önceden paketlenip, üzeri jelatin kaplanmış etin, bir zamanlar bir hayvanın bir parçası olduğu anlaşılabilir. Meyve-sebze raflarında ne mevsimsellik ne de yerellik egemendir. Işık oyunları ve parlaklığa dayalı görsellik ön plandadır. Doğal ışığın içeri alınmasını önlemek için pencereleri olmaz. Tüketicinin ilgisi çekilerek ve iştahı kabartılarak içeride kalma süresi uzatılmaya çalışılır. Süpermarketlerde giriş ve çıkışlar ayrı ve mümkün olduğunca birbirinden uzak kapılardan yapılır. Hiçbirinde “saat” bulunmaz.

Büyük kentlerde çalışma saatleri ve ulaşımaya ayrılan zaman çok uzarken, bireylerin gıda tedariki ve tüketimine ayırdıkları zamanın daralması ve gün içinde çok dağılması nedeniyle gıdaya erişim her yerde, her şekilde ve her zaman mümkün olabilecek hale gelmiştir. Süpermarketler akşamın geç saatlerine kadar açık kalmaktadır. Benzin istasyonlarında, köşe başlarındaki büfelerde ve otomatik satış makinelerinde gıdaya erişilir olmuştur. Tabii ki internet üzerinden gıdaya erişim artık günlük hayatın bir parçasıdır. Örneğin, “yemek sepeti” bu eğitim programının gerçekleştirildiği her ilde hizmet vermektedir.

Atıştırmalık adı verilen çok işlenmiş gıdalar ve hazır yemekler artık yalnız gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de yoğun biçimde tüketiliyor. Dışarda yemek alışkanlığı artmış; dışardan yemek getirtmek ise çok popüler olmuştur. Fastfood zincirleri ve motosikletlerle evlerimize, işyerlerimize taşınan yiyecekler dört bir yanımızı sarmış durumdadır. Bağımlısı haline geldiğimiz bu gıdaların fiyatları ucuz, tüketici sağlığına ve doğaya maliyeti ise pahalıdır.

TÜKETİM ve ETİK FARKINDALIK

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız gibi eskisinden çok farklı bir tarım ve gıda düzeninde yaşıyoruz. Tarımda üretici sayısı azalırken, üreticiyle tüketici arasındaki mesafe her anlamda açılmıştır.

Bir tüketici öncelikle; yeterli, sağlıklı ve lezzetli gıdaya her zaman ve makul fiyatla erişebilmeyi ve onu keyifle tüketebilmeyi ister. Güvenilir gıda kuşkusuz esastır. Bu önceliğe, ekonomik olanaklar dâhilinde çeşit zenginliği, satın alma ve hazırlama kolaylığı da eklenebilir.

Ama bunun ötesine geçebilir miyiz? Tüketim tercihlerimiz ve önceliklerimiz yoluyla doğanın korunmasına ve toplumun esenliğine katkıda bulunabilir miyiz? Gıda için harcadığımız parayla neye ve kime güç verdiğimiz sorgulayıp, günümüz tarım ve gıda düzeninin mağduru olan insanlarla gıda üzerinden dayanışma içine girebilir miyiz? “Ben etik duyarlılığı olan bir tüketiciyim” sözünü her yerde iç rahatlığıyla söyleyebilmemiz için ne yapmalıyız?

EVİN MUTFAĞINI YENİDEN KEŞFETMEK

Bugün evlerimizde yemek yapmaya daha az zaman ayrılıyor ve buna koşturularak bir “yemek yapma becerileri” erozyonu yaşanıyor. Kent evlerinin mutfaklarında ortalama tencere kaynatma süresinin azalmasına neden olan etmenleri iki kümede toplamak mümkündür. Bunlardan birinci küme ev yaşamındaki değişimlere, ikincisi ise ev dışına dayalıdır.

Evdeki değişime dayalı başlıca etmenler; (a) evde geçirilen sürenin kısalması, (b) kadınların istihdama katılımının artması ve (c) hane halkı sayısının küçülmesidir. İkinci kümede ise; (a) dışarıda ve dışarıda(n) yemek yemenin daha kolay, daha popüler ve / veya daha ucuz hale gelmesi ve (b) hazır yemeklerin ve atıştırmalıkların yaygınlaşması bulunur.

Fastfood gıdalara, atıştırmalıklara, hazır gıdalara dayalı yeni beslenme düzeni ile meyve ve sebze tüketimi azalmakta, buna karşın çok fazla tuz, glikoz şurubu, trans yağ ve katkı maddeleri alınmaktadır. Yemek becerilerini geliştirmek ve evde taze malzemelerle yemek pişirmek, hem ailemizin hem de doğanın sağlığına katkıda bulunur.

Yemek hazırlama ve pişirme becerisi, en değerli yaşam becerilerindedir. Beslenme bilgisini, sağlıklı ve lezzetli yemek uygulamasına dönüştürmeyi sağlar. Evde yemek hazırlayabilme insana özgürleşme ve yaşamını kontrol edebilme hissi verir; özgüveninin güçlenmesine katkıda bulunur. Yemek yapma, başkalarıyla iletişimi, başkalarından

öğrenmeyi ve kendi toprağında ve başka yerlerde bulunan yemek kültürlerini tanımayı beraberinde getirir.

YEREL ve MEVSİMLİK GIDAYA ÖNCELİK VERMEK

Özellikle 1980 sonrası tarım ürünlerinin küresel düzeyde tedarikindeki büyük artışlar insanların tüketim olanak ve seçeneklerini hiç olmadığı kadar genişletmiştir. Dünyanın her köşesinden gelen ve fiyatları yerel ürünlere göre çok da aşırı olmayan ürünler elimizin altında bulunur oldu. Onlara soframızda giderek daha fazla yer açıyoruz. Oysa bunun maliyeti yalnız parasal değil!

Gıdanın üretildiği mekân ile tüketildiği mekân arasındaki mesafenin giderek “uzaklaşması” tarım ve gıda sistemlerinin sürdürülebilirliği konusunda ciddi bir endişe kaynağı olmaya başladı. Önce iki örnek verelim. (a) Soya, Brezilya’da yetiştirilip Çin’e gönderiliyor. Çin’de Brezilya’dan gelen yemlerle beslenen tavuklar ise kesim sonrası, dünyanın farklı ülkelerinde tüketilmek üzere şileplere, tırlara yükleniyorlar. (b) Kaliforniya’dan İngiltere’ye uçakla ulaşan her bir kalorilik marul için 127 kalorilik yakıt kullanılıyor.

Yerel gıda tercihi, nakliyenin çevre üzerindeki yükünü en aza indirme yanında, yerel üreticiyi de desteklemek demektir. Yerel üreticilerden beklentimiz sadece bizim için sağlıklı ürünler üretmeleriyle sınırlı değildir. Onların doğal kaynakların ve kırsal peyzajın muhafızlığını yapmalarını, yerel kültürlerle sahip çıkmalarını istiyoruz. O halde bu taleplerimizin de karşılığını vermeli, onları desteklemeliyiz.

Tarımın “mevsimsellik özelliği” üretimin doğaya bağımlılığından kaynaklanır ve onun diğer üretim sektörlerinden en büyük farklarından birisidir. Bu özellik örtü altı tarımında önemli ölçüde kaybolmuş ise de, açık alanlarda geçerliğini korumaktadır. Üretimin bu özelliğine karşılık tarım ürünlerinin tüketim boyutunda büyük bir değişim yaşanmaktadır. Eskiden her meyve ve sebze mevsiminde yenirdi. Herkes sevdiği meyve ve sebzenin mevsiminin gelmesini dört gözle beklerdi. Depolama ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler bu düzeni değiştirdi. Küreselleşme ise büyük kentlerde her şeyin, her an el altında olmasına olanak sağladı. Bir tüketici olarak elde ettiğimiz bu olanağın doğaya bir bedelinin olduğunu bilmeliyiz.

Süpermarketlerden mevsim dışı bir meyve-sebze olarak soframıza taşıyabilmemiz, bir başka anlatımla tarımın mevsimsellik özelliğinin aşılabilmesi nasıl mümkün oluyor? İki ana olasılık var. Birincisi; bunlar yetiştirildikleri diyarlarda mevsiminde hasat edilmiş, uzun yollardan geçerek bizim yaşadığımız yere gelmişlerdir. Kış ve ilkbahar aylarında raflarda gördüğümüz Şili malı üzümler böyledir. İkinci olasılık ise, bizim

topraklarımızda ya da bize yakın coğrafyalarda üretilmiş, ancak hasat sonrası pazara çıkarılmayıp, soğuk hava depolarında veya benzeri koşulları taşıyan ortamlarda uzun süre bekletilmişlerdir. Her ikisinde de karbon ayak izi yüksektir. Mevsiminde meyve ve sebze tüketimini artırmak ve mevsim dışı ürünlerin tüketimini azaltmak karbon ayak izini küçültmek açısından doğa için “iyi” bir şey yapmaktır. Aynı zamanda bu tercih “taze” ve “yerel” tüketimi gerektirdiği için hem insan sağlığı hem de kendi yöremizin çiftçilerinin desteklenmesi açısından “iyi” kabul edilmelidir.

Yerel ve mevsimlik ürün tüketiminin bir öncelik olması çok doğru olmakla birlikte, tüketimin tek ve değişmez adresi olması doğru sayılmaz. “Herkes sadece yerel ve mevsiminde meyve ve sebze mi yemeli?” sorusunu “evet” diye yanıtlamak pek kolay değildir. Böyle bir “evet”in, özellikle tarım için elverişli iklim ve toprak koşullarına sahip olmayan bölgelerdeki insanların gıda tüketiminin belli birkaç ürün içinde sınırlı kalmasına yol açacağını görmek gerekir. Ayrıca, bu “evet”in, bir ürünün kendine uygun ekolojisinde bol yetiştirilmesinin engellenmesine ve üretici gelirinin büyük ölçüde düşmesine neden olacağı da unutulmamalıdır.

İŞLENMİŞ ve HAZIR GIDAYI AZALTMAK

Daha önce değindiğimiz gibi, tarımsal üretim ile tüketimin mekânsal anlamda uzaklaşmasının sonucu olarak eskisine göre çok daha fazla işlenmiş ve hazır gıda tüketiyoruz. Özellikle büyük kentlerde yaşayanların günlük rutini giderek daha fazla; ev dışında yemek yemeye (özellikle fastfood), internet üzerinden yemek sipariş sitelerinden ısmarladıklarını yemeye (büyük ihtimal yine fastfood), sık sık atıştırmalık dediğimiz gıdaları tüketmeye, ara sıra da hazır çorba paketlerini ve konserveleri açarak doymaya çalışmaya, dönüşmüş bulunuyor.

Öte yandan, modern gıda endüstrisi gıdayı sadece işleyen, paketleyen ve pazara sunan kuruluşlar değil. Onlar iyi birer tasarımcı! Ürünlerine tüketici için kolay karşı konulamaz lezzet tasarımları yapıyorlar. Çeşit sınırsız, ama ana girdiler hep aynı: Glikoz şurubu, trans yağlar ve tuz. Renklendiriciler, koruyucular, raf ömrü uzatıcılar ve diğerleri de bu tasarımın bileşenleri arasında yer alıyor.

İşlenmiş ve hazır gıdanın yaygın tüketiminin başka nedenleri de var. Gıda reklamları önemli bir rol oynuyor. Özellikle çocukların bu tür gıdalara bağımlılığında büyük payları var. Renkli ve çekici ambalajlar bir başka faktör. Tabii bu gıdaların fiyatları da görece olarak ucuz.

Bütün bu çekici faktörlere karşın işlenmiş ve hazır gıda tüketimimizi mümkün olduğu kadar azaltmalı ve gıdaları tarladan çıktığı haline en yakın durumdayken tüketmeye özen göstermeliyiz.

ÜRÜNLERİN ve ÜRETİM BİÇİMLERİNİN DOĞAYA YÜKLERİNİN FARKINI BİLMEK

Sunuşumuzda buraya kadar tüketim önceliklerimiz ile tükettiğimiz ürünlerin üretildikleri yerler ve üretim süreci tamamlandıktan (hasat, toplama ya da kesim) sonra geçen süreler ve işlemler arasında bağlantı kurmaya çalıştık. Bu bölümde ise doğrudan ürüne ve üretime bakacağız. Tarımsal faaliyete konu olan ürünler yetiştirilirken ürün çeşidine ve üretim biçimine göre doğadan farklı taleplerde bulunurlar. Bir başka deyişle doğaya yükleri ve karbon ayak izleri birbirinden farklıdır.

Konuyu bitkisel üretim ile hayvan yetiştiriciliği olarak iki ayrı kısımda incelemeye çalışacağız. Bitkisel üretimi, ürünlerin “su tüketimi ihtiyacı” özelinde ele aldığımızda 1 kg buğday için gereken su miktarının 1000 litre, 1 kg şeker pancarı için 1500 litre, 1 kg soya için 1800 litre ve 1 kg pirinç için 3400 litre olduğunu görürüz. Üretim biçimleri açısından ele aldığımızda ise doğaya yükleri açısından çok daha büyük farklar ortaya çıkar. Endüstriyel tarım uygulamalarında, aile çiftçiliğine göre bol kimyasal girdi kullanılarak toprak ve su kaynakları kirletilmekte, karbon ayak izi çok yükselmektedir. Endüstriyel tarımın mono kültür üretime dayalı olma özelliği ise toprakları bitki besin açısından yoksullaştırmakta ve biyoçeşitliliğin kaybolmasına neden olmaktadır. Doğaya yükü yüksek olan endüstriyel tarıma karşı organik tarım, onarıcı tarım, permakültür gibi doğaya saygılı üretim biçimleri de giderek daha yaygınlaşmaktadır.

Konumuzu hayvan yetiştiriciliği açısından ele aldığımızda ise, öncelikle hayvan yetiştiriciliğinin artık bitkisel üretimden hemen bütünüyle ayrıldığını ve bu durumun da yaşadığımız sorunların kaynağındaki ana faktör olduğunu belirtebiliriz. Oysa daha 1960’larda ABD ve Avrupa’da bile bitkisel üretim ile hayvancılık birbirinden ayrılmamış durumdaydı. Hayvanların çoğu küçük sürüler halinde otlaklarda besleniyordu. Çiftlikte bitkisel üretimden hayvanlar yararlanıyor, hayvan dışkıları ise gübre olarak bitkisel üretime katkıda bulunuyordu. Hayvanlar ya çiftlikte ya da yakınlarıdaki bir mezbahada kesilip işleniyor ve yine yakınlarda tüketiliyordu.

Bugün hayvan yetiştiriciliği bitkisel üretimden ve hatta doğadan koptu. Üretici sayısı azaldı. İşletme başına hayvan sayısı çok büyük ölçüde arttı. Hayvanlar çok az hareket ediyor ve işletme dışından ve hatta ülke dışından gelen kesif yemlerle besleniyorlar. Antibiyotik ve hormonlar yem katkısı olarak rutin kullanıma girdi. Hayvancılığın genetik tabanı her geçen gün daralıyor. Kesimlik hayvan ağırlığı yükseldi. İneğin ömrü

azaldı. Hayvanın kendisi, hayvan kesimi ve hatta geleneksel kasaplık işler toplumun çoğu için görünmez oldu. Görünen süpermarket raflarında kesilmiş et parçaları.

Genel olarak hayvan yetiştiriciliğinde (hayvan fabrikalarında) 1 kg sığır eti için 9-13 kg yem kullanılıyor. Aynı miktar et için gerekli su ise yaklaşık 15.000 litre. Avrupa'da tarım topraklarının önemli bölümü hayvan yemi üretimine ayrılmış durumda. Brezilya'da "yağmur ormanlarından" açılan alanlarda hayvan yemi olarak soya yetiştiriliyor ve dünyanın her yanına satılıyor.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü hayvancılığın dünyada üretilen sera gazlarının %14,5'undan sorumlu olduğunu kabul ediyor. Hayvan fabrikalarında gübre yönetimi de sorun oluyor. Nitrat ve antibiyotik kalıntıları yeraltı sularını kirletiyor. Öte taraftan yem bitkisi üretilirken çiftçiler yüksek oranda kimyasal gübre kullanmak durumunda kalıyorlar.

Bitki temelli beslenmenin; iklimimiz, doğal kaynaklarımız ve küresel besin güvenliği açısından daha uygun bir tüketim tercihi olduğuna kuşku yok. Et yemenin azaltılması ortak geleceğimiz için yararlı bir davranışa dönüşüyor. Bu anlamda et tüketiminde, eğer var olduğunu düşünüyorsak, tüketim hakkımızı, geleneksel olarak otlaklarda ve meralarda serbest yetişen hayvanlardan yana kullanabiliriz. Bu hayvanlar bizim yiyemediğimiz bir şeyi, yani otları ve çayırları proteine dönüştürüyorlar. Kaldı ki, hayvan refahı açısından da bunun iyi bir seçim olduğu açıktır.

SOSYAL DUYARLILIK ve TÜKETİCİ ÖNCELİKLERİ

Bugün tarım kesiminde şirketlerin sayıları aile işletmelerine göre hâlâ çok az, ancak üretim kapasiteleri çok yüksektir. Şirketler eliyle yürütülen; yoğun dış girdili, az insanlı, mono kültür endüstriyel tarıma karşı, küçük aile işletmelerinin ayakta kalabilme güçleri her geçen gün azalmaktadır. Tarımın piyasalaşması ve metalaşması karşısında küçük çiftçiler, hız ve verime odaklı büyük işletmelerle rekabet edemiyor, edemez.

Birleşmiş Milletler 2014 yılını "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" ilan ederek aile işletmelerinin "sürdürülebilir tarımın ve sürdürülebilir kalkınmanın temel taşı" olduğunu belirtmiştir. Dünya ölçeğinde gıda güvenliğinin sağlanabilmesinin, yoksullukla ve açlıkla mücadelenin kazanılabilmesinin ve doğaya saygılı bir tarımsal gelişmenin anahtarının aile işletmeleri olduğuna inanılıyor.

Çiftçi aileler yararlandıkları doğal kaynaklara bir aidiyet duygusuyla bağlıdırlar. Bu ailelerin tarım ve gıda kültürünü taşıma özelliği de son derece önemlidir. Küçük aile işletmelerinin birçok yerel tohumları kullanarak ve birbirleriyle takas ederek, adeta

yaşayan bir gen bankası işlevi görmektedirler. Aile işletmeciliği aynı zamanda ekonomik kriz dönemleri ve iklim şoklarına karşı önemli bir direnç oluşturur.

Bu anlamda gıda tercihlerinde “yiyecelerimi kim üretiyor” sorusunun yanıtını önemseyen tüketiciler, seçimlerini aynı zamanda kıyın ve kır kültürlerinin muhafızları olan küçük çiftçilere öncelik vermekten yana kullanabilirler.

Bunu gerçekleştirirken iki önemli noktayı da göz önüne almak gerekir. Bunlardan birincisi, mümkün olduğunca gıda alışverişini “doğrudan” küçük aile işletmelerinden yapmaktır. Bilindiği gibi, küçük çiftçinin ürününü elden çıkardığında eline geçen para, tüketicinin ödediği fiyata göre çok düşüktür. Bunun nedeni, tarım ve gıda sisteminde üreticinin emeğinin karşılığını alamaması, buna karşın üretici ile tüketici arasında yer alan çeşitli aktörlerin süreçten hakkı olandan fazla kazançlar ve rantlar sağlamalarıdır.

Aile işletmelerinin desteklenmesinde ikinci önemli nokta ise gerçek çiftçi kooperatiflerinin sattığı ürünlerin tercih edilmesidir. Küçük çiftçilerin ayakta kalabilmesi ve tarım kesiminde yaratılan katma değerden adil pay alabilmeleri ancak kooperatiflerle olanaklıdır.

Bilindiği gibi kadın emeğinin tarımsal üretimde çok büyük payı var. Genç erkeklerin kırdan ve tarımdan kopmalarına koşut olarak tarımda kadınların ağırlığı artmaktadır. Ancak kadınlar çoğu kez ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyorlar, emeklerinin semerelerini alamıyorlar. Kadınlar kırsal alan yoksulları içinde en büyük paya sahipken, toprak mülkiyetine, tarımsal finansmana ve eğitime erişimleri çok düşüktür.

Tarım kesiminde, kadınların dezavantajlı durumlarını gözeterek tüketim tercihlerimizde onların ürettiği ve/veya sattığı ürünlerden yana öncelik kullanabiliriz. Yine sayılı birkaç örneği de olsa Kadın Kooperatiflerini destekleyebiliriz.

Ülkemizde mevsimlik gezici tarım işçilerinin çileli yaşamları bugün de devam ediyor. Yoksul kır ailelerinin geçim olanaklarının giderek sınırlanması nedeniyle; hiçbir sosyal güvencesi olmayan, çok düşük ücretli, yaşam koşulları azap dolu mevsimlik gezici tarım işçiliği artarak sürüyor. Bu olgunun tüm boyutlarıyla sorgulanması gerekiyor. Aynı şekilde ülkemizde çocuk emeği sömürsünün en yaygın yaşandığı alan tarım ve gıda sistemidir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin insanca çalışma ve yaşama koşullarına kavuşturulması ve çocuk emeği sömürsünün ortadan kaldırılması için gerekli yasal ve yönetsel önlemler alınmalıdır. Bu alanda tüketim tercihleri yoluyla bir katkının söz konusu olması, ancak, “adil ticaret” etiketi benzeri bir sertifikasyonun hayata geçirilmesiyle mümkün olabilir.

Adil ticaret, küresel düzeyde tarım yatırımlarında ve ticaretinde yaşanan büyük adaletsizliklere ve sömürüye alternatif olma ve böylece az gelişmiş ülkelerdeki küçük üreticilerin ve tarım işçilerinin yaşam koşullarını iyileştirme amacı taşıyan kurumsallaşmış bir harekettir. Adil ticaret sertifikasını vermeye yetkili kâr amacı gütmeyen bağımsız kuruluşlar, az gelişmiş ülkelerle tarımsal üretim ya da ticaret işi yapan küresel firmalara uluslararası adil ticaret kriterleri yerine getirildiğinde “adil ticaret” logosu kullanma izni vermektedir. Adil ticaret sertifikası alabilmek için yerine getirilmesi gerekenler arasında; üreticilere minimum bir taban fiyatı ve ön ödeme ya da ön kredi verilmesi, uzun süreli sözleşmeler yapılması ve emekçilere adil ücret verilmesi, güvenli ve güvenceli çalışma koşulları sağlanması bulunmaktadır.

GIDA İSRAFINDAN KAÇINMAK

Gıda israfı ve kayıpları konusunu “tarım ve gıda etiğine giriş” başlıklı sunuşumda ele almıştım. Bu nedenle burada sadece kısa bir özet ile yetiniyorum. Dünyada bir yılda israf edilen ve kaybedilen gıda maddesi 1,3 milyar metrik tondur. Bu miktar yine bir yılda üretilen gıda maddelerinin 1/3’üne yakındır. Bunun küresel maliyetinin yıllık yaklaşık 2,6 trilyon dolar olduğu hesaplanmaktadır.

Dünyada hâlâ açlık varken ve gıda üretiminin, işlenmesinin ve dağıtımının önemli ölçüde doğaya yük olduğu bilinirken; gıdanın israf edilmesi hem akılsızlık, hem de sorumsuzluktur.

Gıda israfının gelirle ilişkisi vardır. Genel olarak yoksul ailelerde gıda israfı söz konusu olamaz. Bu durum ülkeler için de böyledir. Dünyada en fazla gıda israfının kişi başına yıllık 427 kg olarak Suudi Arabistan’da gerçekleştiği belirtilmektedir. Gıdanın değerini doğrudan yaşamından bilenler için de israf pek söz konusu olmaz. Örneğin çiftçi ailelerinin ya da İkinci Dünya Savaşını görmüş kuşakların gıda israfına karşı duyarlılıkları kuşkusuz daha yüksektir. Bazı kültürel normlar da gıda israfında rol oynar. Örneğin, Gaziantep’in “artmazsa yetmez” özlü deyişi...

GIDAYI DOĞRUDAN ÜRETİCİDEN SATIN ALMA

Üretici Pazarları

Temiz, sağlıklı, organik gıda yalnız zenginlerin tüketebildiği bir gıda olmamalı...

Ülkemizde doğal ürünlerin satıldığı ilk üretici pazarı, 17 Haziran 2006 tarihinde İstanbul Şişli’de “%100 Ekolojik Halk Pazarı” olarak kuruldu. Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği (kısa adıyla, Buğday Derneği) girişimiyle başlayan bu hareket

giderek yaygınlaştı. Bugün Buğday Derneği'nin yerel yönetimlerle işbirliği içinde yürüttüğü ikisi mevsimlik olarak kurulan, altısı devamlı faaliyet gösteren sekiz pazar bulunuyor. Bu pazarlarda ilkeler, kurallar, veri toplama ve denetim hizmetleri Buğday Derneği tarafından gerçekleştiriliyor. Bu pazarların en eskisi ve en büyüğü olan Şişli %100 Ekolojik pazarında yıllık taze meyve satışı 700 tonu aşıyor.

Bunun dışında daha birçok pazarımız var. Bunlardan Bursa Nilüfer ve İzmir Bostanlı üretici pazarlarıyla ilgili birer fotoğraf slayt no: 12'de yer alıyor.

Buğday Derneği'nin kurucusu ve 2006 yılında genç yaşta aramızdan ayrılan Victor Ananias, üretici pazarlarının amacını “ekolojik ürünleri iç pazarda adil, sürdürülebilir ve güvenilir bir biçimde yaygınlaştırmak” olarak tanımlıyor ve ekliyor; ”burada organik ürünler var, alışveriş var, ama fazlası var...” Ananias'ın bu unutulmaz cümlesinin devamı şöyle; ... bir paylaşım platformu ve sosyal hareket gerçekleşiyor.”

e-Ticaret

Günümüzde e-Ticaret alışverişin her alanında yükseliyor. Bu bölümde; sağlıklı, temiz ve adil gıda alışverişi yapmaya uygun sitelerden iki örnek verirken, *gıda e-ticaretine* dönük her web sitesinin aynı ölçüde dürüst olmadığını ve mutlaka bir ön değerlendirmeden sonra alışverişe başlamanız gerektiği uyarısını yapalım.

Örneklerimizden ilki Türkiye'nin ilk “sakin şehir - cittaslow” yerleşimi olan İzmir'in Seferihisar ilçesine ait. Seferihisar Belediyesi, cittaslow uluslararası ağının en önemli ilkelerinden olan “Yerel Üreticiyi Destekleme” ilkesi kapsamında sadece yerel üreticilerin yer aldığı bir üretici pazarı kurmuştur ve SeferiPazar adı verilen bu pazara her hafta İzmir ve çevresinden binlerce ziyaretçi gelmektedir. Seferihisar Belediyesi aynı zamanda kadınların kurduğu S.S. Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin ürünlerini internet üzerinden ülkenin her tarafındaki tüketicilerle buluşturmaktadır. Kadınların kurduğu S.S. Hıdırlık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nin “Üreticiden sofraya taze, hızlı, aracasız” sloganıyla hizmet veren sitesinden yapılan 100 tl üzeri alışverişlerde kargo ücreti alınmıyor.

İkinci örneğimiz ise bireysel bir girişim. İstanbul'da yaşayan başarılı bir iş kadını 30'lu yaşlarının sonlarında kendisini emekliye ayırarak Aydın, Nazilli'ye bağlı Ocaklı Köyünde satın aldığı beş dönümlük bir araziye ıslah etmeye ve orada yaşamaya başlar. Giderek, komşularından ve civardaki köylerden topladığı atalık tohumlarla küçük ölçeklerde çeşitli bitkiler üretmeye ve az sayıda hayvan yetiştirmeye girişir. Kendi ihtiyacından fazlasını İstanbul'daki arkadaşlarına gönderir. Bu ürünler arkadaşları arasında ve onların paylaştığı insanlardan büyük ilgi ve talep görür. Böylece, bu süreçte

daha önce hiç planlamadığı ticari bir tarımsal faaliyete girmiş olur ve çiftliğine kızının adını koyar: İpek Hanımın Çiftliği.

Önceleri sadece taze meyve ve sebze gönderilen İpek Hanımın Çiftliğinden bugün, yufka, tarhana, reçel gibi ürünler de internet üzerinden satın alınabiliyor. Sitelerinde internet alışverişiyle ilgili şu bilgiler var:

Size e-posta ile göndereceğim güncel ürün listesini açıyorsunuz. Ürünlerin açıklamalarının hemen sağ tarafına satın almak istediğiniz miktarları yazıyorsunuz. Dosyayı kaydedip bana geri gönderiyorsunuz. Genellikle bir gün sonra kolinizi hazırlayıp kargo ile karşı ödemeli şekilde gönderiyorum. Koli 24 saat içinde adresinize teslim ediliyor. Kargo şirketiyle iyi bir anlaşma yaptığım için koskoca koliler Türkiye'nin her yerine 8 – 16 TL gibi ücretlerle kapınızda teslim ediliyor. Ürünleri sever, beğenirseniz size uygun bir zamanda havale / EFT yapıyorsunuz. (Elimden geldiğince iyi ambalajlasam da bazen yumurtalar vs çatlayabiliyor. Böyle bir durumda lütfen onların ücretini göndermeyin.)

Tüketim Kooperatifleri

Ülkemizde bir dönem yaygın olan gıda odaklı tüketim kooperatifçiliği uzun zamandır ortadan kalkmıştı. Oysa tüketim kooperatifleri üreticilerle aracsız ilişki açısından değerli bir modeldir. Dünyanın ilk kooperatifi 1844 yılında Rochdale öncüleri tarafından kurulan bir tüketim kooperatifiydi.

Bugün, tüketim kooperatifleri alanında en bilinen uygulama olan BÜKOOP (Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi) 2009 yılında kurulmuştur. BÜKOOP kuruluş amacını kendi web sayfasında şu şekilde tanımlıyor: “tarım ve gıda sistemindeki toplumsal, ekonomik ve ekolojik eşitsizliklere kafayı takmış üniversite mensupları tarafından; adil, temiz, yerel gıdayı aracsız olarak, doğrudan ulaştırmak amacıyla kuruldu.” Bu kooperatifte tüm üyeler gönüllü olarak çalışmakta ve hiçbir hiyerarşi bulunmamaktadır. Boğaziçi Üniversitesi yerleşkesi içinde kooperatife tahsis edilen baraka; hem satış alanı, hem depo, hem de gıdaya dair bilgilerin paylaşıldığı ortak mekân işlevi görmektedir. Üreticilerle bilgi alışverişi için BÜKOOP, sık sık üreticileri üniversiteye davet etmekte ve kendileri de tarla ziyaretleri yapmaktadırlar.

TOPLULUK DESTEKLİ TARIM

Tüketici ile üretici karşıt taraflar değil, aynı safta buluşmalılar...

Topluluk Destekli Tarım doğrudan yerel üreticiden satın almanın ötesinde; üretici ile dayanışmaya ve onun riskini paylaşmaya dayalı bir sosyal harekettir. Tüketicinin bir “eş üretici” konumuna gelme durumudur. Yeni bir kavramla tüketici olmayı aşarak “tüketici” oluştur. Bir ucunda üretici varken diğer ucunda ticaret ya da sanayi değil, bir grup tüketici olan bir sözleşmeli tarım modeli olarak da kabul edilebilir. Burada sözleşme genelde yazılı değil, sözeldir. Topluluk destekli tarım dünyada ilk olarak; 1960’larda Japonya’da gıdanın büyük ölçüde ithal ürünlerle karşılanmaya başlaması ve yerel üreticilerin zor durumda kalmaları karşısında duyarlı tüketiciler tarafından başlatılan “teikei” hareketi ile başlamıştır.

Topluluk Destekli Tarım doğanın korunmasına katkıda bulunmak ve ekolojik tarım yapan yerel çiftçileri desteklemek isteyen duyarlı tüketici gruplarının bir ya da küçük bir grup çiftçiyle dayanışma içine girmesidir. Topluluk, işbirliği yaptığı çiftçileri üretim sürecinde destekler; zaman zaman karşılıklı ziyaretler ve bilgi alışverişi yapılır; üretim süreci sonunda hasat edilen ürünler satın alınır. Bu satın almada farklı yöntemler olabilir. Örneğin; tüm riskler tüketiciler tarafından üstlenilir ve toplam ürün kendi aralarında paylaşılır, üreticinin eline geçen para değişmez. Bir başka yöntem ise “abone” yöntemidir. Üretimin önceden belirlenen belli bir miktarına abone olunur. Hangi yöntem benimsenirse benimsensin çiftçiye belli bir avans vermek genel bir uygulamadır.

Topluluk Destekli Tarım ile tüketici ile üretici arasında dayanışmaya dayalı, her iki tarafın da duyarlılıklarını, çıkarlarını ve ihtiyaçlarını koruyan bir ilişki kurulmaktadır.

KENT TARIMI

Kent tarımı kent içinde ya da kenarında yapılan bitkisel üretim ve hayvan yetiştiriciliği faaliyetlerini kapsar. Kent tarımının çok yönlü yararları arasında, özellikle büyük kentlerde, doğadan tamamen kopmuş kent gençlerine tarım kültürünü tanıtmak ve bilinçlendirmek gibi bir işlevi de yer alır. Dünyada giderek yaygınlaşan kent tarımı; güney yarımkürede daha çok yoksullukla başa çıkma stratejileri bağlamında, kuzey yarımkürede ise doğanın korunması temelinde gelişmekte olan ve hızla yaygınlaşan bir uygulamadır.

Tüketicilerin üretim dünyasına girmesi anlamına gelen kent tarımı; bireysel ya da kolektif olarak; kişisel mülk alanlarında (ev ve bahçe), ortak mülk alanlarında (sitelerin bahçe ve terasları), parklar, refüjler ya da kaldırım kenarları gibi kamusal alanlarda,

okul bahçeleri gibi yarı kamusal alanlarda ve kentlerdeki boş – terkedilmiş alanlarda gerçekleştirilmektedir.

Kent tarımının ilk örneklerine Sanayi Devrimi İngiltere'sinde kırlardan kentlere başlayan göçlerin sonucunda kent yoksullarına yardım için doğan “tahsisli bahçeler” (allotment gardens) kapsamında rastlanır. İkinci Dünya Savaşında ise orduların ve ülkede kalan insanların beslenmesini zaafa uğratmamaya dönük olarak kent halkını bahçelerinde, teraslarında ve balkonlarında gıda amaçlı üretime teşvik eden “zafer bahçeleri” (victory gardens) hareketi doğmuştur.

Son yıllarda ise çok hızlı kentleşmeyi ve doğal kaynak tabanındaki tahribatı göz önüne alan “dikey tarımın” gelişmekte olduğu görülmektedir. Teknolojik gelişmelerin artık tarımı kentlere taşımayı olanaklı kılacağına öne süren görüşler vardır.

Ülkemizde de kent tarımının örnekleri giderek artmaktadır. İstanbul'da tarihi eskilere dayanan Yedikule Bostanları ve Kuzguncuk Bostanı yanında Cihangir'de yaşayanların, mahallelerindeki Roma Parkını yapılaşmaya karşı koruma stratejisi olarak anılan mekânda kolektif olarak bir tarımsal faaliyet sürdürmeleri kent tarımının özgün örnekleri arasındadır.

Bu Proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilmektedir

TÜKETİM ETİĞİ

Prof. Dr. Cemal TALUĞ

TARGET PROJESİ EĞİTİM ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

BİLDİĞİMİZ TARIMIN SONU

- a) Tarımın küreselleşiyor, sayıları bir elin parmaklarından az olan ulus-ötesi dev firmalar özellikle tohumluk ve girdilerde pazara egemen oluyorlar ve üretimle tüketimi yönlendiriyorlar,
- b) Girdilerin ve gıdanın dünya yüzeyindeki hareketi hızlanıyor, toprak gaspları yaygınlaşıyor,
- c) Tarım giderek daha fazla endüstrileşiyor, şirketleşiyor ve bütünüyle kâr ve verimlilik odaklı bir faaliyete dönüşmeye başlıyor, küçük aile işletmelerinin tasfiyesi hızlanıyor,

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

**eg
6a**

- d) Mekanizasyon-otomasyon geliyor, robotlar işe alınıyor, hayvansal üretim fabrikalaşiyor,
- e) Tohumlar patentleniyor, kimyasalların kullanımı artıyor,
- f) Biyoteknoloji yükseliyor, biyoçeşitlilik kayboluyor,
- g) Doğal kaynaklar hızla tahrip oluyor.

Prof. Dr. Cemal Taluğu | Tüketim Eğitimi

GIDA YERİŞİMDE ve GIDA TÜKETİMİNDE DEĞİŞİM

**eg
6a**

Prof. Dr. Cemal Taluğu | Tüketim Eğitimi

TÜKETİM ve ETİK FARKINDALIK

Tüketim tercihlerimiz ve önceliklerimiz yoluyla doğanın korunmasına ve toplumun esenliğine katkıda bulunabilir miyiz?

Gıda için harcadığımız parayla neye ve kime güç verdiğimizizi sorgulayıp, günümüz tarım ve gıda düzeninin mağduru olan insanlarla gıda üzerinden dayanışma içine girebilir miyiz?

“Ben etik duyarlılığı olan bir tüketiciyim” sözünü her yerde iç rahatlığıyla söyleyebilmemiz için ne yapmalıyız?

Prof. Dr. Cemal Talu | Tüketim Etiği

EVİN MUTFAĞINI YENİDEN KEŞFETMEK

- (a) evde geçirilen sürenin kısalması,
- (b) kadınların istihdama katılımının artması,
- (c) hane halkında sayısal azalma,
- (d) dışarıda ve dışarıda(n) yemek yemenin daha kolay, daha popüler ve/veya daha ucuz hale gelmesi,
- (e) hazır yemeklerin ve atıştırmalıkların yaygınlaşması.

Fast food gıdalara, atıştırmalıklara, hazır gıdalara dayalı yeni beslenme düzeni ile meyve ve sebze tüketimi azalmakta, buna karşın çok fazla tuz, glikoz şurubu, trans yağ ve katkı maddeleri alınmaktadır. Yemek becerilerini geliştirmek ve evde taze malzemelerle yemek pişirmek, hem ailemizin hem de doğanın sağlığına katkıda bulunur.

Prof. Dr. Cemal Talu | Tüketim Etiği

YEREL ve MEVSİMLİK GIDAYA ÖNCELİK VERMEK

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Eğitimi

İŞLENMİŞ ve HAZIR GIDAYI AZALTMAK

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Eğitimi

DOĞAYA YÜKÜ AZ OLAN ÜRÜNLER ve ÜRETİM BİÇİMLERİ

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

TÜKETİM ve SOSYAL DUYARLILIK

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

ÇİKOLATADA YENİ TRENDLER

NEW York'ta bir sabahımı **Godiva**'nın baş çikolata yapımcısı **Thierry Muret**'le geçirdim. Ona bu son 3 yılda hangi trendlerin olduğunu sordum.

BİR: ETİK BEKLENTİLER: İnsanlar artık çikolata alırken, kakaonun üretildiği ülkelerde insan haklarına saygı gösterilip gösterilmediğine, çocuk işçi çalıştırılıp çalıştırılmadığına, kullanılan malzeme konusunda tüketiciye doğru bilgi verilip verilmediğine dikkat ediyor.

İKİ: ÇEVREYE SAYGI BEKLENTİLERİ: Tüketici artık, yiyecek ve içecek üreten şirketlerden sadece kaliteli ürün üretmelerini beklemiyor. Aynı zamanda bunu üretirken çevreye zarar vermediğini, kirletmediğini ispat etmesini de bekliyor. Mesela kirlettiği su kadar temiz suyu doğaya bırakmasını, karbon emisyonunu kontrol etmesini.

Hürriyet, 15.01.2017, Ertuğrul ÖZKÖK

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

GIDA İSRAFINDAN KAÇINMAK

Dünyada bir yılda israf edilen ve kaybedilen gıda maddesi 1,3 milyar metrik tondur. Bu miktar yine bir yılda üretilen gıda maddelerinin 1/3'üne yakındır. Bunun küresel maliyetinin yıllık yaklaşık 2,6 trilyon dolar olduğu hesaplanmaktadır.

Dünya'da hâlâ açlık varken ve gıda üretiminin, işlemenin ve dağıtımının önemli ölçüde doğaya yük olduğu bilinirken; gıdanın israf edilmesi hem akılsızlık, hem de sorumsuzluktur.

John Locke: "Bir insan ihtiyacından fazla gıda satın alıyor ve bunun bir kısmının çöpe gitmesine aldırmıyorsa, başkalarının gıdasını çalmaktadır."

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

DOĞRUDAN ÜRETİCİDEN SATILAN ÜRETİM

ÜRETİCİ PAZARLARI

eko/100
ojik pazar

“Burada organik ürün var, alışveriş var; ama fazlası var ...”

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

DOĞRUDAN ÜRETİCİDEN SATILAN ÜRETİM

e-TİCARET

ipek hanım çiftliği

- & Size e-posta ile göndereceğim güncel ürün listesini açıyorsunuz.
- & Ürünlerin açıklamalarının hemen sağ tarafına satın almak istediğiniz miktarları yazıyorsunuz.
- & Dosyayı kaydedip bana geri gönderiyorsunuz.
- & Genellikle bir gün sonra kolinizi hazırlayıp Yurtiçi Kargo ile karşı ödemeli şekilde gönderiyorum.
- & Koli 24 saat içinde adresinize teslim ediliyor. Yurtiçi Kargo ile iyi bir anlaşma yaptığım için koskoca koliler Türkiye'nin her yerine 8 - 16 TL gibi ücretlerle teslim ediliyor. (Kapıya teslim.)
- & Ürünleri sever, beğenirseniz size uygun bir zamanda havale / EFT yapıyorsunuz. (Elimden geldiğince iyi ambalajlasam da bazen yumurtalar vs çatlayabiliyor. Böyle bir durumda lütfen onların ücretini göndermeyin.)

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

TÜKETİM KOOPERATİFLERİ

BÜKOOP (Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi) 2009 yılında; tarım ve gıda sistemindeki “toplumsal, ekonomik ve ekolojik eşitsizliklere kafayı takmış” üniversite mensupları tarafından; adil, temiz, yerel gıdayı aracısız olarak, doğrudan ulaştırmak amacıyla kuruldu.

“Barakamız, hem satış alanımız, hem depomuz, hem de gıdaya dair bilgilerin paylaşıldığı ortak mekan. Herkes gönüllü, hiyerarşi yok. Bazen tarla ziyaretleri yapıyoruz.”

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

TOPLUM DESTEKLİ TARIM

Tüketici ile üretici karşıt taraf değiller, aynı safta buluşmalılar...

Doğrudan yerel üreticiden satın almanın ötesinde; üretici ile dayanışmaya ve onun riskini paylaşmaya dayalı bir sosyal hareket.

Tüketicinin bir “eş üretici” konumuna gelmesi durumu.

Bir ucunda üretici varken diğer ucunda ticaret ya da sanayi değil, bir grup tüketici olan bir sözleşmeli tarım modeli olarak da kabul edilebilir.

Prof. Dr. Cemal Taluğ | Tüketim Etiği

KENT TARIMI

Kent tarımı kent içinde ya da kenarında yapılan bitkisel üretim ve hayvan yetiştiriciliği faaliyetlerini kapsar.

Dünyada giderek yaygınlaşan kent tarımı; güney yarımkürede daha çok yoksullukla başa çıkma stratejileri bağlamında, kuzey yarımkürede ise doğanın korunması temelinde gelişmektedir.

Kent Tarımı; Bireysel Mülkler + Ortak Mülk Alanları + Kamusal Alanlar + Yarı Kamusal Alanlar + Boş Alanlar

Prof. Dr. Cemal Taluğ

Tüketim Etiği

KENT TARIMI

Prof. Dr. Cemal Taluğ

Tüketim Etiği

ÖRNEK OLAY

Hazırlayan: Rahime Petek ATAMAN

Bir bal dolum tesisinde çalışan mühendis (gıda/ziraat/kimya) veya veteriner hekimiz. Çalışma süreniz haftanın bir veya iki günü olarak tanımlı. Ancak yasal olarak da ürünün insan sağlığı ve taklit – tağşiş açısından sorunsuz üretilmesinden siz sorumlusunuz. Yeni mezunsunuz, verilen ücreti deneyimli kişiler az bulduğu için siz görevi kabul ettiniz. Balda yoğun taklit ve tağşiş olduğunu biliyorsunuz.

Dolum tesisinde sizin görevli olduğunuz günlerde tesadüf bu ya hiç dolum işlemi olmuyor! Hep kavanozları dolmuş buluyorsunuz. İşletmenin temizliğine, hijyenine bakıp dönüyorsunuz. Ancak işletmenin bir yanında glukoz şurubu tenekeleri yığılı. İşletmeciye “bu şurupları nerede kullanıyorsunuz?” diye soruyorsunuz. İşletmeci bal üretimi ile ilgisi olmadığını söylüyor. Glukoz şurubunun bal ile karıştırılarak yoğun biçimde tağşişte kullanıldığını biliyorsunuz. Basında da sürekli bu olaylar var. Ancak analizi yapacak laboratuvarınız yok. Zaten bu zor bir analiz ve ancak belli donanımdaki yerler yapıyor. Bedeli de çok yüksek.

Ne yapardınız?

